

TUTKIMUS

Niina Mäntylä, Jonna Kivelä,
Seija Ollila ja Laura Perttola

Pelastakaa koulukiusattu!

Pelastakaa
koulukiusattu!

Niina Mäntylä, Jonna Kivelä,
Seija Ollila ja Laura Perttola

Pelastakaa koulukiusattu!

– koulun vastuu, puuttumisen muodot ja
ongelmat oikeudellisessa tarkastelussa

KAKS—KUNNALLISALAN KEHITTÄMISSÄATIÖ

Kunnallisan kehittämissäätiön
Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 70
© Pole-Kuntatieto Oy ja kirjoittajat

Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2013
ISBN 978-952-5801-69-9 (nid.)
ISBN 978-952-5801-70-5 (PDF)
ISSN 1235-6956

Sisällys

LYHENTEET	9
ESIPUHE	11
TIIVISTELMÄ	13
1 JOHDANTO	15
2 MITÄ KIUSAAMINEN ON?	19
2.1 Kiusaamisen tyyppiirteet	19
2.2 Kiusaamisen muodot	23
2.3 Miksi kiusaamiseen pitäisi puuttua?	29
3 TURVALLINEN OPISKELUYMPÄRISTÖ	33
3.1 Missä kiusaamista tapahtuu?	33
3.2 Koulukiusaaminen ja turvallinen opiskelu- ympäristö lainsäädännössä	36
4 KOULUN PUUTTUMISKEINOT	42
4.1 Koulun kurinpitotoimet ja kurinpito- rangaistukset	42
4.2 Opetusryhmän vaihto	49
4.3 Koulun puuttumiskeinojen ongelmat koulukiusaamistilanteissa	52

4.3.1	Kuka on syyllinen?	52
4.3.2	Kohdentamisen ongelmia ja piilo- kiusaamista	53
4.3.3	Tapahtumapaikan merkitys	55
4.3.4	Oppilaan ymmärrys ja tekojen rangaistavuus	57
5	KIUSAAMINEN TÄYTTÄÄ RIKOSTEN TUNNUSMERKISTÖJÄ – MUTTA MIKSI KIUSAAJA EI JOUDU OIKEUDELLISEEN VASTUUSEEN?	60
5.1	Kiusaaja rikosprosessissa	60
5.1.1	Pahoinpitely kiusaamisen muotona	66
5.1.2	Kunnianloukkaus ja yksityiselämää koskevan tiedon levittäminen	68
5.2	Kiusaajan vahingonkorvausvastuu	71
6	YLIMMÄT LAINVALVOJAT JA ALUEHALLINTO- VIRASTOT RIITTÄVÄÄ PUUTTUMISTA MÄÄRITTELEMÄSSÄ	73
6.1	Opetushenkilökunnan tietoisuus asiasta ja selvitysvelvollisuus	74
6.1.1	Kenelle kiusattu kertoo?	76
6.2	Valvonta	80
6.3	Opetuksen järjestäjän vastuu suunnitelmista	82
6.4	Varhainen puuttuminen	84
6.4.1	Milloin kiusaaminen alkaa ja kauanko se kestää?	84
6.4.2	Kiusaamisen kesto ja puuttumiskeinot	86
6.5	Puuttumisen tulee olla konkreettista ja tarvittaessa muutakin kuin vain puhutteluja	88

7	OPETUKSEN JÄRJESTÄJÄN JA KOULUN HENKILÖKUNNAN RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUU JA VAHINGONKORVAUSVASTUU	91
7.1	Virkavastuu	91
7.2	Rikosoikeudellinen vastuu	93
7.2.1	Laiminlyöntirikos	93
7.2.2	Virkavelvollisuuksien rikkominen	94
7.3	Vahingonkorvauskysymysten tarkastelu	97
7.4	Tapahtumapaikan ongelmia jälleen	102
8	OPPILAIDEN KOKEMUKSET KIUSAAMISEEN PUUTTUMISESTA	104
8.1	Aina ei puututa vaikka kerrotaan	104
8.2	Puuttuminen ei useinkaan lopeta kiusaamista ...	106
8.3	Kiusaamismuodon vaikutus puuttumiseen	111
8.4	Miten pitäisi puuttua, miten havaitaan ajoissa? ..	112
8.4.1	Aikuisten asenteisiin pitäisi tulla muutos ..	113
8.4.2	Konkreettisia puuttumiskeinoja ja rangaistuksia	116
8.4.3	Ryhmäyttäminen	117
8.4.4	Ohjelmat ja hankkeet	118
8.4.5	Valistus	119
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	121
	LÄHTEET	127
	LIITE 1. Kysely peruskoulussa kiusatuille.	134

Lyhenteet

AVI	aluehallintovirasto
BEO	Barn- och elevombudet (Ruotsi)
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
ESAVI	Etelä-Suomen aluehallintovirasto
dnro	diaarinumero
HAO	hallinto-oikeus
HE	hallituksen esitys
HL	hallintolaki (434/2003)
HO	hovioikeus
ISAVI	Itä-Suomen aluehallintovirasto
KKO	Korkein oikeus
L	lausunto
LAAVI	Lapin aluehallintovirasto
LaV	lakivaliokunta
LSAVI	Lounais-Suomen aluehallintovirasto
LSSAVI	Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto
M	mietintö
MLL	Mannerheimin Lastensuojeluliitto

mom	momentti
n	lukumäärä
NJA	Nytt Juridisk Arkiv (Ruotsi)
OAJ	Opetusalan ammattijärjestö
OKV	oikeuskanslerinvirasto
PeL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PeV	perustuslakivaliokunta
POL	perusopetuslaki (628/1998)
Prop.	regeringens proposition (Ruotsi)
PSAVI	Pohjois-Suomen aluehallintovirasto
RL	rikoslaki (39/1889)
SFS	Svensk författningssamling (Ruotsi)
SiV	sivistysvaliokunta
SopS	sopimussarja
v.	versus, vastaan
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat

Esipuhe

Kaikki muistavat kouluajoiltaan kiusattuja ja kiusaajia – nimittelyä, tönimistä ja ryhmästä eristämistä. Eikä kiusaaminen ole peruskouluista kadonnut minnekään: kiusaamista ruokkii edelleen vallan- ja suosion tavoittelu vertaisryhmässä. Muutosta on kuitenkin tapahtunut siinä, että kiusaaminen on vahvasti esillä median otsikoissa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kiusatut itse sen sijaan yleensä vaikenivat edelleen.

Tässä tutkimuksessa haluttiin antaa puheenvuoro eri vuosikymmeninä kiusatuille. Aineisto kuvasikin karulla tavalla kiusattujen jokapäiväistä surua ja piinaa sekä aikuisten passiivisuutta. Esille tuli myös merkittävää tietoa siitä, mikä on kiusattujen kokemusten mukaan tehokasta puuttumista kiusaamiseen tai miten kiusaamista voisi ennaltaehkäistä. Kiusattujen ajatukset avaavat sen todellisuuden, johon koululaitoksen ja oikeusjärjestyksen tulisi kyetä vastaamaan. Koulumaailman oikeudellistuu väistämättä: yhä useammat säännökset luovat reunaehdoja koulun toiminnalle ja ihmiset ovat tietoisempia oikeuksistaan. Kiusaamisen osalta oikeudellisiin keinoihin liittyy kuitenkin ongelmia, joiden esille tuominen on tämän tutkimuksen päätehtävä. Voidaanko kiusattua auttaa oikeuden keinoin? Onko sääntelyssä muutostarpeita, kun tarkastellaan sitä, kenellä on vastuu kiusaamisesta, tai mikä on opetushenkilökunnan osalta riittävää puuttumista?

Tämä raportti on osa laajempaa tutkimushanketta ”Lasten oikeudet ja yhdenvertaisuus perusopetuksessa”. Hanketta on rahoittanut Kunnallisalan kehittämissäätiö, mistä esitämme lämpimät kiitokset. Koulukiusaamiseen liittyvä tutkimus on tehty Vaasan yliopiston julkisoikeuden ja sosiaali- ja terveyshallintotieteen yksiköiden yhteistyönä. Hankkeen johtajana on toiminut julkisoikeuden yksiköstä HTT, ON, tutkijatohtori Niina Mäntylä sekä projektitutkijana HTM Jonna Kivelä ja tutkimusavustajana FM, hallintotieteiden yo Laura Perttola. Dosentti, HTT, yliopistonlehtori Seija Ollila edusti puolestaan sosiaali- ja terveyshallintotieteen yksikköä.

Haluamme vielä kiittää kaikkia niitä koulukiusattuja, jotka kyselyssämme toivat esille surulliset ja raskaat kokemuksensa. Toivomme tämän teoksen lisäävän aikuisten ymmärrystä koulukiusaamisesta sekä viitoittavan tietä turvallisempiin koulupäiviin.

Vaasassa 10.1.2013

Niina Mäntylä

Tiivistelmä

Peruskouluissa kiusaamiseen puuttuminen on lisääntynyt, kun verrataan 2000-luvulla koulunsa käyneitä aiempiin sukupolviin. Silti kiusaamiseen ei puututa läheskään kaikissa tapauksissa, vaikka koulu olisi kiusaamisesta tietoinen. Kiusaamiseen puuttumisesta voisikin olla tarpeen säätää määräaika, jonka aikana puuttumistoi- miin olisi ryhdyttävä. Tärkeä havainto on myös, että edelleenkin vain alle viidesosassa koulun tiedossa olleista kiusaamistapauksista kiusaaminen saadaan loppumaan. Kiusaaminen alkaa myös varsin usein uudelleen eri tilanteissa, mikä tarkoittaa jatkuvan jatkoseurannan tarvetta niiden oppilaiden osalta, joilla on kiusaamishistoriaa. Välitunneille kaivattaisiin erityisesti lisää valvontaa, sillä se oli kouluissa selvästi yleisin tilanne, missä kiusaamista tapahtui.

Lainsäädännössä ei ole konkreettisesti säädetty, mitä toimia koulun henkilökunnalta edellytetään turvallisen opiskeluympäristön luomiseksi. Aluehallintovirastojen ja ylimpien lainvalvojien ratkaisuksista voidaan linjata, että kiusaamisen osalta tämä tarkoittaa riittävää havainnointia ja asioiden selvittämistä (esimerkiksi nimettömin kyselyin luokassa), asiallista suhtautumista, riittävän konkreettisia ja porrastettuja puuttumiskeinoja (kuten jälki-istunto tai varoitus) sekä jälkiseurantaa. Aina jos kiusaajan puhuttelu ei auta, on siirryttävä järeämpiin keinoihin. Kiusattujen kokemusten mukaan

kiusaaminen saadaan tehokkaimmin loppumaan, kun myös kiusaajien vanhemmat kutsutaan yhteistapaamisiin, poliisi on mukana asian selvittämisessä tai kiusaaja siirretään toiseen ryhmään eli kiusaajien joukko hajotetaan eri luokille.

Oikeusjärjestelmästä ei ole tällaisenaan merkittävää apua kiusatuille. Perusopetusasioissa oikeussuojajärjestelmä on yksi monimutkaisimmista: huoltajat eivät esimerkiksi tiedä, mistä asioista kannellaan aluehallintovirastoon, mitkä taas kuuluvat tuomioistuimen toimivaltaan. Aluehallintovirastoissa keinot selvittää asiaa ovat myös rajalliset. Tuomioistuimessa puolestaan muun muassa puuttumisvelvoitteen konkretisoimattomuus lainsäädännössä sekä näyttöongelmat estävät usein koulun henkilökuntaa tai opetuksen järjestäjää joutumasta rikosoikeudelliseen tai vahingonkorvausvastuuseen. Se, että kiusaaminen ei lopu, ei kanavoidu nyt kenenkään vastuuksi, jos puuttumiskeinoja on käytetty monipuolisesti, vaikka tämä tapahtuisi pitemmälläkin viiveellä. Kiusaaja itse puolestaan voi olla vahingonkorvausvastuussa tai rikosoikeudellisessakin vastuussa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta. Kiusaamista ei kuitenkaan saada nykyisellään rangaistavaksi sinä systemaattisena ja jatkuvana tekokokonaisuutena, jona se uhrille ilmenee, kun kiusaamista joudutaan arvioimaan yksittäisten rikostunnusmerkistöjen kautta. Myös koulujen käytännöt vaihtelevat siitä, milloin kiusaamisesta ilmoitetaan poliisille.

1 Johdanto

Koulukiusaamisesta puhutaan nykyään paljon, ja myös kiusaamisen ehkäisemiseen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota. Erityisesti valtakunnallinen KiVa Koulu -ohjelma on tuonut kouluihin uusia välineitä kiusaamisongelman ratkaisemiseen¹. Peruskoulujen alaluokkien oppilaista kuitenkin noin 10 prosenttia joutuu kiusaamisen kohteeksi edelleen vähintään viikoittain.² Kouluterveyskyselyssä 8. ja 9. luokkien oppilaista 8 prosenttia ilmoitti joutuneensa vähintään kerran viikossa kiusatuksi³.

---

¹ Vuonna 2006 alkanut KiVa Koulu -toimenpideohjelma on opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke, jolla pyritään koulukiusaamisen vähentämiseen ja ennaltaehkäisemiseen. Se toteutetaan Turun yliopiston psykologian laitoksen ja Oppimistutkimuksen keskuksen yhteistyönä. Ks. hankkeen sisällöstä tarkemmin esim. Salmivalli 2010 ja hankkeen vaikutuksista Kärnä 2012.

² Rimpelä ym. 2008, s. 88. Ks. Kivivuori & Savolainen 2003, s. 17.

³ Ks. Kouluterveyskysely 2011. Kansainvälisessä, 35 maata koskevassa HBSC-tutkimuksessa keskimäärin 11 prosenttia 11–15-vuotiaista ilmoitti tulleen kiusatuksi useammin kuin kerran kuussa. Vaihtelu eri maiden ja ikäryhmien välillä on suurta, ja kiusattuja oli eri ryhmissä 2–36 %. Ks. Craig & Harel 2004, s. 137.

Kiusaajistakin on saatu tietoa. Mm. Salmen tutkimuksessa selvitettiin 12–13-vuotiaiden rikoskäyttäytymistä. Kiusaaminen oli yleisin teko kaikista esitetystä vaihtoehdoista pojilla, joista jopa 50,2 % ilmoitti harjoittaneensa kiusaamista vähintään kerran elämässä ja 31,6 % viimeksi kuluneen vuoden aikana. Tytöistä vähintään kerran vuodessa ilmoitti kiusanneensa 34,9 % ja kuluneen vuoden aikana 19,7 %. Salmi toteaa ai-

Kiusaaminen aiheuttaa tutkitusti vakavia pitkäaikaisia psykososiaalisia vaikutuksia, pahimpana muun muassa itsetuhoajatukset, ahdistuneisuus ja masentuneisuus⁴. Varhainen puuttuminen vähentää riskiä altistua näille vaikutuksille. Silti erityisesti kyselymateriaalimme tukee olettamaa, ettei koulukiusaamiseen puututa edelleenkään riittävästi. Pyrimmekin tässä tutkimushankkeessa selvittämään, mikä on riittävä puuttuminen koulukiusaamiseen, kenen on vastuu ja millä keinoin puuttumisen ongelmia voitaisiin ratkaista tai koko kiusaamista ennaltaehkäistä. Tutkimuksen näkökulma on uhrilähtöinen.

Tutkimuskohdetta lähestyttiin ensinnäkin oikeusdogmaattisen metodin avulla: selvitettiin lainsäädännön lähtökohdat ja sen tulkinta (mm. lakien valmisteluaineistosta ja tuomioistuinratkaisuksista sekä ylimpien lainvalvojien ja aluehallintovirastojen käytännöstä).

Miten ja kenet lainsäädäntö velvoittaa puuttumaan koulukiusaamiseen? Eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin ratkaisuksista on käyty lävitse erityisesti vuosien 2010–2011 ratkaisut, ja samoilta vuosilta käytettävissämme olivat myös aluehallintovirastojen kanteluihin annetut päätökset.

Kanteluiden ero tuomioistuinratkaisuihin on jo tässä syytä tehdä selväksi. Niiden perusteella ei voida muuttaa kunnissa tehtyjä ratkaisuja, vaan ainoastaan arvioida jälkikäteen, onko opetusta järjestettäessä toimittu säännösten ja määräysten mukaisesti. Tämä näyttää olevan kantelijoille epäselvää. Monissa kanteluissa myös vaadittiin vahingonkorvausta tai rangaistusta opetushenkilökunnalle, mikä sekään ei kuulu kanteluviranomaisten toimivaltaan vaan tuomioistuimille.⁵ Tuomioistuinratkaisuja ei ole käyty systemaattisesti läpi, mutta niitä on hankittu siinä laajuudessa kun on ollut mahdollista.

Lisäksi toteutimme huhtikuussa 2012 sähköisen lomakekyselyn koulukiusatuille. Kysely linkitettiin internetissä sekä suomen- että ruotsinkielise-

---

neistonsa perusteella, että mm. kiusaaminen on teko, joihin osallistuminen on aktiivisinta varsin nuorena. Ks. Salmi 2004, s. 77–78.

⁴ Kootusti alan tutkimuksista ks. Salmivalli 2010, s. 25–30. Ks. myös Bradshaw ym. 2007, s. 361.

⁵ Aluehallintovirastojen valvontaviranomaisen rooli perustuu kuntalain 8 §:ään, jonka perusteella AVI voi tutkia kantelun johdosta, onko kunta toiminut voimassa olevien lakien mukaan.

nä versiona erilaisille keskustelufoorumeille kahden viikon ajan. Foorumit valittiin niin, että ne koskivat kiusaamista (esim. kiusaaminen.fi) tai olivat yleisempiä joko tiettyyn ikäryhmään kohdistuvia (nuorten suosimista esim. Demin, Suosikin ja MissMixin keskustelupalstat) tai laajemmalle yleisölle suunnattuja (esim. Ilta-Sanomien keskustelufoorumi, Suomi24.fi-keskustelufoorumi). Linkkiä kyselyyn levitettiin sosiaalisessa mediassa myös Facebookin kautta. Lomake (Liite 1) sisälsi kahdeksan kiusaamiseen liittyvän taustakysymyksen lisäksi viisi avointa yksityiskohtaisempaa kysymystä teemasta. Saatu aineisto analysoitiin käyttämällä osittain sekä määrällisiä (frekvenssit, prosenttiyksiköt) että laadullisia (aineistonanalyysi) menetelmiä. Vastauksia saatiin 257, ja ne edustavat eri ikäryhmiä ja paikkakuntia eri puolilta Suomea. Enemmistö vastanneista (77 %) oli naisia.

Kyselyllä selvitettiin muun muassa sitä, millaista kiusaaminen oli ollut, kuinka kauan se oli kestänyt, missä tilanteissa kiusaaminen tapahtui ja kelle kiusattu oli siitä kertonut. Taustatietoina kysyttiin muun muassa sukupuolta, syntymävuotta, tapahtumapaikkakuntaa sekä vastaajan ikää kiusaamisen alkaessa. Avoimissa kysymyksissä vastaaja saattoi kiusaamisen muotojen lisäksi kuvata sitä, kuinka kiusaamiseen oli puututtu, loppuiko se ja kuinka henkilö oli kiusaamisesta selvinnyt tai miten kiusaaminen vaikuttaa henkilön elämään tällä hetkellä. Vastaajia pyydettiin esittämään myös omia arvioita siitä, miten kiusaamista voitaisiin ennaltaehkäistä tai miten siihen pitäisi puuttua. Vastausten analysointivaiheessa ikäryhmät eroteltiin tarvittavissa kohdin seuraavasti: ennen 1980-lukua syntyneet (24 % vastaajista), 1980-luvulla syntyneet (36 %) sekä 1990-luvulla ja tätä myöhemmin syntyneet (40 %). Sukupuolta on kuvattu sitaateissa tyttö/poika-käsittein kontekstin (koulukiusaaminen) vuoksi, vaikka suuri osa vastaajista olikin vastaushetkellä jo aikuisia.

Kyselyvastauksissa mainitut kiusaamisen tapahtumapaikkakunnat sijoituivat melko tasaisesti eri maakuntiin, joten kyselyn tuottama aineisto vahvistaa koulukiusaamisen olevan ilmiönä maanlaajuinen⁶. Pienet kunnat eivät kyselyn valossa ole kiusaamisen osalta suuria kaupunkeja turvallisem-

---

⁶ Vastaajista 17 % ei ilmoittanut kiusaamiskokemuksilleen mitään paikkakuntaa. Tapahtumapaikkakunnan ilmoittaneita oli 213, ja mainitut kunnat sijoittuvat kaikkiin maakuntiin Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Vastauksista suurin osa sijoittui asukasluvultaan suurimmalle Uudellemaalle (22 % vastauksista).

pia, vaan kokemukset jopa painottuivat pienille paikkakunnille. Niiden 213 vastaajan joukosta, jotka nimesivät tapahtumapaikan, 60 prosenttia mainitsi kiusaamisen tapahtuneen alle 30 000 asukkaan paikkakunnalla. Aiemmissä tutkimuksissa yläkouluikäisten kouluterveyskyselystä kerätyn aineiston pohjalta on voitu todeta, että *koulun pieni oppilasmäärä ja kunnan pieni koko ovat lievässä määrin koulukiusaamisen riskitekijöitä* – eli ainakaan ne eivät suojaa oppilaita kiusatuksi tulemiselta.⁷

”Koulu oli pieni kyläkoulu, jossa oli 1–6-luokkalaisia yhteensä n. 25 eli kaikki tunsivat toisensa (itse olin ulkopaikkakuntalainen), eikä ketään kiinnostanut auttaa. Koulun pari opettajaa istuskelivat kahvilla ja vilkuilivat ulos, mutta eivähtän he mitään tehneet. Kuudennella pakenin sisätiloihin ja keittäjä/siivoojalle kerroin, että pelottaa olla ulkona. Eipä tätäkään erityisemmin kiinnostanut.” (tyttö, s. 1980)

---

⁷ Valtakunnallisen kouluterveyskyselyn perusteella voidaan todeta, että koulukiusattujen osuus peruskoulun yläluokkien oppilaista on 6–10 prosenttia ja se vaihtelee maakunnittain. Kuntakohtaisessa vertailussa suuret kunnat sijoittuivat vähintään keran viikossa kiusatuksi tulleiden määrässä keskiryhmään, pieniä kuntia puolestaan oli sekä alimmassa että ylimmässä viidenneksessä. Ks. Luopa, Pietikäinen & Jokela 2008, s. 20, 31; Luopa, Karvonen, Jokela & Rimpelä 2003, s. 31; Kouluterveyskyselyn maakuntien väliset vertailutaulukot vuosilta 2002–2011.

2 Mitä kiusaaminen on?

2.1 Kiusaamisen tyyppi-irteet

Kaikki koulussa tapahtuvat nyrkkitappelut tai toisen mielen pahoittamiset eivät ole kiusaamista. Kiusaamisen käsite tuli perusopetuslakiin (POL, 628/1998) lakiuudistuksella 477/2003, kun opetuksen järjestäjä velvoitettiin laatimaan suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Lainsäädännössä ja lainsäädännön esitöissä kiusaamisen käsitettä ei kuitenkaan määritellä⁸.

Monet tutkijat ovat määritelleet kiusaamiselle ominaispiirteitä, joilla se voidaan erottaa yksittäisistä konflikteista. Opetusalan ammattijärjestö OAJ:n ohjeissa todetaan, että kiusaaminen on toistuvaa, yhteen henkilöön kohdistuvaa negatiivista (suoraa tai epäsuoraa) toimintaa. Se voi olla myös henkistä, jolloin asiaa on vaikeampi havaita ja todistaa.⁹ Hakalehto-Wainio määrittelee koulukiusaamisen ”toistuvaksi henkiseksi tai ruumiilliseksi väkivallaksi, jonka yksi tai useampi aikuinen tai lapsi kohdistaa yhteen ja samaan uhriin kouluympäristössä.”¹⁰

Olweus on määritellyt kiusaamisen niin, että jos henkilö on toistuvasti tai pidempään alttiina yhden tai useamman henkilön negatiivisille teoille, kyse

⁸ Ks. HE 205/2002 vp, SiVM 18/2002 vp ja PeVL 70/2002 vp.

⁹ OAJ 2006.

¹⁰ Hakalehto-Wainio 2003, s. 67.

on kiusaamisesta. Negatiiviset teot voivat aiheuttaa vammoja tai epämiellyttävän olon. Tarkemmin hän vielä erittelee verbaalisen kiusaamisen (uhkaaminen, pilkkaaminen, hännääminen, nimitteleminen) sekä fyysisen kiusaamisen (toisen lyöminen, töniminen, nipistely, potkiminen jne). Näiden lisäksi ilmenee vielä ilman sanoja tai fyysistä kontaktia tapahtuvaa kiusaamista, kuten ilmehtiminen, eleet, ryhmästä sulkeminen ja toisen toiveiden huomiotta jättämisen.¹¹ Osa tutkijoista on nimennyt tällaisen kiusaamisen epäsuoraksi kiusaamiseksi¹². Luetteloon voidaan lisätä vielä toisen tavaroiden varastaminen tai tuhoaminen, mikä sekin usein liittyy kiusaamista-pauksiin. Salmivalli toteaa, että kiusaamisen muoto ei kuitenkaan ratkaise koskaan sitä, onko kyse kiusaamisesta vai ei, vaan olennaista on se, onko kiusaajan toiminta systemaattista.¹³

Kiusaamisen käsitettä kohtaan on osoitettu myös kritiikkiä. Esimerkiksi Kiilakosken mukaan monet erilaiset teot tulevat tulkituksi kiusaamiseksi, vaikka todellisuudessa kyse on vakavammasta teosta. Hänen mukaansa olisi järkevää kutsua kouluissa selkeitä väkivaltaisia tekoja väkivallaksi, aivan kuten aikuistenkin maailmassa tehdään. Termimuutos poistaisi sen vaaran, että tekoja vähäteltäisiin.¹⁴

Toistuvuus ja henkilölle aiheutettu *epämiellyttävä olotila* nousevat tutkijoiden näkemyksissä erityisiksi kiusaamisen tyyppi-*piirteiksi*¹⁵. Hakalehto-Wainio mainitsee kiusaamisen tunnuspiirteeksi systemaattisuuden lisäksi *kohteen puolustuskyvyttömyyden*¹⁶. Osapuolten epätasaväkisyyden nostaa esille myös Salmivalli. Hän toteaa, että tämä asetelma voi perustua ikään,

---

¹¹ Olweus 1992, s. 12. Ks. myös Salmivalli 2010, s. 12–13.

¹² Näin esim. Rimpelä & Fröjd 2010, s. 191 ja Salmivalli 2010, s.14.

¹³ Salmivalli 2010, s. 14.

¹⁴ Kiilakoski 2009, s. 35.

¹⁵ Toistuvuuden merkityksen kiusaamiseen puuttumisessa on kyseenalaistanut mm. Hamarus, joka korostaa toistuvuuden olevan tutkimukselle välttämätön määritelmä, kun taas puuttumisessa keskeistä on uhrin kokemus kiusatuksi tulemisesta, mikä voi syntyä yksittäisestäkin tapahtumasta. Ks. Hamarus 2012, s. 22–23. Myös Ruotsissa on kiusaamista koskevan lainsäädännön uudistamisessa kiinnitetty erityistä huomiota siihen, että uhrin kokemus kiusaamisesta otetaan aina vakavasti. Uusien syrjinnän ja loukkaavan kohtelun vastaisten ohjeiden mukaan loukkaava kohtelu voi olla joko aihnukertaista tai toistuvaa ja systemaattista. Ks. Skolverket 2012, s. 9.

¹⁶ Hakalehto-Wainio 2003, s. 67.

fyysiseen voimaan, asemaan ryhmässä, kiusaajan tukijoukkojen määrään tai joihinkin muihin ominaisuuksiin tai resursseihin.¹⁷

Tuomioistuinratkaisuisissa opetushenkilökunnan virkavastuukysymyksiä tarkasteltaessa oppilaiden välisissä kiusaamistapauksissa on kiusaamiseksi katsottu muun muassa pitkäaikainen fyysinen ja psyykinen kiusaaminen, joka sisälsi nimittelyä, uhkailua, maahan kaatamista, lyömistä ja tönimistä. Seurauksena oli muun muassa mustelmia ja naarmuja sekä painajaisia.¹⁸ Myös Turun hovioikeuden ratkaisussa S 99/2345 1.3.2001 puhutaan kiusaamisesta, kun oppilaaseen oli kohdistettu toistuvaa fyysistä ja henkistä kiusaamista koulussa, kuten nimittelyä ja huutelua sekä tukan repimistä ja potkimista. Tästä oli aiheutunut muun muassa diagnosoitu sekamuotoinen ahdistus- ja masennustila.

Koulun jokapäiväiseen toimintaan kuuluu tavallisten yksittäisten konfliktien ratkaiseminen. Näitä ei viedä esimerkiksi oppilashuoltoryhmän käsiteltäväksi tai ilmoiteta vanhemmille. Siksi on syytä erottaa asiat, joilla on vakavampaa merkitystä oppilaan hyvinvointiin.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa 4760/4/09 ei varsinaisesti tehdä rajanvetoa sen välillä, mikä on kiusaamista ja mikä ei. Tapauksessa kuitenkin pohditaan, mikä on oppilashuollolle kuuluva tilanne (onko kyse oppilaan hyvinvointiin liittyvästä asiasta). Tällöin oppilaan huoltajaa tulisi informoida oppilashuollon kokoontumisesta. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa nähdään muuna kuin hallintoasiana tai oppilashuoltoasiana tilanne, jossa oppilaan reppua oli sotkettu lyijykynällä. Lapsen huoltaja kanteli mm. siitä syystä, ettei häntä ollut kutsuttu paikalle. Selvityksen mukaan myös repun omistaja itse oli osallistunut lyijykynäleikkeihin. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan kyseessä oli pikemminkin koulun päivittäiseen toimintaan liittyvän asian selvittäminen, jolloin huoltajan kutsuminen paikalle ei ollut välttämätöntä. Asiaan liittyi myös muita yksittäisiä tilanteita, joita kantelija piti kiusaamisena.

---

¹⁷ Salmivalli 2010, s. 13. Salmivallin varhaisemmissa tutkimuksissa on selvitetty uhrien käyttäytymisen ja kiusaamisen jatkumisen tai loppumisen välistä yhteyttä ja huomattu, että avuttomuus ja aggressiolla vastaaminen provosoivat kiusaajaa ja lisäävät kiusaamisen jatkumisen todennäköisyyttä. Ks. Salmivalli 1995, s. 354–355.

¹⁸ Turun HO R 10/527 15.12.2010.

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöstä muun muassa oppilaan lakin mahdollista sylkemistapausta ja heittäilyä ei pidetty kiusaamisena, koska tapaukselta puuttuivat yleiset, kiusaamiseksi katsomisen edellytykset, kuten jatkuvuus. Lakin omistanut oppilas oli useissa yhteyksissä todennut itse, ettei kokenut tapausta kiusaamisena. (ESAVI-2010-03575/Op-13.)

Toisessa AVI:n ratkaisussa (ESAVI-2010-04918/Op-13) taas oppilas itse koki tullessa kiusatuksi. Koulussa selviteltyjä tapauksia olivat esimerkiksi päähineen ottaminen pakkaskelillä oppilaan päästä, kaataminen maahan välitunnilla, lumen laittaminen vaatteiden sisään sekä tökkiminen harpilla ja saksilla. Tekijät selittivät teot vahingoiksi tai poikien väliseksi leikiksi. Oppilas vaihtoi lopulta koulua. Aluehallintovirasto toteaa kiusaamiskokemuksien olevan aina subjektiivisia eikä näe tässä tapauksessa olevan kyse systemaattisesta, vakavasta kiusaamisesta, vaan yksittäisistä tapahtumista. Tapauksessa jää epäselväksi, mihin aluehallintovirasto perustaa tämän näkemyksen. Tilanteessahan täyttyvät kaikki edellä esitetyt kiusaamisen tyyppi-
piirteet: teot ovat jatkuvia (tapahtuvat vielä lyhyiden väliaikojen sisällä), tekijöitä on useita ja he ovat siten vahvemmassa asemassa eikä uhri pyri esimerkiksi puolustautumaan ja teot aiheuttavat uhrilleen mielipahaa. Lisäksi oppilas on ollut itse yhteydessä mm. terveydenhoitajaan ja kertonut kiusaamisesta. Myös KiVa-tiimi on käsitellyt asiaa koulussa.

Kiusaaminenhan ei koskaan näyttäydy koko muodossaan aikuisille. Epäkohtana voidaankin pitää sitä, jos lapsen subjektiivinen kokemus ei riitä kiusaamisen toteamiseksi, vaikka erinäisistä oppilaaseen kohdistuvista teoista on näyttöä. Tällainen näkemys ei myöskään rohkaise oppilaita kertoamaan kiusaamisestaan jatkossa. Kun kiusattu rohkaistuu kertomaan kiusaamisesta, on Hamaruksen mukaan tärkeää, että aikuinen suhtautuu asiaan vakavasti. Jos lapsi kertomisesta huolimatta torjutaan, hän ei todennäköisesti enää uudelleen kerro aikuiselle kokemuksistaan. Aikuisen uskottavuus lapsen silmissä kärsii, ja lapsen käsitys oikeudenmukaisuudesta ja luottamuksesta horjuu.¹⁹

Jos oppilaaseen kohdistuvaa kiusaamista ei nähdä kiusaamisena, oppilas jää myös niiden tukitoimenpiteiden ulkopuolelle, joita kiusaamisen uhri tarvitsee verrattuna yksittäisen konfliktin uhriin. Myös seuraavassa tapauk-

---

¹⁹ Hamarus 2008, s. 93.

nessa oppilas koki tulleen kiusatuksi, mutta rehtorin mielestä kyse ei ollut kiusaamisesta.

Tapauksessa LSAVI-2010-01278/Op-13 oppilaaseen kohdistui erityisesti fyysistä kiusaamista. Ensin tekijöinä oli useita oppilaita, ja koulun puuttumisen jälkeen kiusaamista jatkoi lähinnä yksi oppilas. Rehtorin mielestä kiusaaminen ei ollut yksittäiseen oppilaaseen tahallisesti kohdistuvaa taikka toistuvaa, vaan kyseessä olivat yksittäiset tapahtumat (sähköpostilla lyöminen, lyömisellä uhkaaminen ulkona, oppilaan tuuppiminen polvella pois keinusta välitunnilla). Koulun selvityksessä tuotiin myös esille käsitys, että tapahtumat olivat osa poikien välistä normaalia kanssakäymistä ja leikkiä. AVI:n mukaan kyse oli kiusaamisesta, sillä ei voitu puhua yksittäistapauksista, kun kyseessä oli saman oppilaan tekemät teot.

Se, ettei jotain konfliktia määritellä kiusaamiseksi, ei luonnollisesti tarkoita, etteikö myös näihin tilanteisiin tulisi kouluissa puuttua. Edellisessäkin tapauksessa itse koulun toiminta oli järjestelmällistä ja asianmukaista, ja sillä tähdättiin tällaisen toiminnan kitkemiseen (puhuttelut, kurinpito- toimet ja -rangaistukset, kokoukset ja KiVa-tiimin käsittelyt). Kiusaamisen määritelmä on kuitenkin oleellinen siinä mielessä, että kiusaamisen vaikutukset uhriin ovat erilaisia kuin yksittäisen konfliktin vaikutukset, ja tällöin edellä mainitut tukitoimet korostuvat. Kiusaamiseen puuttumisessa tarvitaan myös erilaisia keinoja juuri sen tyyppi- ja piirteiden, kuten jatkuvan ja systemaattisen luonteen vuoksi. Tällöin esimerkiksi jälkiseurannalla on erittäin tärkeä merkitys kiusaamisongelmien ratkaisemisessa.

2.2 Kiusaamisen muodot

Kiusaamisen muodot ovat moninaisia, ja kyselyymme vastanneet ilmoittivatkin lähes poikkeuksetta joutuneensa monentyyppisen kiusaamisen kohteiksi. Tyyppillisimmät vastaajien kokemat kiusaamisen muodot olivat verbaalinen, epäsuora ja fyysinen kiusaaminen, ja nämä liittyivät tavallisesti yhteen. Vain nimittely tai haukkuminen (verbaalista kiusaamista) ja syrjiminen (epäsuoraa kiusaamista) ilmenivät satunnaisesti ilman muita kiusaamisen muotoja. Yksikään vastaaja ei ilmoittanut kokeneensa pelkästään fyysistä kiusaamista. Kysymys kiusaamisen muodoista esitettiin avoimena kysymyksenä ”*Miten sinua on kiusattu?*”, joten vastauksissa oli paljon ha-

jontaa sekä määrällisesti että sisällöllisesti. Osa vastaajista oli mukailut kyselyn johdannossa annettua määritelmää kiusaamisesta²⁰, osa taas kuvaili hyvin yksityiskohtaisesti kokemansa kiusaamistilanteet.

”Olen aina ollut pyöreä ja suhteellisen älykäs, minkä vuoksi minua on kiusattu. Pääosin kiusaaminen on ollut verbaalista eli haukuttu läskiksi, pullapossuksi, hikipingoksi ja opettajan lellikiksi yms., halventavin sanoin kuvailtu ulkonäköä, osaamista ja persoonaani. Tämän lisäksi on käytetty fyysistä väkivaltaa, kuten lyöty, potkittu, tönitty, menty edelle jonossa ja tönitty pois tieltä. Sosiaalisella puolella minut on suljettu ulos ja eristetty porukasta, valittu aina viimeisenä liikuntatunneilla ryhmään ja muutenkin osoitettu, etten kuulu joukkoon enkä ole toivottu henkilö missään tapauksessa, missään tilanteessa.” (tyttö, s. 1981)

”Oikeastaan kaikilla muilla tavoin, paitsi sairaalakuntoon ei sentään mua koskaan onneksi hakattu.” (poika, s. 1985)

Kiusaamisen eri muotojen maininnat tyttöjen ja poikien vastauksissa on esitetty kuviossa 1. Kiusatuista sekä tytöistä että pojista yli 90 prosenttia kertoi kokeneensa verbaalista kiusaamista peruskoulun aikana.

”Minua nimiteltiin, kaikelle mitä sanoin naurettiin tai sitä kommentoitiin, jopa keskellä tuntia. Minua uhkailtiin pitkin päivää, että minut hakattaisiin koulupäivän päätyttyä. Minua pyydettiin tappamaan itseni.” (tyttö, s. 1981)

”Haukuttu sekä isäni että äitini takia (isän suuren ylipainon ja äitini juomisen), minua idiootiksi, läskiksi, lehmäksi, sotanorsuksi, emoksi, huoraksi, lutkaksi...” (tyttö, s. 1995)

Tytöillä seuraavaksi yleisintä oli epäsuora kiusaaminen (71 %), pojilla puolestaan fyysinen kiusaaminen (yli 73 %). Tämä on selvin erottava tekijä eri sukupuolten välillä: tytöistä 45 prosenttia on kokenut fyysistä kiusaamista. Osa vastaajista käytti väkivallan käsitettä ja saattoi samalla vähätellä

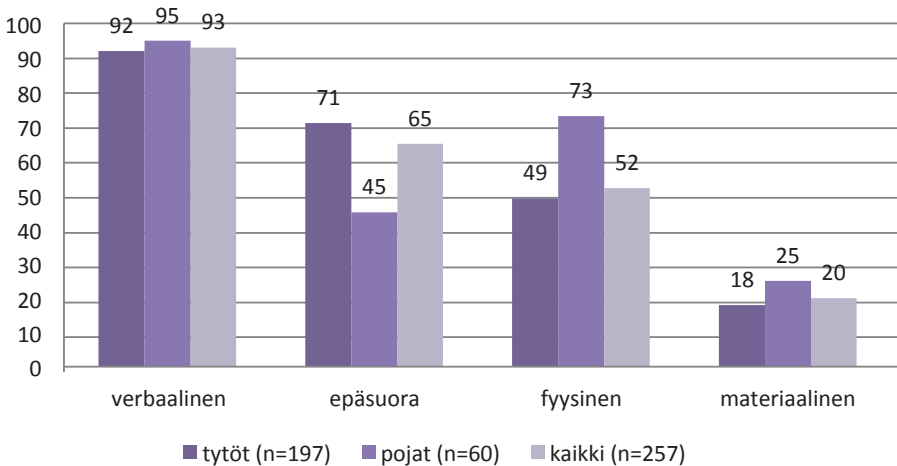
²⁰ Kyselyn johdantotekstissä kiusaamista kuvailtiin seuraavasti: ”Kiusaaminen on toimintaa, jolla aiheutetaan toiselle epämiellyttävä olotila toistuvasti esimerkiksi haukkumalla, nimittelemällä, potkimalla, lyömällä, tönimällä, nipistelemällä, uhkailemalla, jättämällä kaveripiiriin ulkopuolelle, tuhoamalla tai piilottamalla tavaroita jne.”

muita itseensä kohdistuvia fyysisen kiusaamisen muotoja. Oikeudellisen arvioinnin kannalta oppilaita olisi syytä valistaa, että myös töniminen tai läpsiminen voi täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön²¹.

”Hyvin harvoin sain kokea fyysisestä väkivaltaa, yleensä vain läpsimistä.” (tyttö, s. 1989)

Pojista 45 prosenttia oli kokenut epäsuoraa kiusaamista, lähinnä joukosta pois sulkemista ja syrjimistä. Tytöillä epäsuoraan kiusaamiseen liittyi poikia useammin juoruilua, luottamuksen pettämistä ja kavereiden kääntämistä kiusattua vastaan. Uhkailu, pakottaminen ja painostaminen saattoi olla paitsi verbaalista, myös epäsuoraa.

% KIUUSAAMISEN MUODOT SUKUPUOLEN MUKAAN

Kuvio 1. Koetun kiusaamisen muodot sukupuolen mukaan jaoteltuina.

²¹ Frände ym. konkretisoivat pahoinpitelyn tunnusmerkistöä tulkitessaan ruumiillisen väkivallan tarkoittavan esimerkiksi lyömistä, läpsimistä, potkimista, kuristamista, puremista, tönimistä, retuuttamista tai käsien vääntämistä. Frände ym. 2006, s. 251.

”Jouduin myös auttamaan kokeissa oppilaita niin, että minulle lähetettiin lappu, missä on kysymys, ja piti vastata siihen. Jos en olisi vastannut, niin olisi kiusattu entistä enemmän.” (tyttö, s. 1984)

Omaisuuteen kajoamista eli materiaalista kiusaamista oli kokenut 18 prosenttia tytöistä ja 25 prosenttia pojista. Tyypillisesti materiaallinen kiusaaminen oli tavaroiden piilottamista, sotkemista ja rikkomista, mutta osalta oli myös varastettu rahaa.

Kännykkä- ja nettikiusaamista ei ole tässä kohdin eroteltu omaksi muokseen, sillä kiusaamisen tapahtumapaikkojen yhteydessä tämän ilmiön yleisyyttä selvitettiin erikseen. Samoin seksuaalinen kiusaaminen ei esiinny omana ryhmänä, vaan se on luokiteltu muiden muotojen alle. Tähän kuului esimerkiksi epämiellyttävää koskettelua, hameen nostamista, alapään potkimista ja aikuisella raiskaajalla uhkailua. Koska kyselyssä opoitiin vain kiusaamisen käsitteellä, vastaajat eivät välttämättä tuoneet esille seksuaaliseksi häirinnäksi kokemaansa kohtelua tässä kyselyssä, jos kokiivat sen muuksi kuin kiusaamiseksi. Seksuaalinen häirintä rajautui osittain ulkopuolelle myös siitä syystä, että se voi tapahtua vain yksittäisellä teolla, ja tässä tutkimuksessa keskityttiin tekoihin, jotka olivat toistuvia²².

”Suurin oli kuitenkin se jonkinasteinen seksuaalinen häirintä yläasteella – Jukka, Sami, Lauri (nimet muutettu) – milloin kukakin halusi panna mua. Heistä oli niin kiva katsoa, kun menin vaikeaksi ja punaiseksi. Kerran tuo jonkinasteinen seksuaalinen häirintä näyttäytyi myös fyysisenä kosketuksena – minä olin saastainen, ei kukaan minuun voinut koskea, mutta se herrapa koski, ennen tunnin alkua, välitunnilla. Tuli jotenkin hieromaan mun hartioitani.” (tyttö, s. 1980)

Seksuaalisista teoista kysely siis tavoitti niitä, jotka olivat toistuvia. Puutumisen osalta eroa ei tällöin ole, sillä perusopetuslaki velvoittaa opetuksen järjestäjää ja opetushenkilökuntaa sekä kiusaamisen että seksuaalisen häirinnän osalta²³. Monissa tutkimuksissa seksuaalinen häirintä on myös näh-

²² Ks. Korhonen & Kuusi 2003, s.15.

²³ Niemisen mukaan turvallinen kouluympäristö merkitsee lapsen kannalta paitsi suojaa koulukiusaamiselta, myös suojaa sukupuoliselta häirinnältä. Ks. Nieminen 2004, s. 287.

ty tyyppiirteiltään kiusaamisen tavoin valtasuhteiden vahvistamisen välineenä²⁴.

Puhutaan sitten seksuaalisesta kiusaamisesta tai sukupuolisesta häirinnästä, on erityisen tärkeää ottaa näissä tekoryhmissä huomioon oppilaan oma subjektiivinen kokemus ja nostaa aikuisten asenteet keskusteluun. Peruskouluissa tapahtuva sukupuolinen häirintä voi alkaa jo alakoulun kolmannella luokalla, jolloin tyttöjen oma kiinnostus sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviin asioihin ei ole vielä herännyt. Sitä, minkä tytöt kokevat häirintänä, pidetään usein koulussa poikien normaalina käyttäytymisenä. Koulun sukupuolista häirintää vähättelevän ilmapiirin vuoksi tytöillä voi olla varsin vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa asiaan.²⁵ Myös Hakalehto-Wainio korostaa, että lapset ja nuoret kokevat koskettamisen aikuisten tapaan yksilöllisesti. On kuitenkin huomattava, että lapsen ja nuoren kehitysvaiheissa on jaksoja, jolloin he ovat erityisen herkkiä koskemattomuudettaan. Tärkeämpää olisi huomioida oppilaan oma kokemus kuin esimerkiksi koulun henkilökunnan näkemykset.²⁶

Kyselymme vastaukset antavat kiusaamisen muodoista samansuuntaisen kuvan kuin Kouluterveyskysely 2011, jossa peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaat kertoivat nimittelyn, naureskelun ja loukkaavan kiusoittelun olevan yleisin kiusaamisen muoto (43 % kaikista kiusatuiksi joutuneista tai kiusaamiseen osallistuneista oppilaista). Toiseksi yleisin kiusaamisen muoto oli ulkopuolelle jättäminen (28 %), joka yhdessä juoruilun ja valheiden levittämisen (19 %) kanssa tekee epäsuorasta kiusaamisesta hyvinkin yleistä. Fyysinen kiusaaminen oli myös kouluterveyskyselyssä pojilla (20 %) huomattavasti yleisempää kuin tytöillä (6 %). Materiaalisen kiusaamisen osuus jäi

---

Sekä kiusaamista että häirintää voidaan estää luomalla suunnitelma, jolla oppilaita voidaan suojella väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Opettajan oppilaaseen kohdistamaa seksuaalista häirintää ja koulun velvoitteita puuttua siihen arvioitiin tapauksessa ISAVI/845/06.06.01/2011. Ratkaisussa muun muassa katsotaan näissäkin tilanteissa suunnitelman olevan oleellinen, ja siksi siinä tulisi ottaa myös oppilaan ja opettajan väliset tilanteet huomioon.

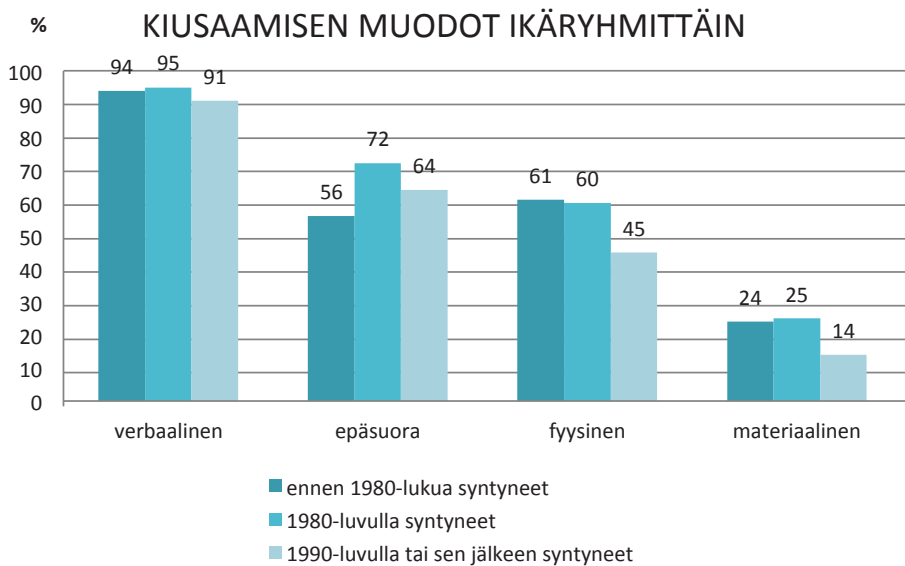
²⁴ Duncan 1999, s. 130 sekä Askew & Ross 1988, s. 38–39.

²⁵ Korhonen & Kuusi 2003, s. 7, 106–107.

²⁶ Hakalehto-Wainio 2012, s. 291.

kouluterveyskyselyssä seitsemään prosenttiin, kännykkä- ja internetkiusaaminen puolestaan mainittiin 10 prosentissa.²⁷

Kun kiusaamisen muotoja tarkastellaan ikäryhmittäin, voidaan huomata vanhimpien ja nuorimpien vastaajien kokemassa kiusaamisessa jonkin verran muutoksia. Kyselyvastauksista ilmenevät kiusaamisen muodot ikäryhmittäin on esitetty seuraavassa kuviossa.

Kuvio 2. Koetun kiusaamisen muodot ikäryhmän mukaan jaoteltuina (n = 257).

Verbaalinen kiusaaminen on pysynyt vuosikymmenten ajan suurin piirtein yhtä yleisenä, mutta fyysinen ja materiaalinen kiusaaminen on aiempaa harvinaisempaa. Epäsuora kiusaaminen tuli puolestaan vähiten esiin ennen 1980-lukua syntyneiden vastauksissa (56 %) ja eniten siitä mainitsivat 1980-luvulla syntyneet (72 %). 1990-luvulla ja sen jälkeen syntyneistä noin 64 prosenttia kertoi epäsuorasta kiusaamisesta. Epäsuoran kiusaamisen muodot ovat myös muuttuneet vuosikymmenten kuluessa. Vanhin ikäryhmä kertoi kokeneensa juoruilua ja epäonnistumisille nauramista,

²⁷ Kouluterveyskyselyn kysymyskohtaiset taulukot vuosilta 2000–2011: Koulukiusaaminen.

1980-luvulla syntyneet pääasiassa syrjimistä, ulkopuolelle jättämistä ja ulkonäölle naureskelua. Nuorimmat vastaajat, erityisesti tytöt, kertoivat puolestaan kokeneensa parhaan kaverin muuttumisen kiusaajaksi, muiden oppilaiden käännättämisen kiusattua vastaan sekä luottamuksen pettämistä yksityisasioita levittämällä.

”Olin kuusi vuotta saman luokan kanssa, eikä 2/3 luokasta ikinä puhunut mitään, vaikka yritin itse olla sosiaalinen.” (tyttö, s. 1992)

”Kun menin kouluun luokkakavereiden luo, niin entinen paras kaverini tuli sanomaan niille, että ei ole mun kanssa. Olin yksin välitunnilla, kun muut eivät saaneet olla mun kans.” (tyttö, s. 1994)

Fyysinen kiusaaminen oli selvästi harvinaisempaa nuorimmissa ikäryhmässä vanhimpiin vastaajiin verrattuna. Ennen 1980-lukua syntyneistä 61 prosenttia oli kokenut fyysistä kiusaamista, 1980-luvulla syntyneistä 60 prosenttia ja 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneistä 45 prosenttia. Fyysisen kiusaamisen muodot eivät ole muuttuneet oleellisesti vuosikymmenten aikana, mutta tässä ryhmässä hajonta vakavimmasta muodosta lievimpään oli hyvin laaja. Tyypillisimmillään fyysinen kiusaaminen on lyömistä, potkimista, tönimistä ja esineillä heittäminen. Kaikissa ikäryhmissä oli myös joihtakin vastaajia, jotka kertoivat kokeneensa raakaa väkivaltaa: puukolla viiltelyä, päällä hyppimistä, kuristamista ja tupakantumpeilla polttamista. Kaikissa ikäryhmissä kerrottiin myös päälle sylkemisestä nöyryyttämisen muotona.

”Kekseliäimmillään oli eräs, joka eräänä talvena käytti minua kelkkana laskeudessaan koulun pihan reunaan lumenraivauksessa muodostunutta mäkeä.” (poika, s. 1972)

Materiaalista kiusaamista oli kokenut nuorimmista vastaajista noin 14 prosenttia, vanhemmista vastaajista yli 24 prosenttia.

2.3 Miksi kiusaamiseen pitäisi puuttua?

Kiusaamiseen tulee puuttua, sillä kiusaamisessa ei ole kyse lasten välisestä nahistelusta vaan vakavasta systemaattisesta toiminnasta, joka aiheuttaa

uhrilleen vakavia seurauksia. Johdannossa esitimme prosenttiosuudet koulukiusaamisen kohteeksi joutuneista. Lähes joka kymmenes oppilas on siten koulukiusaamisen uhri. Koulukiusaaminen kestää tyypillisesti myös pitkään.

Kiusatulle olisi erittäin tärkeää muun muassa terveellisen kasvun vuoksi, että pienempäänkin kiusaamiseen puututaan. Huhtasen mukaan varhainen puuttuminen²⁸ on tärkeää, sillä esimerkiksi oppilaiden väkivaltaiseen ja aggressiiviseen käyttäytymiseen tarkoitettut ehkäisyohjelmat voivat olla tehokkaampia ala-asteella kuin yläasteella.²⁹ Kiusaaminen on usein sitä vaikeampaa saada loppumaan, mitä kauemmin se on kestänyt. Lapset ovat avuttomia kiusaamisen kanssa ja odottavat aikuisilta toimenpiteitä sen lopettamiseksi. Jos näin ei tapahdu, on kiusaaminen kiusatulle entistä raskaampaa, sillä he kokevat jäävänsä yksin asian kanssa. Kun yhtä heikkoa kiusattua vastassa on usein iso ryhmä oppilaita³⁰, edes aikuisen tulisi olla luotettava ja suhtautua asiaan vakavasti³¹.

”Minulla se kiusaus jatkui 9 vuotta. Ala-asteen lopussa kerroin rehtorille, että samat pojat olivat kiusanneet minua 6 vuotta, mutta hämmästyttävästi asiaa ei vielääkään otettu vakavasti. Sen jälkeen en enää halunnut kertoa kiusaamisesta, koska tuntui vain, että opettajat olivat vaivaantuneita ja väsyneitä, kun heille valitti asiasta.” (tyttö, s. 1989)

”Ei [puututtu] mitenkään. Opettaja ei pitänyt asiaa vakavana. Kiusaaminen loppui peruskoulun loppumiseen.” (tyttö, s. 1976)

---

²⁸ Huhtanen tarkoittaa varhaisella puuttumisella erilaisia keinoja ja tapoja, joilla puututaan oppilaan käyttäytymiseen, oppimisen pulmiin tai oppilaan hyvinvointia uhkaaviin tekijöihin. Ks. Huhtanen 2007, s. 28. Ks. myös Hamarus 2012, s. 22–23, jossa korostetaan kiusaamiskierteen synnyn ehkäisyä puuttumalla jo ensimmäiseen, yksittäiseen kiusaamistapahtumaan.

²⁹ Huhtanen 2007, s. 122.

³⁰ Salmen 12–13-vuotiaille suunnatun kyselyn tuloksena kävi ilmi, että kiusanneista tytöistä 90,2 % kiusasi ryhmässä, eli vähintään yksi muu henkilö oli osallistunut kiusaamiseen. Pojillakin vastaava luku oli korkea, 72,2 %. Salmi 2004, s. 99.

³¹ On myös mahdollista, että opettaja kiusaa oppilasta tai oppilas opettajaa. Koulutuksen seurantaraportin mukaan noin 4 % kouluista ilmoitti ongelmatilanteista, joissa opettaja oli kiusannut oppilaita. Ks. Rimpelä & Fröjd 2010, s. 198. Myös kyselymme avoimissa kysymyksissä 7 % vastaajista ilmoitti ongelmaksi kiusaavan opettajan. Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin vain oppilaiden välisiin kiusaamistapauksiin.

Seurauksista esitimme jo johdannossa, että kiusaaminen aiheuttaa tutkittusti pitkäaikaisia psykososiaalisia vaikutuksia, pahimpana muun muassa itsetuhoajatukset, ahdistuneisuus ja masentuneisuus³². Monet tukijat ovatkin havainneet, että koulukiusaamisella on hyvin kauaskantoisia, pitkälle aikuisuuteen ulottuvia psyykkisiä ja sosiaalisia vaikutuksia³³. Myös kyse-lymme avoimissa vastauksissa kiusatut mainitsivat varsin usein kärsivänsä itsetunnon heikkouteen liittyvistä ongelmista tai itsetunnon puutteesta. Tämä ilmeni muun muassa riittämättömyyden tunteina ja omaan itseen sekä mahdollisuuksiin uskomisen puutteena. Keskeisiä olivat myös sosiaalisten tilanteiden pelot esimerkiksi esiintymistä kohtaan ja toisaalta yksin jäämisen pelko, jota ilmensivät tunteet hylätyksi tai petetyksi tulemisesta tai vaikeudesta solmia pysyviä ihmissuhteita sekä luottaa toiseen ihmiseen. Masennus, paniikki- ja syömishäiriöt, ahdistuneisuus, itsetuhoiset ajatukset, itsemurhayritykset sekä erilaiset viittaukset mielenterveyden heikkene- miseen olivat tyypillisiä koulukiusaamisesta aiheutuvia vaikutuksia kyse- lyyn vastanneilla³⁴.

Kiusatuista moni mainitsi avoimissa vastauksissa käyneensä jossain elä- mänsä vaiheessa ammattiauttajan vastaanotolla tai terapiassa koulukiusaa- misen vuoksi. Koulukiusaamisen aiheuttamat seuraukset olivat hyvin sa- mansuuntaisia molemmilla sukupuolilla ja eri aikakausina syntyneillä.

”Minulta katosi elämästä ilo, ja se ei ole tullut takaisin. Silloin tuntui pitkän aikaa, etten jaksaa elää ollenkaan. Nyt elämä tuntuu vähän sellaiselta pakko- puurtamiselta. Yritän unohtaa kiusaamisen ja ilkeät ihmiset, mutta se ei ole helppoa.” (tyttö, s. 1997)

”Kaksi itsemurhayritystä, viiltelyä, 6 vuotta masennusta, yksi kuukauden jak- so avohoidossa ja viimeiset 3 vuotta mielialälääkitystä ja terapiaa, jotka jat- kuvat vielä tänäkin päivänä.” (poika, s. 1986)

---

³² Kootusti alan tutkimuksista ks. Salmivalli 2010, s. 25–30; Due ym. 2005, s. 128 sekä Bradshaw ym. 2007, s. 361.

³³ Ks. esim. Olweus 1992; Salmivalli 1998; Due ym. 2005, s. 129; Hamarus 2008, s. 79; Lindh & Sinkkonen 2009, s. 100; Ttofi ym. 2011, s. 66–68.

³⁴ Ks. myös Kaltiala-Heino ym. 2000; Luopa ym. 2008, s. 26–27; Holmberg-Kalenius 2008, s. 113–115, Sourander ym. 2007, s. 400.

”Pelkään aina jääväni yksin, uusien ystävyysuhteiden muodostaminen todella hankalaa, tuntemus omasta alemmuudesta/kelpaamattomuudesta, masennuksen kaltaisia oireita ajoittain.” (tyttö, s. 1992)

Koulukiusaamistilanteissa oppilaat eivät voi valita, suostuvatko he mahdollisesti astumaan ympäristöön, jossa esimerkiksi väkivallantekoja tapahtuu, koska oppivelvollisuus pakottaa käytännössä tietyn ikäiset henkilöt kouluun. Oppivelvollisuus on tosin mahdollista suorittaa myös esimerkiksi kotiopetuksena, mutta tämä on harvinaista³⁵. Tällöin on äärimmäisen tärkeää, että näissä olosuhteissa toimivilla aikuisilla on vastuu huolehtia lasten turvallisuudesta.

---

³⁵ Ks. Hakalehto-Wainio 2003, s. 68 sekä Tilastokeskus 2012, s. 35, jonka mukaan kotiopetuksessa oli vuonna 2010 yhteensä 273 oppivelvollista.

3 Turvallinen opiskeluympäristö

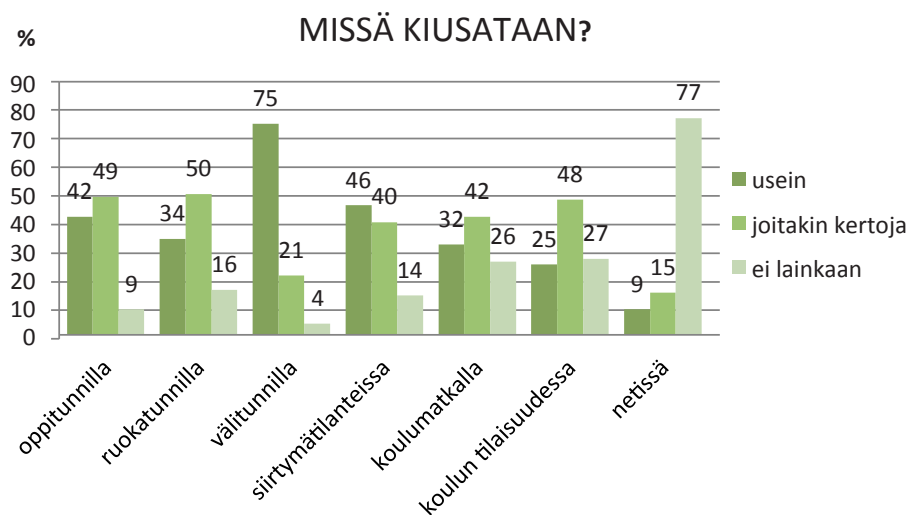
3.1 Missä kiusaamista tapahtuu?

Kyselyssämme selvitettiin, missä tilanteissa ja paikoissa kiusaaminen oli tapahtunut ja miten usein. Kuvio 3 esittää sitä jakaumaa, miten kiusatut vastasivat tähän kysymykseen. Vastausten mukaan selvästi vähiten kiusaamista on tapahtunut netissä, kun verrataan nettikiusattujen vastauksia kaikkiin vastauksiin. Tämä johtuu siitä, että kyselyyn vastanneista lähes 60 prosenttia oli syntynyt 1980-luvulla tai sitä ennen, eikä kiusaamisajankohtana internetin käyttö ollut yhtä yleistä kuin nykyään. Kun luokitellaan vastauksia syntymävuosien mukaan, huomataan, että internetin yleistynyt käyttö on myös mahdollistanut nettikiusaamisen. Ennen 1980-lukua syntyneistä ketään ei ollut kiusattu netissä, ja 1980-luvulla syntyneistä 10 prosenttia ilmoitti, että heitä oli kiusattu netissä. 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneistä jopa 39 prosenttia vastaajista oli kiusattu netissä. Näistä jopa 40 prosenttia ilmoitti, että kiusaamista netissä oli tapahtunut usein.

Netissä kiusatuksi joutuminen on vastausten perusteella jonkin verran yleisempää tyttöjen keskuudessa kuin poikien. Tytöistä, jotka olivat syntyneet 1990-luvulla tai sen jälkeen, 42 prosenttia vastasi, että heitä oli kiusattu netissä, pojista 29 prosenttia. Mannerheimin Lastensuojeluliitto teetti

nuorille suunnatun internetkyselyn vuoden 2008 syksyllä³⁶. Myös tämän kiusaamiskyselyn tulokset tukevat sitä ilmiötä, että nettikiusaaminen on hyvin yleistä nuorten keskuudessa nykyään. MLL:n kiusaamiskyselyn tulosten mukaan netissä tapahtuva kiusaaminen on sekä poikien että tyttöjen keskuudessa yleisempää kuin esimerkiksi koulumatkoilla tapahtuva kiusaaminen.³⁷

Kuvio 3. Kiusaamistilanteet.

Vastausten mukaan kiusaamista tapahtuu selvästi eniten välitunneilla. Peräti 75 prosenttia kiusatuista vastasi, että välitunnilla kiusataan usein, ja jonkin verran kiusaamista koki 21 prosenttia vastaajista. Ainoastaan 4 prosenttia vastasi, ettei heitä ollut kiusattu lainkaan välitunnilla. Moni kyselyyn vastanneista kommentoikin, että välitunneille pitäisi saada enemmän valvontaa oppilaiden turvaksi. Kuviosta on nähtävissä, että myös oppitunnilla, siirtymätilanteissa ja ruokatunnilla esiintyy kiusaamista. Lähes 46:ta prosenttia vastaajista oli kiusattu usein siirtymätilanteissa ja jonkin verran noin

³⁶ MLL:n internetkyselyn tarkoituksena oli selvittää yläkoulujen, lukioiden ja ammattioppilaitosten oppilaiden kokemuksia ja käsityksiä koulukiusaamisesta. MLL:n kiusaamiskysely ei siis rajoittunut pelkästään peruskoulun oppilaisiin tai peruskoulussa tapahtuvaan kiusaamiseen.

³⁷ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2009b, s. 21.

40:tä prosenttia. Lähes yhtä yleistä kiusaaminen oli ollut oppitunnilla. Vastaajista 42 prosenttia vastasi, että heitä oli kiusattu usein oppitunnilla ja jonkin verran 49 prosenttia. Vain 9:ää prosenttia vastaajista ei ollut kiusattu oppitunnilla lainkaan.

Myös koulumatkoilla ja koulun järjestämissä tilaisuuksissa ja tapahtumissa kiusataan. Kiusatuista 32 prosenttia vastasi tulleen kiusatuiksi koulumatkoilla usein ja jonkin verran 42 prosenttia. Koulun järjestämissä tilaisuuksissa ja tapahtumissa 25:tä prosenttia vastaajista oli kiusattu usein ja 48 prosenttia vastanneista oli tullut kiusatuksi jonkin verran. Noin neljäsosa vastasi, ettei heitä ole kiusattu koulumatkoilla lainkaan, ja 27 prosenttia vastasi, ettei heitä ole kiusattu lainkaan koulun järjestämissä tilaisuuksissa tai tapahtumissa.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton kyselyyn vuonna 2007 vastanneista peruskoululaisista noin 72 prosenttia kertoi, että kiusaamista tapahtuu eniten välitunnilla.³⁸ Myös vuotta myöhemmin (2008) teetetyyn MLL:n kiusaamiskyselyn mukaan kiusaamista tapahtuu eniten välitunneilla ja seuraavaksi eniten oppituntien aikana.³⁹ MLL:n kyselyssä oli eritelty koulumatkat, oppitunnit, välitunnit, netti, kännykkä ja jokin muu paikka. MLL:n kyselyssä ei ollut eritelty esimerkiksi ruokatunteja, kuten meidän kyselyssämme oli tehty, mutta tuloksista voidaan silti tehdä samansuuntaisia päätelmiä.

Kiusaamista esiintyy siis joka paikassa, mutta kyselymme mukaan kiusaamista oli tapahtunut huomattavasti eniten välitunneilla. Vaikka kiusaamista tapahtuu usein tilanteissa, joissa opettajilla on valvontavastuu, kiusaamista ei huomata. Monet vastanneista epäilivätkin, että opettajan oli täytynyt huomata kiusaaminen, mutta siihen ei ollut haluttu puuttua⁴⁰.

”Opettajilta olisin toivonut asiaan puuttumista jo ennen kuin itse kävin sanomassa heille asiasta. Kiusaaminen ei ollut mitenkään huomaamatonta, mutta välituntivalvoja ei puuttunut asiaan.” (tyttö, s. 1993)

---

³⁸ Suurin osa kyselyyn vastanneista oli yläkoulun oppilaita. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2007.

³⁹ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2009b, s. 21.

⁴⁰ Vrt. muualla tehdyistä tutkimuksista esim. Bradshaw ym. (2007, s. 361–387), jossa tuli esille se, että opettajat reagoivat eri tavalla niihin kiusaamistapauksiin, jotka ovat itse nähneet, kuin niihin, joista tieto saatiin muuta kautta.

”Opettajat eivät juuri puuttuneet. Kiusaaminen ei ollut sinänsä fyysistä, ehkä sen vuoksi siihen ei puututtu. Joskus opettajat sanoivat, että nimittely ym. pitäisi lopettaa, mutta ei sillä ollut vaikutusta.” (tyttö, s. 1978)

3.2 Koulukiusaaminen ja turvallinen opiskeluympäristö lainsäädännössä

Perusopetuslaissamme ei ole suoraa säännöstä, jolla velvoitettaisiin opetushenkilökunta puuttumaan koulukiusaamiseen. Tämä poikkeaa meillä työpaikkakiusaamistilanteista, joissa työturvallisuuslain 28 § kohdistaa puutumisvelvoitteen työnantajalle niissäkin tilanteissa, joissa on kyse työntekijöiden välisestä epäasiallisesta kohtelusta.⁴¹

Lainsäädännössämme on kuitenkin muuta sääntelyä, johon opetushenkilökunnan ja opetuksen järjestäjän vastuu – ja toisaalta oppilaan oikeus – turvallisesta opiskeluympäristöstä perustuu. Perustuslakimme (731/1999) 7 § turvaa jokaiselle oikeuden elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS, SopS 85–86/1998) 3 artikla taas kieltää halventavan ja epäinhimillisen kohtelun. Myös yksityiselämän suoja koskeva EIS 8 artikla voi tulla tarkasteluun koulukiusaamistilanteissa. Nämä luovat myös viranomaisille velvoitteen puuttua oikeudenloukkauksiin, jotka tapahtuvat yksityisten toimijoiden välillä⁴². Samoin lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa meillä muun muassa lainsäätäjää, mutta myös hallintoa suojelemaan lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä (19 artikla)⁴³.

---

⁴¹ HE 59/2002 vp, s. 40.

⁴² Perustuslain 22 §:n mukaan ”[j]ulkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.” Tätä ilmentää mm. velvoite perusoikeusmyönteiseen tulkintaan. PeVM 25/1994 vp, s. 4. Ks. myös Tuori & Lavapuro 2011, s. 809–820.

⁴³ Lapsen oikeuksien sopimuksen heikkoutena on nähty yksilövalitusoikeuden puute, mikä ilmeisesti on johtanut käytännössä sen heikkoon painoarvoon oikeudellisissa ratkaisutoiminnassa. Ks. Hakalehto-Wainio 2003, s. 77. Tilanne muuttunee uusien valitusmahdollisuuksien myötä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ottanut viime aikoina kantaa kouluväkivaltaan ja viranomaisten velvollisuuksiin puuttua siihen mm. tapauksessa *Durdevic v. Kroatia 19.7.2011*. Siinä EIT käsittelee romanitaustaiseen 15-vuotiaaseen poikaan kohdistunutta kouluväkivaltaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 ja 8 artiklan kautta. EIT toteaa, että valtioiden on ryhdyttävä toimiin, jotta yksityishenkilöt eivät kohtele kaltoin niiden tuomiovaltaan kuuluvia. Erityisesti lapsille ja muille suojoittomille henkilöille toimenpiteiden tuli tarjota tehokasta suojoa. Toimenpidevalikoiman tuli olla sellainen, että estettiin kaltoin kohtelu, josta viranomaiset tiesivät tai niiden piti tietää.

EIS 8 artikla koskee yksityiselämän suojoa, josta EIT lausuu fyysisen ja moraalisen koskemattomuuden olevan osa. EIT:n mukaan kyseinen artikla suojoa yksityiselämää myös yksityisten välisissä suhteissa – siten vaikka artikla suojoasikin lähinnä yksilöitä viranomaisen mielivaltaista puuttumista vastaan, se saattoi myös perustaa viranomaisille positiivisia velvollisuuksia. EIT piti 15-vuotiasta suojoittomana henkilönä. Poika oli saanut mm. vakavan silmävaurion päähän kohdistuneen iskun seurauksena, ja valittajilla oli esittää lääkärintlausuntoja useista vammoista. Pysyvä silmävaurio oli sellainen, että se johti EIS 3 artiklan tarkasteluun (kidutuksen kieltö). Toisaalta EIT edellytti, että väitteiden tuli olla *riittävän yksilökohtaisia paikan, ajan ja teon suhteen*, jotta viranomaisille syntyisi konkreettinen velvollisuus suojoella henkilöä väkivallalta 3 ja 8 artikloiden nojalla. Koska valittajat olivat kuvanneet väkivaltaa varsin epämääräisesti ja yleisluontoisesti, valitus jätettiin enemmälti tutkimatta ilmeisen perusteettomana.⁴⁴

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiossa tapahtumien yksilöimisvaatimukset asettavat korkean kynnyksen sille, että kiusaamistapauksessa voisi olla kyseessä ihmisoikeuksien loukkaus. Meillä kotimaisessa oi-

---

⁴⁴ EIS:n 3 artikla kuuluu kokonaisuudessaan näin: ”Ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla.” Epäinhimilliseksi on katsottu sekä henkinen että fyysinen vakava kärsimys, joka on kysymyksessä olevassa tilanteessa epäoikeutettua. On mielenkiintoista, että kouluväkivallan yhteydessä EIT päätyi käsittelemään 3 artiklan loukkausta. Huono kohtelu edellyttää tiettyä vakavuuden vähimmäistasoa kuuluakseen sen piiriin. EIT määrittelee tässä, että 15-vuotiaalle tällä tavalla pysyvää haittaa aiheuttava väkivalta voi täyttää 3 artiklan minimin. Vakavuutta arvioitaessa muita huomioon otettavia seikkoja kuin uhrin ikä ovat kohtelun kesto, fyysiset ja henkiset vaikutukset sekä joissain tilanteissa uhrin sukupuoli ja terveydentila jne. Pellonpää 2005, s. 248–251.

keuskäytännössä ei ole vaadittu näin tarkkaa koulukiusaamistekojen yksilöintiä, jotta virkavastuu on voinut tulla kyseeseen.

Konkreettisemmin turvallisuutta suojataan koulumaailmaan liittyen perusopetuslain 29 §:llä, jonka mukaan oppilailla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tämä velvoittaa opetuksen järjestäjää huolehtimaan väkivallan ja kiusaamisen estämisestä koulussa ja koulun toiminnassa. Opiskeluympäristön tulee tukea oppilaan kasvua ja oppimista. Lisäksi opiskelu ympäristön tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen, ja sen on tuettava oppilaan terveyttä.⁴⁵ Perusopetuslain 29 §:ssä säädetään myös opetuksen järjestäjän velvollisuudesta laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista (2 mom). Perusopetuslain perusteluiden mukaan säännös edellyttää toisaalta, että opetukseen tarkoitetut tilat ja välineet ovat turvallisia, ja toisaalta se velvoittaa koulutuksen järjestäjän huolehtimaan esimerkiksi siitä, etteivät oppilaat joudu väkivallan tai muun kiusaamisen kohteiksi koulussa tai muussa koulun toiminnassa.⁴⁶ Opetuksen järjestäjän hyväksymän opetussuunnitelman tulee myös sisältää suunnitelma, jossa kuvataan oppilashuollon tavoitteet ja keskeiset periaatteet. Oppilashuollon tavoitteena on saada aikaan terveellinen ja turvallinen oppimis- ja koulu ympäristö, suojata mielenterveyttä ja ehkäistä syrjäytymistä sekä edistää koulu yhteisön hyvinvointia. Lisäksi oppilashuollolla pyritään ehkäisemään, tunnistamaan sekä lieventämään ja poistamaan oppimisen esteitä mahdollisimman varhain. Oppilashuoltoon kuuluu lasten ja nuorten oppimisen perusedellytyksistä, fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista huolehtiminen.⁴⁷

Opetussuunnitelma laaditaan tietyiltä osin yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viran-

---

⁴⁵ Mm. Opetushallitus 2004, s. 18 ja Sisäasiainministeriö 2012, s. 40–41. Lisäksi sisäasiainministeriö toteaa, että oppimisympäristön tulee tukea myös opettajan ja oppilaan välistä sekä oppilaiden keskinäistä vuorovaikutusta.

⁴⁶ HE 86/1997 vp.

⁴⁷ Opetushallitus 2004, s. 24–25. Nykyään turvallisuus nähdään tärkeänä osana hyvinvointia, ks. Sisäasiainministeriö 2012, s. 16. Hyvinvointi pitää sisällään turvallisuuden, joten puhuttaessa oppilaan hyvinvoinnista ja sen turvaamisesta puhutaan samalla oppilaan turvallisuuden turvaamisesta.

omaisten kanssa (POL 15 §). Lisäksi perusopetuslain mukaan kunnan tulee määrätä kodin ja koulun yhteistyön järjestämistavasta, sillä laki (POL 3.3 §) velvoittaa kouluja olemaan yhteistyössä kotien kanssa.⁴⁸ Huoltajalla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta, mutta vuorovaikutus kodin kanssa lisää opettajan oppilaantuntemusta ja auttaa häntä opetuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Koulu tukee kotien kasvatustehtävää ja vastaa oppilaan kasvatuksesta ja opetuksesta kouluyhteisön jäsenenä. Yhteisvastuullisen kasvatuksen tavoitteena on edistää lasten oppimisen edellytyksiä, turvallisuutta ja hyvinvointia koulussa.⁴⁹

Perusopetuslain 37 §:n mukaan rehtori vastaa koulun toiminnasta. Rehtorilla ja koulun opettajilla on lainsäädännön nojalla myös keskeinen vastuu koulun oppilaiden turvallisuudesta. Kouluissa tulee olla opetuksen järjestäjän hyväksymät järjestyssäännöt tai opetuksen järjestäjän antamat muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset (POL 29.2 §). Lain mukaan järjestyssäännöllä tulee edistää koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteettöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyvyyttä.

Koulukiusaamiseen puuttumista ei kuitenkaan perusopetuslain valmisteluaineistossa mitenkään erityisesti selvennetä⁵⁰. Eduskunnan oikeusasia mies on sen sijaan todennut ratkaisuisaan, että koulujen velvollisuus on turvata oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tämä tarkoittaa tarkennettuna, että kaikkiin kiusaamistapauksiin on koulussa *suhtauduttava asianmukaisesti, selvitettävä ne viipymättä ja ryhdyttävä kulloisenkin tilanteen vaatimiin riittäviin toimenpiteisiin*⁵¹. Sekä oppilaiden oikeuksien että opetushenkilökunnan oikeusturvan ja laillisuusperiaatteen näkökulmasta ei näytä perustellulta, että sääntelyn sisältö (eli se, miten kenenkin pitää puuttua, tai edes se, että pitää puuttua) ei avaudu suoraan asiaan liittyvistä säännöksistä.

Vertailun vuoksi voidaan esittää koulukiusaamista koskeva sääntely Ruotsissa. Kiusaamista koskevaa sääntelyä löytyy siellä muun muassa kou-

---

⁴⁸ Opetushallitus 2004, s. 22–23.

⁴⁹ Opetushallitus 2004, s. 22; ks. myös Sisäasiainministeriö 2009, s. 8–9 sekä Sisäasiainministeriö 2012, s. 42.

⁵⁰ HE 205/2002 vp. Sen sijaan aiemmassa hallituksen esityksessä (HE 86/1997) on selvennetty oikeuden psyykkiseen turvallisuuteen kattavan oikeuden käydä koulua ilman väkivaltaa, väkivallan uhkaa tai muita vastaavia häiriöitä.

⁵¹ EOA dnro 4760/4/09.

lulaista (Skollag, SFS 2010:800) sekä sitä täydentävästä nk. oppilaansuojalaista (Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, SFS 2006:67)⁵². Koululaissa on esimerkiksi hiukan meidän perusopetuslakiamme vastaava yleissäännös, jossa velvoitetaan koulussa toimivia ehkäisemään loukkaavaa kohtelua (kränkande behandling) ja laatimaan tätä koskeva suunnitelma (skollag 6:7 ja 6:8). Loukkaavalla kohtelulla tarkoitetaan kaikkea, mikä loukkaa oppilaan arvoa⁵³. Oppilaansuojalaissa (8 § ja 15 §) säädetään opetuksen järjestäjän vastuusta, joka koskee ennaltaehkäisyä, tapausten selvittämistä sekä vahinkojen korvaamisesta. Koululaissa säädetään koulussa toimivien vastuusta ilmoittaa loukkaavasta käytöksestä ja selvittää asiaa. Kuudennen luvun 10 §:ssä on erikseen lueteltu muun muassa opettajalta, rehtorilta ja johtohenkilöltä vaadittu toimenpiteet. Suomalaiseen lainsäädäntöön verrattuna sääntely on huomattavasti tarkempaa:

”En lärare, förskollärare eller annan personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är skyldig att anmäla detta till förskolechefen eller rektorn. En förskolechef eller rektor som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är skyldig att anmäla detta till huvudmannen. Huvudmannen är skyldig att skyndsamt utreda omständigheterna kring de uppgivna kränkningarna och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra kränkande behandling i framtiden.”

---

⁵² Oppilaansuojalaissa (SFS 2006:67) käytetään kiusaamisen (mobbing) sijaan termit syrjintä (diskriminering), ahdistelu (trakasserier) ja muu loukkaava kohtelu (annan kränkande behandling). Kiusaaminen, jolla ei ole syrjintäperusteeseen (etninen tausta, uskonto, seksuaalinen suuntautuminen, vamma tai sukupuoli) liittyvää motiivia, katsotaan ”muuksi loukkaavaksi kohteluksi”.

⁵³ Loukkaavan kohtelun määritelmä on ”ett uppträdande som annars kränker ett barns eller elevs värdighet” (skollag 6:3). Tätä lapsen arvoa ei ole lain esitöissä tarkemmin määritelty, mutta oppilaansuojalakia koskevassa hallituksen esityksessä viitataan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen määräyksiin lapsen arvosta ja ihmisarvosta sekä tasa-arvolainsäädännön määräyksiin työntekijän tai työnantajan arvoa loukkaavasta seksuaalisesta ahdistelusta. Ks. Prop. 2005/06:38, s. 42, 57–59.

Virkavelvollisuuksien näkökulmasta säännös on olennainen⁵⁴. Ruotsista on myös syytä nostaa esille erityinen viranomainen, *Barn- och elevombud* (BEO), joka voi saattaa vireille kanteen oppilaan puolesta⁵⁵.

---

⁵⁴ Ks. Hakalehto-Wainio 2009, s. 331 sekä Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisu NJA 2001:106, jossa pysytettiin hovioikeuden päätös hylätä kuntaa vastaan nostettu kanne vahingonkorvausvelvollisuudesta koulukiusaamisen uhrille. Käräjäoikeus oli tuominnut kunnan maksamaan kiusatulle vahingonkorvausta henkisistä ja fyysisistä kärsimyksistä, joiden katsottiin syntyneen koulutuksen järjestäjän huolimattomuudesta valvonnassa ja kiusaamiseen puuttumisessa. Hovioikeus ja korkein oikeus sen sijaan katsoivat, että kunta ei ollut syyllinen uhrin kärsimyksiin. Tämän ennakkotapauksen jälkeen opetuksen järjestäjän valvonta-, toiminta- ja vahingonkorvausvastuu koulu-kiusaamistapauksissa on Ruotsissa kirjattu lakiin (SFS 2006:67, 15 §).

⁵⁵ Ks. Kivivuori 2006, s. 171. BEO on vaatinut oppilaansuojalain (SFS 2006: 67) voimaantulon jälkeen vahingonkorvausta vuosittain kymmenille kiusaamisen uhreille, vuonna 2011 yhteensä 54:lle (Skolinspektionen 2011: 9).

4 Koulun puuttumiskeinot

4.1 Koulun kurinpitotoimet ja kurinpitorangaistukset

Kiusaamiseen puuttumisen osalta tärkeitä ovat koulun puuttumis- ja kurinpitokeinot. Koulun omien puuttumiskeinojen suhteen kouluilla on harkintavaltaa, eikä esimerkiksi huoltajalla ole subjektiivista oikeutta vaatia jotain tiettyä kurinpitokeinoa kohdistettavaksi kiusaajaan tai vaikkapa koko luokan yhteistä vanhempainiltaa järjestettäväksi lapsensa kiusaamisen vuoksi⁵⁶. Koulun ja kodin yhteistyö ja aloitteellisuus on toki koulun vastuulla, mutta harkintavalta yhteistyön muodoista jää koululle.

Koulun kurinpidollisia keinoja voidaan kohdistaa – toisin kuin rikosoikeudellisia rangaistuksia – myös alle 15-vuotiaaseen oppilaaseen. Kurinpito perustuu siihen, että perusopetuslain 35 §:n mukaan oppilaan on suoritettava tehtävänsä tunnollisesti sekä käyttäytyttävä asiallisesti. Sallituista puuttumiskeinoista lievin on puhuttelu. Jälki-istunto sen sijaan on jo kurinpitotoimi eikä enää vain kasvatuksellinen toimenpide. Toisessa ääripäässä perusopetuslaki mahdollistaa varsinaisina kurinpitorangaistuksina koulu-kiusaamistapauksissakin kirjallisen varoituksen sekä määräaikaisen erottamisen (POL 36 §). Varsinaisten rangaistusten sijaan kiusaamiseen voidaan puuttua myös esimerkiksi niin, että kiusaaja siirretään pysyvästi toiseen

---

⁵⁶ Näin todetaan esimerkiksi AVI:n ratkaisussa ESAVI/8518/06.06.01/2010.

luokkaan. Käytännössä kiusaaja saa kuitenkin harvoin teostaan jonkinlaisen rangaistuksen. Salmen 12–13-vuotiaiden helsinkiläisten rikoskäyttämistä kartoittavasta tutkimuksesta käy ilmi, että kiusanneista oli jäänyt kiinni hieman alle kolmannes ja jonkinlaisen rangaistuksen tästä joukosta oli saanut 12 % teon tehneistä⁵⁷. Kyselyssämme kiusatut kuvasivat tilannetta esimerkiksi näin:

”Oma luokanopettajamme ala-asteella puuttui yhden ainoan kerran siten, että pyysi minut ja pääkiusaajan, erään pojan, luokan eteen ja käski kätellä ja tehdä sovinto. Kiusaaminen ei muuttunut siitä miksikään, paitsi että sain kante-lupukin maineen ja opin, ettei sille opettajalle ainakaan kannata kertoa enää mitään.” (tyttö, s. 1981)

”Kiusaamiseen ei puututtu oikeastaan mitenkään. Opettajat näkivät kiusaamista, mutta eivät puuttuneet siihen. Välillä jotkut opettajat saattoivat sanoa koko luokalle yleisesti, ettei saa kiusata ketään, mutta se oli aika tehotonta. Ei (kiusaaminen) loppunut, koska kiusaamisesta kerrottiin koko luokalle yleisesti eivätkä kiusaajat joutuneet erityiseen vastuuseen tai huomioon tilanteessa, joten he jatkoivat kiusaamista.” (tyttö, s. 1993)

”Opettaja sanoi, että rakkaudesta se hevonenkin potkii, ja käski minun kätellä kiusaajan kanssa.” (tyttö, s. 1988)

Kurinpitokeinojen käyttöä rajaa se, että koulun omien puuttumiskeinojenkin osalta kaikkien osapuolten oikeusturvan tulee toteutua. Koulun rangaistusten ja opettajien voimakeinojen käyttöön liittyvä riittävän tarkka sääntely suojaa oppilaita myös opetushenkilökunnan suunnalta tulevalta turvallisuushalta. Esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991) mukaan kurinpidon tulee tapahtua kouluissa lapsen ihmisarvon mukaisesti (28.2 artikla). Perustuslakimme turvaa jokaiselle henkilökohtaisen koskemattomuuden (7.1 §), ja siihen puuttuminen edellyttää laissa säädettyä perustetta. Perustuslakivaliokunta oli huolissaan opettajien ja rehtorin voimakeinojen käytön sääntelyssä muun muassa siitä, että näiltä henkilöiltä ei voida edellyttää koulutuksensa perusteella voimakeinojen käytön osaamista eikä tilanteissa huomioon otettavien oikeudellisten seik-

---

⁵⁷ Salmi 2004, s. 99.

kojen tuntemusta. Valiokunta kuitenkin totesi, että tällaiselle sääntelylle oli kuitenkin käytännön ongelmatilanteista johtuva välttämätön tarve.⁵⁸

Lasten oikeusturvan tulee toteutua myös aivan lievimmissä puuttumiskeinoissa. Esimerkiksi puhutteluja ja keskusteluja käytetään sekä asian selvittämiseksi että epäasiallisen käyttäytymisen vuoksi, ja ne ovatkin osan koulun kasvatuksellista ohjausta⁵⁹. Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä tuodaan kuitenkin esille, että lapsen puhuttelut niin, että lapsi on yksin moneen aikuisen (tapauksessa rehtorin, opettajan, erityisopettajan ja koulukuraattorin) kuultavana, ovat oppilaan kannalta painostuksen kaltaisia. Usean koulun aikuisen lapsen kohdistamat puhuttelu- ja keskustelutilaisuudet ovat aluehallintoviraston mukaan epäasiallisia ja oppilaiden tasa-arvoisen kohtelun periaatteen vastaisia. Aluehallintovirasto kiinnittääkin tapauksessa koulun huomiota muun muassa tämän seikan korjaamiseen lainsäädännön vaatimusten mukaiseksi.⁶⁰

Kurinpitokeinojen täsmällinen sääntely tarkoittaa sitä, että muut kuin laissa mainitut kurinpitokeinot eivät voi tulla kyseeseen. Näin on todettu mm. eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 4367/2/10, jossa toisen luokan oppilaiden seisottaminen ilman päällysvaatteita pakkasessa ulkona muutaman minuutin ajan ei voinut olla sallittu kurinpitokeino. Seisottaminen vieraassa luokassa, vieraan opettajan ja oppilaiden edessä noin 15 minuutin ajan ei sekään eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä näyttäytyä hyväksyttävänä vaan sisältää nöyryyttäviä piirteitä, kun tilannetta tarkastellaan lapsen näkökulmasta. (Dnro 3013/4/11.) Myös sellaiset tekijät, joilla on leimaava vaikutus, kuten julkinen anteeksipyyntö koulun keskusradion kautta (tapauksessa oli kyse koulu-uhkaustilanteesta), nähdään eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä ongelmallisina (dnro 2277/4/10). Kyse ei ole tällöin tavanomaisella tavalla kasvatuksellisesta seikasta, vaan tällaisiin keinoihin sisältyy kurinpidollisia piirteitä. Perusopetuslain sallimissa kurinpitokeinoissa tällaisia ei ole mahdollistettu uhkaus- ja kriisitilanteiden yhteydessäkään. Ratkaisussa huomioidaan, että menettely saattoi olla oppilaan sosiaalisen aseman ja oikeusturvan kannal-

---

⁵⁸ PeVL 70/2002 vp.

⁵⁹ Näin todetaan aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä esim. ratkaisussa ESAVI-2010-04918/Op-13.

⁶⁰ ESAVI-2010-03573/Op-13.

ta ongelmallinen ja häntä pysyvästikin leimaava muiden oppilaiden keskuudessa.

Opetuksen häiritseminen, muu koulun järjestyksen rikkominen tai villainen menettely voi johtaa jälki-istuntoon, joka saa kestää enintään kaksi tuntia. Paljon huomiota mediassa herättänyt apulaisoikeuskanslerin ratkaisu (OKV/427/1/2011) linjaa, ettei järjestyssääntöjen rikkomisesta voi seurata nykyisen lainsäädännön valossa mitään säännöksissä mainitsemattomia lisäseuraamuksia, kuten tutkielman kirjoittamista tupakoinnin vaaroista⁶¹. Kritiikki siitä, ettei opetushenkilökunnalla ole käytössään riittäviä keinoja, kun tulkinta on näin tiukkaa, on sinänsä koulukiusaamistapauksisakin aiheellista. Kuitenkin oikeusjärjestelmän toiminnan kannalta kritiikki tulee kohdistaa lainsäädäntöön ja sen muuttamiseen, ei viranomaistoiminnan mahdollistamiseen mielivaltaisesti laista riippumatta. Kurinpitokeinoissa on kyse lapsen oikeusturvan kannalta niin merkittävistä asioista, että riittävän tarkka lainsäädäntö ja sen tarkka noudattaminen on ehdottoman tärkeää.

Myös kirjallinen varoitus on perusopetuslaissa sallittu seuraus. Jos epäasiallinen käytös jatkuu jälki-istunnosta tai varoituksesta huolimatta tai rikkomus on suoraan riittävän vakava, oppilas voidaan erottaa koulusta enintään kolmeksi kuukaudeksi. Kirjallinen varoitus ja määräaikainen erottaminen koulusta määritellään kurinpitorangaistuksiksi. (POL 36 §.) Kaikissa edellä mainituissa tilanteissa teko on yksilöitävä, oppilasta on kuultava ja hankittava muu tarpeellinen selvitys. Kurinpitorangaistuksen antamista edeltää myös huoltajien mahdollisuus tulla kuulluksi (POL 36 a §), ja päätökseen tulee liittää hallintolain (HL, 434/2003) 47 §:n mukainen valitusosoitus.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 2541/4/08 esille tuli useita puutteita määräaikaista erottamista koskevan päätöksen osalta. Hallintolain velvoitteiden laiminlyönnin lisäksi oleellista päätöksen lainvastaisuuden

---

⁶¹ Hallituksen esityksen mukaan koulun toimintaa voidaan ohjata sisäisillä määräyksillä ja tällaiset määräykset voivat koskea esimerkiksi oppilaan asiallista käyttäytymistä. Sääntöjen vastainen luvaton ja perusteeton menettely voi johtaa kurinpitotoimeen. Järjestyssäännöillä ei voida kuitenkaan poiketa perusoikeuksista tai muista lainsäädännössä säädettyistä seikoista. Esimerkiksi vahingonkorvausvelvollisuutta ei siten voida laajentaa vahingonkorvauslain (412/1974) mukaisesta. HE 205/2002 vp.

kannalta oli, että päätös oli tehty väärässä toimitelmässä. Rehtori vetosi alaisensa puutteellisiin tietoihin menettelysäännöksistä ja siihen, että hän oli vasta aloittanut koulun rehtorin virassa. Ratkaisussa kuitenkin huomauteetaan, että rehtori on vastuussa koulun toiminnasta perusopetuslain 37 §:n nojalla ja vastuu menettelyn lainmukaisuudesta on hänellä. Tapauksessa oli merkitystä kuitenkin myös sillä, että oppilaan huoltaja toivoi pikaisia toimenpiteitä. Käsittely toimivaltaisessa viranomaisessa ja päätöksen lainvoimaiseksi tulon odottaminen olisi kestänyt niin kauan, ettei erottamista olisi voitu käytännössä todennäköisesti toteuttaa ennen kesäloman alkamista. Silti eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa korostetaan, ettei huoltajan suostumuksenkaan perusteella tule sivuuttaa lain edellyttämää päätöksentekomenettelyä, koska kyse on oppilaan oikeusturvasta. Oikeus perusopetukseen ja asianmukainen asian käsittely laissa määrättyssä viranomaisessa ovat myös lapsen perus- ja ihmisoikeuksia, joiden muodostamasta suojasta luopumiseen asianomaisen suostumuksen perusteella on oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä suhtauduttu pidättyvästi. Kun kyseessä on vielä erityinen laissa säädetty päätöksentekomenettely, suostumuksen oikeutukseen tulee suhtautua erityisen kriittisesti. Myös koulutoimenjohtaja toimi asiassa lainvastaisesti, kun hän ei menetellyt niin, että asia olisi tullut käsitellyksi perusopetuslain ja kaupungin päivähoito- ja koulutustoimen johtosäännön mukaisesti.

Ratkaisussa myös otettiin kantaa määräaikaisen erottamisen edellytyksiin. Määräaikaisen erottamisen todettiin olevan viimesijainen toimenpide. Kun tapauksessa oppilaan häiritsevä käyttäytyminen (häirinyt opetusta ja rikkonut muutoinkin koulun järjestystä oppituntien aikana) oli alkanut jo syyslukukaudella ja jatkunut oppilashuolloin tuolloisesta käsittelystä ja keväällä annetusta varoituksesta huolimatta edelleen myöhemmin keväällä, katsottiin, että määräaikaisen erottamisen edellytykset olivat olemassa.

Määräaikaista erottamista kurinpidollisena rangaistuksena ja sen toimeenpanoa pidettiin lainmukaisena myös aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöstä tapauksessa ESAVI/9690/06.06.01/2011. Siinä 7. luokan oppilas käyttäytyi erityisopetuksen luokassaan mm. väkivaltaisesti (löi, kävi käsiksi), sylki muiden oppilaiden päälle, jätti saapumatta jälki-istuntoon, haukkui naisopettajia huoraksi, tönä oppilastoveriaan, puristi oppilastoveriaan rinnasta sekä tupakoi koulun välituntipihalla. Koulu käytti ennen määräaikaista erottamista puuttumiskeinona puhuttelua, jälki-istuntoja sekä antoi kirjallisen varoituksen. Kotiin oltiin yhteydessä, samoin eri asiantuntijoihin. Myös lastensuojeluilmoitus oli tehty ennen määräaikaisen erottamisen päätöstä.

Lisäksi tulee ottaa huomioon kurinpitorangeistuksen suhde rikosoikeudelliseen menettelyyn. Jos esimerkiksi pahoinpitelyepäily johtaa syytteen, aloitetut kurinpitotoimenpiteet on keskeytettävä eikä niihin voi ryhtyä rinnakkain rikosprosessin kanssa. Hallituksen esityksen mukaan tuomioistuimen oppilaaseen kohdistama vapauttava tuomio johtaa siihen, ettei kurinpitomenettelyä saa aloittaa tai jatkaa samasta syystä muutoin kuin sellaisen seikan nojalla, jota ei ole katsottava rikokseksi mutta joka voi aiheuttaa kurinpidollisen rankaisemisen. Oppilas saadaan kuitenkin myös erottaa määräajaksi, jos se oppilaan tai opiskelijan tekemän rikoksen tai siihen liittyvien seikkojen perusteella on perusteltua.⁶²

Opetusta häiritsevää oppilas voidaan määrätä poistumaan luokkahuoneesta jäljellä olevan oppitunnin ajaksi opetustilasta tai koulun järjestämistä tilaisuudesta. Väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi osallistuminen opetukseen voidaan oppilaalta evätä myös jäljellä olevan työpäivän ajaksi, jos on vaara, että muiden oppilaiden tai henkilökunnan turvallisuus kärsii tai opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti. (POL 36 §.) Koulukiusaaminen tosin ei useinkaan tapahdu näin näkyvästi, jolloin puuttuminen 36 §:n nojalla on hankalaa.

Kurinpitorangeistuksista tehdään päätös ja muut toimenpiteet kirjataan. Kaikki edellä mainitut toimenpiteet tulevat huoltajan tietoon, sillä kurinpitorangeistuksen kuulemismahdollisuuden lisäksi muista toimenpiteistä tulee ilmoittaa huoltajalle. Opetuksen epäämisestä ilmoitetaan tarvittaessa myös koulun sijaintikunnan sosiaalihuollon toimeenpanotehtäviä hoitavalle viranomaiselle. Lapsen edun valvonnasta säädetään kurinpitotoimiinkin liittyen vielä lastensuojelulain 24 §:ssä. Sen mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen edustajan on tarvittaessa oltava läsnä, kun käsitellään oppivelvollisen lapsen koulusta erottamista koskevaa asiaa.

Määräaikaisen erottamisen tulee johtaa samalla myös tukitoimiin, jolla oppilasta ja hänen perhettään tuetaan. Myös muiden lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten kuin lastensuojeluviranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään. Apua perheelle on tarjottava riittävän varhain ja tarvittaessa heidät tulee ohjata lastensuojelun piiriin (lastensuojelulaki 2.2 §). Koulussa nämä tehtävät kuuluvat op-

---

⁶² HE 205/2002 vp.

pilashuollolle (POL 31 a §). Sekä aluehallintovirastojen että eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on tuotu esille seuraava käsitys: *kun koulun omat keinot ovat loppumassa, myös tämä voi ilmentää sitä, että opetustoimen henkilöillä olisi velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus*⁶³. Ennen kuin määräaikaista koulusta erottamista harkitaan, on siten olemassa yleensä perusteet lastensuojeluilmoitukselle. Määräaikainen erottaminen on viimesijainen keino.⁶⁴

Määräaikaista erottamista koskevan päätöksen ei tarvitse olla lainvoimainen, jotta se voidaan panna täytäntöön, jos oppilas on käyttäytynyt niin väkivaltaisesti tai uhkaavasti, että toisen oppilaan tai opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus on kärsinyt tai vakavasti vaarantunut ja on olemassa ilmeinen vaara, että väkivaltainen tai uhkaava käyttäytyminen toistuu. (POL 36 a §.) Tällöin siis oppilaan täytyy poistua koulusta heti. Jos oppilas ei poistu opetustilasta itsenäisesti poistumismääräyksen saatuaan, rehtorilla ja opettajalla on oikeus poistaa oppilas opetustilasta tai koulun tilaisuudesta. Vastarintaa tekevä oppilas voidaan poistaa välttämättömiä voimakeinoja käyttäen. Tällöin on otettava huomioon oppilaan ikä ja tilanteen uhkaavuus tai vastarinnan vakavuus sekä tilanne kokonaisuudessaan. Perustuslakivaliokunta korosti lausunnossaan erityisesti suhteellisuusperiaatteen merkitystä: oppilaan koskemattomuuteen ei saa puuttua enempää kuin kussakin tapauksessa on oppilaan poistamiseksi välttämätöntä.⁶⁵ Oikeus edellä kuvatuin tavoin toimimiseen on sekä rehtorilla ja opettajalla yhdessä että kummallakin erikseen. Voimakeinoja käyttänyt antaa kirjallisen selvityksen tapahtuneesta opetuksen järjestäjälle. (POL 36 b §.) On huomattava, että voimakeinojen käyttö ei ole rangaistus epäasiallisesti käyttäytyvää oppilasta kohtaan, vaan se liittyy järjestyksen ylläpitämiseen. Perustusvaliokunta on lausunnossaan myös korostanut, että minkäänlaisten välineiden

---

⁶³ Ks. esim. aluehallintovirastojen ratkaisuista ESAVI/7375/06.06.01/2010 ja eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuista dnro 2541/4/08.

⁶⁴ Dnro 2541/4/08.

⁶⁵ Alun perin hallituksen esityksessä tässä mainittiin häirinnän vakavuus yhtenä voimankäytön arviointiin vaikuttavana seikkana, mutta perustusvaliokunta huomautti lausunnossaan, että häirinnän vakavuus ei ole yhteydessä voiman käyttöön vaan poistumismääräyksen antamiseen. Näin häirinnän tilalle tuli vastarinnan vakavuus. Ks. PeVL 70/2002 vp.

käyttö ei ole sallittua säännösten perusteella näissä voimakeinoja vaativissa tilanteissa⁶⁶.

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöstä nousee esille myös kasvatuksellisten menetelmien, kurinpidollisten toimien sekä kurinpitorangeistusten välinen suhde. Ensisijaisesti oppilaita tulee ohjata kasvatuksellisten menetelmien, kuten puhuttelun, avulla. Kasvatuksellisen ohjeistuksen jälkeen, jos oppilas rikkoo toistuvasti koulun järjestyssääntöjä, siirrytään kurinpito-toimiin ja -rangaistuksiin. Näitäkin tulee käyttää porrastetusti.⁶⁷

4.2 Opetusryhmän vaihto

Yksi ongelma koulun puuttumiskeinoissa lienee myös se, että tehokkaimmat keinot tulevat harvoin käytettäväksi. Määräaikaisen erottamisen kynys on hyvin korkea, koska se nähdään viimesijaisena puuttumiskeinona. Sen sijaan kiusaajajoukon hajottaminen luokkasiirroilla tai vain pääkiusaajankin siirtäminen toiseen luokkaan näyttää varsin tehokkaalta keinolta kyselymme valossa. Luokkasiirto ja kiusaajaryhmän hajottaminen voi sinällään olla kiusaamisen lopettava keino, mutta toisinaan kyse voi olla myös siitä, että uudessa luokassa opettaja toimii jämäkämmin, mikä estää tai lopettaa kiusaamisen.

Lainsäädännössä opetusryhmistä todetaan, että ne on muodostettava siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa asetetut tavoitteet (POL 30.2 §). Opetushenkilökunnalla on luokkasijoitusten osalta laaja harkintavalta, ja ryhmäsiirtoja voidaan käyttää työrauhan varmistamiseksi⁶⁸.

”Ei loppunut [kiusaaminen], siitä tuli huomaamattomampaa. Vasta kun siirryin yläasteelle ja luokkani hajotettiin, kiusaaminen loppui.” (tyttö, s. 1985)

”Puuttuminen ei asiaa auttanut, vaan kiusaaminen loppui vasta, kun vaihdoin ala-asteelta yläasteelle ja pääsin eri luokalle kiusaajien kanssa ja ennen kaikkea eroon kiusaamisen sallineesta opettajasta.” (tyttö, s. 1977)

---

⁶⁶ PeVL 70/2002 vp.

⁶⁷ ESAVI-2010-03575/Op-13. Kasvatuksellisten menetelmien ensisijaisuus todetaan myös tapauksessa ESAVI-2010-03573/Op-13.

⁶⁸ LSAVI-2010-01461/Op-13.

Esimerkiksi tapauksessa LSAVI-2010-01461/Op-13 oli luokkasiirron perusteena oppilaiden väliset ristiriidat, mutta myös epäluottamus huoltajan ja opettajan sekä oppilaan ja opettajan välillä. AVI:n mukaan rehtori oli tätä päätöstä tehdessään käyttänyt hänelle kuuluvaa harkintavaltaa. Sen sijaan opetuksen järjestäjä tai opetushenkilökunta ei voi ehdottaa kiusaajalle tai kiusatulle kotiopetusta tilanteiden ratkaisemiseksi, koska oppilailla on oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen perusopetuslain 30 §:n mukaisesti⁶⁹. Huoltajan aloitteesta tällainen ratkaisu voidaan kuitenkin tehdä.

Koulukiusatun näkökulmasta näyttää ongelmalliselta, että kotiopetuksessa ei voi valitusratkaisun LSAVI/2010/1241/Op-13 mukaan suorittaa muita kuin yleisopetuksen oppimäärän mukaisia opintoja. Jos oppilas tarvitsee erityistä tukea tai opiskelee yksilöllistetyn oppimäärän mukaan, hänen opetuksensa voi ratkaisun mukaan tapahtua vain opetuksen järjestäjän tarjoamassa perusopetuksessa⁷⁰. Jos koulussa ei kuitenkaan ole kyetty turvaamaan koulukiusatun erityisoppilaan turvallisuutta, hänen keinosensa ovat vähissä. Näitä tilanteita tulisi tarkastella myös yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Harkintavallasta huolimatta hallintolakia tulee luokkasiirroissakin noudattaa. Käytännössä tämä tarkoittaa yhteydenottoa huoltajiin sekä heille tarjottua mahdollisuutta esittää näkemyksensä asiasta. Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä huomautetaan vielä tarkemmin, että oikea-aikainen ja selkeä sekä luotettava tiedottaminen on oleellista⁷¹. Tämä on omiaan rakentamaan luottamusta koulun ja huoltajien välille.

Edellä mainittu tulee huomioida sekä silloin kun koulukiusaaja siirretään toiseen ryhmään että myös silloin, jos koulukiusattu jostain syystä siirretään toiseen ryhmään. Lapsen ja huoltajien mielipidettä tulee tiedustella. Koulussa ei tarvitse päätyä näiden mielipiteiden mukaiseen ratkaisuun, mutta on tärkeää, että osallistumiseen on mahdollisuus ja näin saatua selvitystä punnitaan suhteessa muihin seikkoihin.

---

⁶⁹ Tämä todetaan myös aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä: ESAVI-2010-03675/Op-13.

⁷⁰ Näin toteaa myös Opetushallitus (2011).

⁷¹ LSAVI-2010-01461/Op-13 ja LSAVI-2010-00327/Op-13.

Tärkeää on myös huomata, että kun koulukiusattu on siirretty toiseen luokkaan, kouluun tai kotiopetukseen, edellytetään silti, että asia selvitetään myös kiusaajan osalta. Esimerkiksi AVI:n ratkaisussa LSSA-VI-2010-00599/Op-13 todetaan, että koulun turvallisuusongelmat eivät ratkea yksinomaan siihen, että kiusattu oppilas siirretään kotiopetukseen tai toiseen kouluun. Itse ongelmien ydin ja toisen osapuolen osuus asiassa tulee selvittää. Samansuuntaisesti todetaan myös ratkaisussa LSSA-VI-2010-00749/Op-13, jossa todetaan, ettei koulun vaihto lähtökohtaisesti ole hyvä tapa koulun turvallisuusongelmien ratkaisuun, vaan opetuksen järjestäjän tulee huolehtia itse ongelmien ytimen selvittämisestä ja ratkaisemisesta. Koulun vaihto aiheuttaa oikeudellisesti myös koulukuljetusta koskevia ongelmia⁷².

Valitusratkaisussa PSAVI/741/06.06.02/2011 ei ollut kyse varsinaisesti koulun vaihtamisesta vaan esikoulussa kiusatun oppilaan lähikoulusta. Huoltaja olisi halunnut lapsensa eri kouluun kuin siihen, mihin esikoulussa kiusanneet lapset osoitettiin. Aluehallintoviraston mukaan kaikilla kouluilla on velvollisuus turvata oppilaan oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön, eikä kiusaamisen mahdollisella jatkumisella voinut siten perustella sitä, että kyseinen koulu ei soveltuisi lähikouluksi.

Luokan tai koulun vaihto on sosiaalisesti rasittava tilanne lapselle, ja sillä voi siten olla rangaistuksenomaisia piirteitä, jos se toteutetaan vastoin lapsen tahtoa. Tämä tulisi ottaa huomioon erityisesti silloin, kun kiusattu siirretään pois luokkayhteisöstään.

”Opettajat käyttivät Kivakoulusysteemiä, mutta sehän vain yllytti kiusaajia. Opettajistakaan ei loppujen lopuksi ollut mitään apua, vaikka vanhemmatkin soittelivat kouluun toistuvasti. Kiusaajia tulisi rangaista, ei kiusattua. Ei kiusatulle pidä ehdottaa koulun vaihtamista, eikä kiusatun pidä antaa mennä

---

⁷² Koulun vaihto aiheuttaa oikeudellisesti ongelmia silloin, jos toinen koulu onkin koulukuljetusta vaativan matkan päässä. Jos toista koulua ei ole haettu ensisijaiseksi kouluksi, huoltaja joutuu yleensä vastaamaan kustannuksista tähän toissijaiseen kouluun. Tämä on kysymyksiä herättävä tilanne silloin, kun ensisijainen koulu ei ole kyennyt lopettamaan oppilaan kiusaamista ja kiusattu haluaa tämän vuoksi vaihtaa koulua. Ks. oikeudesta koulukuljetuksiin tarkemmin Mäntylä 2010.

niin huonoon tilanteeseen, että hän yrittää tappaa itsensä (kuten omalla kohdallani kävi).” (tyttö, s. 1995)

Seuraavassa ratkaisussa eduskunnan oikeusasiamies pitikin kiusatun siirtämistä toiseen luokkaan vain viimesijaisena keinona.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 1132/4/08 ratkaisija kiinnittää huomionsa siihen, ettei 12-vuotiaan lapsen oman mielipiteen huomioiminen näy rehtorin päätöksen perusteluissa, kun päätöksellä siirrettiin koulukiusattu oppilas toiseen luokkaan. Oppilas itse ja hänen huoltajansa olivat vastustaneet siirtoa. Tässä tapauksessa käy myös ilmi hallintolain rooli. Eduskunnan oikeusasiamies toteaa, että luokanvaihtoon tulee soveltaa hallintolain säännöksiä. Viranomaisten toiminnassa ja julkista hallintotehtävää hoidettaessa hallintolaki tulee kyseeseen, ja tässä luokanvaihto katsottiin tällaiseksi tilanteeksi. Kun hallintolaki soveltuu, tulee kysymykseen myös sen 45 §:n vaatimukset päätöksen perusteluista. Niistä olisi käytävä ilmi tällöin myös se, miten lapsen ja huoltajan näkemykset on otettu päätöstä tehtäessä huomioon. Kiusatun luokanvaihtoa eduskunnan oikeusasiamies pitää tällaisissa tilanteissa vain viimesijaisena keinona. Ratkaisuun liittyvässä asiantuntijalausunnossa lapsen siirtäminen pois tutusta luokkaympäristöstä nähdään lapsen edun ja oikeuksien kannalta arveluttavana.

4.3 Koulun puuttumiskeinojen ongelmat koulukiusaamistilanteissa

4.3.1 Kuka on syyllinen?

Koululla on käytössään kurinpitokeinoja, mutta kiusaamisen osalta niihin liittyy monia ongelmia. Ensinnäkin syyllistä voi olla vaikea löytää, ja moite tulisi kuitenkin kohdistaa oikeaan henkilöön. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 214/4/09 tosin tuodaan esille, että koulun rangaistusta ei olisi tullut jättää toteuttamatta tilanteessa, jossa joukko oppilaita oli heitellyt yhtä oppilasta kivillä, mutta ei voitu selvittää, kuka oli heittänyt juuri sen kiven, joka osui oppilasta päähän. Kiviä heitellyttä oppilasjoukkoa olisi tullut rangaista koulun käytettävissä olevin keinoin.

Samassa tapauksessa esille tulee myös toinen oleellinen kysymys eli asianosaishulkisuus, jolla on merkitystä, kun huoltaja vie asiaa eteenpäin. Rehtorin katsottiin toimineen virheellisesti, kun hän ei koulukiusaamiseen liitty-

vässä tapauksessa ollut antanut tietoja oppilaista, jotka olivat heittäneet kantelijan tytärtä kivellä päähän. Oikeusasiamies lausuu ratkaisussaan, että rehtorin virkatehtäviin kuuluu hallinnon yleislakien hyvä tuntemus ja oikea soveltaminen. Rehtorin menettely olla antamatta tietoja oli julkisuuslain (621/1999) 11 §:n vastaista ja näin ollen virheellistä. Asianosaisella on edellä mainitun pykälän mukaan oikeus saada viranomaiselta tieto sellaisenkin asiakirjan sisällöstä, joka ei ole julkinen, jos asiakirja voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn. Rehtori ei ollut luovuttanut huoltajalle tämän pyynnöstä apulaisrehtorin lausuntoa tilanteesta eikä kivien heitosta epäiltyjen oppilaiden nimiä. Rehtori suostui tietopyyntöön vasta, kun hän sai kantelijan välittämän viestin tietosuojavaltuutetulta.

4.3.2 Kohdentamisen ongelmia ja piilokiusaamista

Jotta varsinkin varsinaisia kurinpitorangeistuksia voidaan käyttää, teon tulee olla tarpeeksi vakava, kuten systemaattinen koulukiusaaminen aina on. Ongelman ydin lienee kuitenkin, että usein koulukiusaaminen ei ole koko vakavuudessaan niin näkyvää, että rangaistavuuden piiriin saataisiin sen koko ulottuvuus. Opettaja voi antaa jälki-istuntoa yksittäisestä konfliktista, kun esimerkiksi nähdään lyönnit tai töniminen, mutta opetushenkilökunnalla harvoin on näyttöä koko kiusaamisesta sen eri muotoineen, vaikka kiusattu oppilas olisikin kertonut kaiken. Esimerkiksi nimittely on helppo piilottaa ja harrastaa sitä silloin, kun opettaja ei kuule. Jotkin kiusaamisen muodot ovat myös sellaisia, joista on hyvin vaikea kohdistaa moitetta tekijään – voiko toiset oppilaat pakottaa leikkimään tai puhumaan ryhmästä eristetyn oppilaan kanssa välitunneilla? Toisaalta – kuten aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä tulee ilmi – myös merkittäviin oppilaiden henkistä hyvinvointia vaarantaviin tekijöihin (kuten joukon ulkopuolelle jättämiseen) tulee puuttua. Myös nämä osaltaan ovat turvallisuutta vaarantavia tekijöitä fyysisten seikkojen ohella.

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöstä tapauksessa ESAVI/8518/06.06.01/2010 oli kyse juuri sellaisesta kiusaamisesta, joka näkyi opetushenkilökunnalle oppilaan jättämisenä ryhmän ulkopuolelle. Leirikoulussa tilanne kärjistyi, ja oppilasjoukon havaittiin lähtevän pois, kun kiusattu henkilö lähestyi luokkatovereitaan. Oppilasjoukko myös vaihtoi huonetta, jos kiusat-

tu tuli sinne, tai oppilaat kielsivät häntä tulemasta huoneeseen, missä muut olivat. Koulun puuttumistoimenpiteinä välituntivalvojia oli ohjeistettu erityisesti kiinnittämään huomiota näiden oppilaiden välisiin tilanteisiin. Luokanopettaja yritti omilla toimillaan parantaa luokan suhteita, ja myös koulu-kuraattori oli näissä tilanteissa mukana. Oppilasta syrjiviä tyttöjä puhuteltiin useaan otteeseen sekä lopulta annettiin rangaistuksena jälki-istuntoa. Kiusaajien vanhempiin oltiin myös yhteydessä, ja oppilashuoltoryhmä hoiti tilannetta. Kiusaamista ei saatu loppumaan, mutta AVI:n mukaan opetushenkilökunta ei ollut toiminut virkavelvollisuuksiensa vastaisesti, koska puuttuminen oli riittävää. Oppilas vaihtoi sittemmin koulua.

Piilossa tapahtuva kiusaaminen on kyselymme valossa erityisesti tämän päivän ilmiö. Usein kiusaaminen myös muuttuu piilossa tapahtuvaksi kiusaamiseksi puuttumisen jälkeen. Kyselyn mukaan kiusaaminen saattaa puuttumisen jälkeen opettajalle ja muulle aikuiselle näyttää loppuneen, mutta todellisuudessa kiusaaminen jatkuu piilossa. Tällöin kiusattu usein jättää kertomatta kiusaamisen jatkumisesta, sillä hän pelkää, että tilanne pahenee entisestään kertomisen myötä – eihän kiusaamista saatu ensimmäiselläkään puuttumiskerralla loppumaan. Tästä syystä koulun henkilökunnan ja kodin tulisi aktiivisesti seurata tilanteen kehittymistä. Lisäksi koulun ja kodin pitäisi olla yhteydessä toisiinsa, jotta tilanteesta saataisiin oikea kokonaiskuva. Kyselyaineistosta tulee esille tapauksia, joissa esimerkiksi tukioppilas on ollut myös kiusaaja.⁷³

”Jotkut kiusaajat osaavat tosi hyvin salata kiusaamisen aikuisilta. Ne hymyilevät kauniisti ja jopa hakeutuvat tukioppilaaksi!” (tyttö, s. 1997)

”No ei kyllä [loppunut]... Lieveni ehkä hetkeksi, vuosien mittaan muuttui hienovaraisemmaksi, mutta myös vahingollisemmaksi.” (tyttö, s. 1994)

Kun moitetta ei kyetä kohdistamaan tekijään, tämä ei kuitenkaan tarkoita, että koulun henkilökunnan vastuu päättyy tähän. Rangaistusten lisäksi koulun henkilökunnan vastuulla on oppilaan hyvinvointi koulussa. Tällä tarkoitetaan sitä, että kiusatulle tulee järjestää hänen tarvitsemaansa tukea ja apua. Perusopetuslain 31 a §:n mukaisesti oppilaalla on oikeus saada

---

⁷³ Monien tukioppilaiden tausta toisaalta kiusattuina, mutta myös kiusaajina tuli ilmi Hamaruksen väitöstutkimuksessa. Ks. Hamarus 2006, s. 20–27.

maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto, kuten toimet, joilla edistetään hyvää psyykkistä terveyttä ja edistetään sosiaalista hyvinvointia. Samat oikeudet ovat toki myös koulukiusaajalla silloin, kun hän on tällaisen tuen ja avun tarpeessa.

”Täytyy myös muistaa, että vaikka kiusaaminen saataisiin loppumaan, niin kiusattua ei saa jättää selviytymään yksin kiusaamisen aiheuttamista seurauksista, vaan kiusattu tarvitsisi apua itsetunnon, minäkuvan ja sosiaalisten tilanteiden hoitamiseen.” (tyttö, s. 1976)

”Kiusattua eikä kiusaajaa saa jättää yksin tilanteiden jälkeenkään.” (tyttö, s. 1974)

4.3.3 Tapahtumapaikan merkitys

Oppilaan kokonaistilanteen ja koulun vastuun kannalta on ongelmallista, että kiusaamistapauksissa kouluhyvinvointiin vaikuttaa myös esimerkiksi koulumatkoilla, kaupungilla tai netissä jatkuva kiusaaminen. On selvää, että esimerkiksi kaupungilla tapahtuneet kiusaamistilanteet eivät kuulu koulun valvonnan ja sitä kautta kurinpidonkaan piiriin. Sen sijaan koulumatkat ovat erityinen ongelmakenttä.

”Kotimatalla minut usein väijytettiin ja pahoinpideltiin (viillettiin puukolla, poltettiin tupakantumpilla). Opin lopulta pelon maantieteen ja kiertämään todennäköiset väijytyspaikat sekä kulkemaan kotiin eri reittejä joka kerralla.” (poika, s. 1968)

”Koulutaksissa oli tosin perinne, että pieniä lapsia kiusattiin, uhkailtiin ja nimeltiin. Esimerkiksi erästä kehitysvammaista lasta kiusattiin koulutaksissa joka päivä häntä nolaten, irvailen ja hänelle porukalla nauraen. Samaa poikaa kiusattiin myös yläasteella. Oli kauheaa katsoa vierestä tapahtumia, mutta puuttuakaan ei uskaltanut. [Yläasteella] Bussissa meille hylkiöille huudettiin ja meitä pilkattiin, tönittiin istuimen selkänojaa koko matkan ajan.” (tyttö, s. 1978)

”Esimerkiksi taksimatkat koulusta kotiin olivat useimmiten yhtä helvettiä. Yhtenä kiusaajana toimi nimittäin paikkakuntalainen taksikuski, joka tuntui toimivan melkein pä yhteistyössä kiusaajiensa kanssa.” (poika, s. 1987)

Oikeuskirjallisuudessa Hakalehto-Wainio näkee koulumatkojen kuuluvan turvalliseen opiskeluympäristöön. Hän toteaa, että jos oppilasta kiusataan jatkuvasti koulumatkoilla, voi mahdollisuus käydä koulua ilman mieltä kuormittavia häiriötekijöitä olla uhattuna.⁷⁴ Apulaisoikeuskansleri on kuitenkin paljon huomiota herättäneessä ratkaisussaan todennut, että rehtorin osalta oli virheellistä antaa sellainen kuva, että koululla olisi (järjestys-sääntöjen rangaistusuhan tukemaa) valvontavaltaa oppilaisiin nähden heidän koulumatkoillaan esimerkiksi juuri kiusaamisen osalta (OKV/427/1/2011). Kuitenkin muun muassa koulukuljetukset ovat osa perustulaisissa turvattua subjektiivista oikeutta maksuttomaan perusopetukseen (PeL 16.1 §)⁷⁵. Julkisella vallalla tulisi siten olla velvoite turvata oppilaiden turvallisuus esimerkiksi linja-autossa, joka oppilaita kuljettaa. Myös koulumatkalla tapahtunut tapaturma korvataan POL 34 §:n mukaisesti: ”Koulussa tai muussa opetuksen järjestämispaikassa, koulumatkalla ja majoituksessa sattuneen tapaturman hoito on oppilaalle maksuton.” Laki siis pakottaa lapsen kouluun ja siten myös koulumatkalle, mutta valvontaa koulumatkoilla ei ole eikä sitä ole edes sallittua järjestää koulun toimesta. Vahingot kuitenkin korvataan. Epäjohdonmukaista?

Toimivaltasuhteita tulisikin selkeyttää lainsäädännöllä nämä näkökohdat huomioon ottaen. Laki ei tosin nykyiselläänkään estä koulua puuttumasta koulumatkoilla tapahtuvaan kiusaamiseen muilla kuin kurinpitokeinoilla, ja esimerkiksi oppilaan puhuttelussa voidaan käsitellä myös koulupäivän päätyttyä tapahtuneita asioita. Tämä olisikin tärkeää, sillä kiusaamiseen puuttumatta jättäminen antaa väärän signaalin sekä kiusaajalle että kiusatulle. Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä myös todetaan, että vaikka kouluilla ei ole juridista vastuuta koulun ulkopuolisiin tapahtumiin, koulun tulee kuitenkin toimivaltansa rajoissa tarvittaessa olla aktiivisesti

---

⁷⁴ Hakalehto-Wainio 2003, s. 102.

⁷⁵ PeVM 25/1994 vp, s. 9 ja HE 309/1993 vp, s. 63–65.

yhteistyössä eri viranomaisiin (poliisi ja sosiaaliviranomaiset) sekä huoltajiin.⁷⁶

4.3.4 Oppilaan ymmärrys ja tekojen rangaistavuus

Rikosoikeudellisen vastuun ikäraja ja muut syyntakeisuuskysymykset (kun henkilö ei kykene ymmärtämään tekoaan) ovat rikosoikeudellisessa järjestelmässä rangaistavuuden osalta tärkeitä. Vaikka koulun kurinpitotoimien osalta laissa ei suoraan ole oppilaiden ymmärrykseen viittaavaa säännöstä, rajaavat hallinto-oikeudelliset periaatteet koulun kurinpitovirastusten käyttöalaa. Useat aineistossamme olleet tapaukset liittyivät erityisoppilaiden käyttäytymiseen, jonka muut kokivat kiusaamiseksi⁷⁷. Jokaisella oppilaalla on luonnollisesti oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön (myös erityisluokassa). Silti tällainen kiusaaminen muodostaa oman kategoriansa kiusaamisen tyyppitapausten joukossa, sillä kiusaavan oppilaan toiminta voi johtua esimerkiksi tunne-elämän häiriöstä. Tällöin kurinpitovirastuksen merkitys jää marginaaliseksi: kiusaava oppilas ei välttämättä kykene hallitsemaan käyttäytymistään eikä ymmärrä rangaistuksen merkitystä, jolloin sillä ei ole tehoa. Rangaistuksen tarkoituksenmukaisuutta tulee aina arvioida lapsen kannalta. Esimerkiksi varoitusta ei voida käyttää niin, että se lapsen ymmärtämättömyyden vuoksi olisi lähinnä viesti huoltajille.

Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisussa 9.11.2011 00988/11/1301 oli kyse varoituksen antamisesta 8-vuotiaalle oppilaalle, joka oli käyttäytynyt väkivaltaisesti koulun henkilökuntaa ja muita oppilaita kohtaan. Oppilaan väkivaltaisuudesta johtuneita vaaratilanteita oli ollut koulussa paljon, ja lastensuojeluilmoituksia näistä tilanteista oli tehty 11. Moniammatillinen oppilashuoltoryhmä piti oleellisena oppilaan kohdalla pikaista apua oppilaan psyykkisen tilanteen selvittämiseksi, mutta koulun ja vanhempien välillä oli yhteistyövaikeuksia. Vanhemmat eivät halunneet psykologin tutkimusta eivätkä erityisen tuen päätöstä. Tukiovetusta ja koulunkäyntiavustajan palveluita oli kuitenkin käytetty, ja oppilas oli ollut myös kriisijaksolla sosiaalisessa kuntoutuksessa. Koulussa oli aiemmin käytetty kurinpitotoimenpiteinä luokasta poistamista sekä kasvatuskeskusteluja. Varoitukseen päädyt-

⁷⁶ LSSAVI/3323/06.06.01/2010 sekä LSSAVI/340/06.06.01/2010.

⁷⁷ Esim. ESAVI-2010-03601/Op-13. Ks. myös LSAVI/2899/06.06.01/2010.

tiin tilanteessa, jossa oppilas oli lyönyt terävällä kynällä toista oppilasta ohimoon lähelle silmää.

Hallinto-oikeus kumosi rehtorin päätöksen varoituksen antamisesta perustellen ratkaisuaan tarkoitussidonnaisuuden periaatteella. Päätöksentekijä saa käyttää toimivaltaansa vain sille annetussa tarkoituksessa, ja koulussa varoituksen tarkoitus oli toimia oppilaan rangaistus- ja ojentamiskeinona. Hallinto-oikeus arvioi poikkeuksellisen rajusta ja pitkään jatkuneesta häiriökäyttäytymisestä saadun selvityksen sekä oppilaan iän perusteella, ettei oppilas kykene ymmärtämään varoituksen merkitystä ja tarkoitusta rangaistus- ja ojentamiskeinona. Selvityksen perusteella oli siten ilmeistä, ettei varoituksella voitu vaikuttaa oppilaan käyttäytymiseen. Varoituksen kohteena voi olla vain oppilas, eikä sitä tule käyttää muussa kuin oppilaan rankaisu- ja ojentamistarkoituksessa. Erikseen hallinto-oikeus vielä lausuu, ettei tällä päätöksellä otettu kantaa rehtorin toimintaan ja velvollisuuteen puuttua tilanteeseen miltään muulta kuin varoituksen antamismahdollisuuden osalta.

Tällaisissa tilanteissa lähinnä opetuspaikkajärjestelyt, avustajapalvelut ja oppilashuollolliset toimet ovat jäljelle jääviä keinoja puuttua tilanteeseen. Asiaan on silti puututtava, sillä uhrille tällainenkin kiusaaminen näyttää yhtä pelottavana ja aiheuttaa samoja vaikutuksia pitkään jatkuessaan kuin ei-erityislapsen toteuttama kiusaaminen.

”Olin erityisopetusluokassa, jossa oli paljon häiriökäyttäytyjiä. Vain muutama oppilas minun lisäksi olisi halunnut oikeasti opiskella, muut vain tekivät koulussa mitä huvitti. Opettajat sanoivat, ettei heillä ole resursseja puuttua kiusaamiseen, koska he eivät voi eristää muuta luokkaa minusta, joten minun piti lopulta erota koulusta, kun kiusaaminen ei loppunut minua kohtaan. Erosin koulusta, kun täytin 16 vuotta, en saanut peruskoulun päättötodistusta, mikä on vaikeuttanut minun jatko-opiskelupaikan saamista nykyään. Ainakin pääsin kiusaamisesta eroon, mutta koulusta eroaminen oli minulle itselleni huonoksi tulevaisuutta ajatellen.” (tyttö, s. 1992)

Erityisen tuen tarpeessa olevien oppilaiden välisissä konflikteissa ovat yleisiä myös tilanteet, joissa osapuolet ovat vaihtelevissa rooleissa – sekä kiusaajina että kiusattuina. Toisen impulsiivinen käytös provosoi toista ja päinvastoin. Kun voimasuhteet tällöin eivät ole sellaisia, että yksi vahva oppilas tai oppilasryhmä kiusaa yhtä heikommissa asemassa olevaa oppilasta,

ei olla enää varsinaisen kiusaamisproblematiikan ydinalueella. Ongelmat ja avuntarve ovat tällä ryhmällä usein myös niin moninaisia, ettei tilanteita voida ratkaista pelkillä kiusaamiseen puuttumisen keinoilla. Silti, kuten tällaiseen tapaukseen liittyvässä yhdessä aluehallintoviraston ratkaisussa todetaan, ”kaikkean oppilaaseen kohdistuneeseen väkivaltaan, kiusaamiseen ja häirintään on syytä suhtautua vakavasti, olipa toiminnan kohteena kuka tahansa oppilas”⁷⁸.

Luokanopettajan, rehtorin ja sivistystoimenjohtajan vastuuseen viitataan eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 3131/4/09. Tapauksessa oppilasta, jolla oli ADHD-oireyhtymä, oli kiusattu lukuvuoden ajan. Mm. sähköpostiviestien kautta kävi ilmeiseksi, että opetushenkilökunta oli tietoinen oppilaaseen kohdistuvasta kiusaamisesta, kuten hännämisestä. Rehtorin mukaan vanhemmat ja koulu kuitenkin näkivät asiat eri tavalla. Vanhemmat näkivät kiusaamisen kohdistuvan lapseensa, kun taas koulun mukaan tilanne oli kaksisuuntainen eli kyseinen oppilas aiheutti impulsiivisen ja ylivilkkaan käyttäytymisen takia myös itse lukuisia väkivaltilanteita. Lääninhallitus toistaa tämän näkemyksen lausunnossaan ja toteaa puuttumisesta, että kiusaamista on seurattu ja havaittuihin kiusaamistapauksiin on puututtu. Kiusaamistapaukset oli saatettu koulun johtajan ja välituntivalvojen tietoon. Myös useita palaverieita oli järjestetty kiusatun oppilaan huoltajien kanssa.

Eduskunnan oikeusasiamies toteaa kuitenkin ratkaisussaan, että oppilaalle ei ole voitu turvata turvallista opiskeluympäristöä, koska näyttö osoittaa, että oppilasta oli kiusattu koko lukukauden ajan ja opetushenkilökunta oli tästä tietoinen. Ensisijaisesti vastuussa turvallisen opiskeluympäristön puuttumisesta ovat sivistystoimenjohtaja, koulun rehtori sekä luokanopettaja. Ratkaisussa myös todetaan, että perusopetuslain 29.2 §:ssä tarkoitettu suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä puuttui. Näin suunnitelman toimeenpanon noudattaminen ja valvominen oli siten jäänyt toteutumatta. Edellä mainittujen viranhaltijoiden lisäksi kaupungin koulutuslautakunnan menettely oli täten oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön koskevan veloitteen vastaista. Eduskunnan oikeusasiamies ei ottanut kantaa oppilaan ADHD-oireyhtymään kiusaamiseen puuttumisen näkökulmasta, eikä tämä tietenkään voi olla mikään peruste sille, että oppilas joutuu jatkuvan kiusaamisen kohteeksi.

---

⁷⁸ ESAVI-2010-03675/Op-13. Ks. myös ESAVI/6079/06.06.02/2011.

5 Kiusaaminen täyttää rikosten tunnusmerkistöjä – mutta miksi kiusaaja ei joudu oikeudelliseen vastuuseen?

5.1 Kiusaaja rikosprosessissa

Edes nuoret itse eivät ehkä hahmota itseensä kohdistuvia väkivaltatekoja lainvastaiseksi⁷⁹. Koulukiusaaminen voi täyttää kuitenkin useita rikoslain (RL, 39/1889) sisältämiä rikoksen tunnusmerkistöjä. Näistä yleisimpiä ovat pahoinpitely, kunnianloukkaus sekä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen. Käsittelemme näitä niiden yleisyyden vuoksi tarkemmin. Seksuaalirikoksista kouluympäristössä tyypillisin lienee pakottaminen seksuaaliseen tekoon⁸⁰. Omaisuuteen kohdistuvia vahingontekoja esiintyy

---

⁷⁹ Kivivuori 2006, s. 159.

⁸⁰ Seksuaalisen teon määritelmä on sekä seksuaalisessa hyväksikäytössä että pakottamisessa seksuaaliseen tekoon oleellinen. Ovatko esimerkiksi koulumaailmassa tyypilliset tyttöjen rintojen koskettelut tai rintaliivien avaamiset tällaisia? Koulumaailman ulkopuolella vastaavia tilanteita on arvioitu mm. tapauksissa KKO 2011:1 ja KKO 2010:1.

Lasten välisissä suhteissa seksuaalinen hyväksikäyttökin voisi koulumaailmassa tulla kysymykseen esimerkiksi puolustuskyvyttömän seksuaalisena hyväksikäyttönä (esim. vammaisen henkilö kohteena) tai lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä, jos tekijällä ja uhrilla on merkittävä ikäero. Ks. RL 20:5 ja 20:6. Puolustuskyvyttömyys voi varsinaisen ruumiillisen esteen lisäksi tarkoittaa oikeuskirjallisuuden mukaan myös esimerkiksi toisen saattamista sellaiseen pelkotilaan, jossa hän ei kykene puolustamaan itseään. Henkilöön on voitu kohdistaa esimerkiksi suuri väkivallan uhka. Rautio 2009a,

myös (RL 35:1). Koulukiusaamistapauksissa varsin usein lisäksi pakottamisen (RL 25:8) ja kiristuksen (RL 31:3–4) tai laittoman uhkauksen (RL 25:7) tunnusmerkistöt saattavat täyttyä, ja nämä esiintyvätkin monesti pahoinpitelyin toteutetun kiusaamisen yhteydessä⁸¹. Esimerkiksi laitton uhkaus edellyttää muun muassa perusteltua syytä pelätä oman turvallisuutensa puolesta, ja tapahtumaa edeltävä muu kiusaaminen on yleensä tällainen syy⁸².

Syitä sille, miksi kiusaajan rikosoikeudellista vastuuta pohditaan suhteellisen harvoin, ovat muun muassa tekijöiden ikä (15 vuotta on rikosoikeudellisen vastuun raja) ja myös se, että rikosoikeus on aina viimesijainen yhteiskuntapolitiikan keino – puhutaan ultima ratio -periaatteesta. Rikosoikeuteen tulisi turvautua siis vain silloin, kun millään muulla keinolla ei päästä tavoitteeseen⁸³. Koulun kurinpitokeinot ovat tällöin keskeisiä. Toisaalta tarvittaisiin keskustelua siitä, milloin koulun on ilmoitettava kiusaamisesta poliisille⁸⁴.

Rimpelän ja Fröjdin kyselyssä vajaa kymmenesosa kouluista vastasi, että koulukiusaamisesta on tehty rikosilmoitus. Rikosilmoituksia tehtiin her-

---

s. 419–443. Hallituksen esityksen mukaan seksuaalisen hyväksikäytön osalta olennaista on, että osapuolet eivät ole tasavertaisia. HE 6/1997 vp s. 178. Ottaen huomioon koulukiusaamistilanteissa osapuolten tyypillisen epätasavertaisen aseman myös seksuaalinen hyväksikäyttö saattaisi siten rikosnimikkeenä tulla kyseeseen.

⁸¹ Ks. esim. KKO:1982-II-6.

⁸² Ks. esim. Oulun käräjäoikeuden tuomio 25.8.2004 R 04/1307. Tapauksessa oppilasta oli uhattu koulun pihalla pahoinpitelyrikoksella (uhattu heittää henkilö ikkunoiden läpi). Perusteltuna synnä pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden puolesta pidettiin olosuhteita, joissa koulukiusaamista oli jo tapahtunut laittomaan uhkaukseen mennessä eri yhteyksissä ja eri tavoilla. Kiusaamiseen oli osallistunut useita henkilöitä.

⁸³ Koskinen 2008, s. 13. Koskinen tosin toteaa, että suomalainen käytäntö on kaukana tästä periaatteesta. Mm. erityislait ovat täynnä kriminalisointeja. Haittoina tästä seuraa kasvava työtaakka viranomaisille sekä rikosoikeuden inflaatio, kun rangaistavuus ei liitykään enää vain erityisen paheksuttaviin tekoihin. Ks. myös Melander 2009, s. 1185.

⁸⁴ OAJ on todennut, että rehtori ja opettaja joutuvat helposti koulukiusaamistapauksissa tilanteeseen, jossa he toimivat sekä ”rikoksen tutkijana”, ”syyttäjänä” että ”tuomarina”. Huoltajien painostus on usein myös voimakasta, eivätkä kiusaamistapaukset aina ole mustavalkoisia, niin että toinen on selkeästi uhri ja toinen syyllinen. OAJ 2006. Ks. myös Kivivuori 2006, s. 166. Salmivallin havaintojen perusteella tosin voidaan kritisoida viimeksi mainittua seikkaa, sillä hänen mukaansa varsinaisissa koulukiusaamistapauksissa roolijako ja keskinäiset voimasuhteet ovat yleensä varsin selkeät. Salmivalli 2010, s. 13–14.

kemmin suurissa kouluissa: yksi rikosilmoitus kiusaamisesta oli tehty lähes joka viidennessä suuressa peruskoulussa (oppilaita vähintään 400).⁸⁵ Kivi-
vuoren tutkimustulosten perusteella puolestaan rehtoreista valtaosa ilmoit-
taisi ”varmasti” tai ”ehkä” (”en ilmoittaisi” tai ”en osaa sanoa” olivat muut vas-
tausvaihtoehdot) koululla tapahtuneen tilanteen poliisille, jossa 15-vuotias
löisi toista kasvoihin aiheuttaen verenvuotoa nenästä ja mustelman kasvoi-
hin. ”Ehkä”-vaihtoehdon valitsi kuitenkin huomattavasti suurempi osa kuin
”ilmoittaisin varmasti” -vaihtoehdon.⁸⁶

Opetusalan ammattijärjestö OAJ toteaa ohjeissaan, että nahistelusta ei
kannata tehdä poliisijuttua, jos oppilaiden ja huoltajien välillä asiat saadaan
selvitettyä keskustelemalla. ”Sovintomenettelystä” huolimatta huoltajalla on
kuitenkin oikeus käynnistää rikos- ja/tai vahingonkorvausprosessi.⁸⁷ Alue-
hallintovirastojen ratkaisukäytännössä puolestaan todetaan, että oppilaiden
aiheuttama väkivallan uhka tai väkivalta on ilmoitettava välittömästi aina
poliisiviranomaisen tutkittavaksi ja myös sosiaaliviranomaisiin on oltava
tarvittaessa yhteydessä.⁸⁸ Tärkeää olisi myös huomioida kiusatun näkemys:
”kättä päälle rehtorin kansliassa” ei tunnu kiusatusta välttämättä oikeuden-
mukaiselta käsittelytavalta, erityisesti jos kiusaaminen on jatkunut pitkään
ja ollut voimakasta⁸⁹.

*”Kaikkein käsittämättömin tapaus oli oppitunneilla tapahtuneet lievän pa-
hoinpitelyn tunnusmerkit täyttävät hakkaamishetket. – Koulu puuttui siihen
järjestämällä ”sovittelutapaamisen, jossa ei oikeastaan soviteltu mitään. Mi-
tään rangaistusta jatkuvista pahoinpitelyistä tai henkisestä väkivallasta ei seu-
rannut. Lähinnä todettiin, että ”Älkää kiusatko”. – Sama meininki jatkui mel-
kein heti puhuttelun jälkeen.” (poika, s. 1986)*

---

⁸⁵ Rimpelä & Fröjd 2010, s. 198–199.

⁸⁶ Kivivuori 2006, s. 167, 169. On huomattava, että nuorten rikoskäyttäytyminen on yleensäkin alue, joka harvoin tulee poliisin tietoon. Tämä ei koske siis pelkästään kou-
lumaailmaa. Salmi 2005, s. 12.

⁸⁷ OAJ 2006.

⁸⁸ LSSAVI/340/06.06.01/2010 sekä LSSAVI/3323/06.06.01/2010.

⁸⁹ Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä on myös tuotu esille, että kun oppilai-
ta kehoitetaan pyytämään anteeksi toisiltaan, heille täytyy tehdä selväksi mistä ja missä
merkityksessä sekä minä osapuolena sovintoa ollaan tekemässä. LSSA-
VI/340/06.06.01/2010. Tapauksessa kantelija kritisoi käytäntöä, jossa oppilaista mo-
lemmat osapuolet pyytävät toisiltaan anteeksi.

Esimerkiksi parisuhdeväkivallan osalta on oikeustieteellisessä keskustelussa kritisoitu sovittelua, koska näissä teoissa uhri ja tekijä eivät ole tasa-vertaisessa asemassa⁹⁰. Koulukiusaamistilanteet ovat siinä mielessä parisuhdeväkivaltaa vastaavia, että osapuolten valta-asemat ovat epätasapainoisia. Kyse ei ole yksittäisestä konfliktista, kuten tappelusta, vaan pitkäkestoisesta, systemaattisesta ja toistuvasta samaan uhuriin kohdistuvasta toiminnasta⁹¹. Näissä tilanteissa rikosoikeudellinen sovittelu – puhumattakaan koulun omasta ”sovittelusta”, jossa pahimmassa tapauksessa vain huoltajat sopivat keskenään – ei tuo uhrille oikeudenmukaisuuden kokemusta.

”Kiusaamiseen tulee puuttua HETI, rankalla otteella. Puhutteluja, jälki-istuntoja, vanhempaintapaamisia, jopa koulusta erottaminen! Kiusaajien ja kiusatun väliset sovittelut eivät mielestäni ole hyvä asia, sillä usein kiusattu ei uskalla kiusaajan läsnä ollessa kertoa kaikkea ja puolustautua.” (Tyttyö, s. 1995)

Koulun kurinpitokeinojen osalta myös aluehallintovirastojen yhdessä ratkaisussa todetaan, ettei uhrin huoltajien sovinnollinen suhtautuminen tai lasten keskinäinen kaveruus, mitkä kantelijan vastineessa tuotiin esille, voi vaikuttaa oppilaan kurinpitorangeistuksen arviointiin. Koulun tehtävänä on puuttua epäasialliseen käyttäytymiseen. Tapauksessa oli kyse mm. koulussa tapahtuneista useista pahoinpitelyistä ja lukuisista järjestyssääntöjen rikkomistapauksista. Pitkäkestoinen epäasiallinen ja sääntöjen vastainen käytös johti kyseisessä tapauksessa oppilaan määräaikaiseen erottamiseen, mitä aluehallintovirasto piti asianmukaisena, kun tätä edelsivät lukuisat muu kasvatukselliset sekä kurinpidolliset lievemmät toimet ja rangaistukset. AVI kuitenkin huomauttaa määrääjäksi erotetun oppilaan oppilashuollollisen tuen puutteesta. (ESAVI/9690/06.06.01/2011)

---

⁹⁰ Kaitue ym. toteavat sovittelun perustuvan neuvottelun ideaan, jonka tarkoituksena on saada uhri ja tekijä kohtaamaan toisensa, käsitellä haittoja ja sopia niiden hyvitämistoimenpiteistä. Sovittelu edellyttää tasavertaista ilmapiiriä, joka pitkään jatkuneessa alistamistilanteessa on mahdotonta saavuttaa, vaikka käsiteltävänä onkin nyt jokin yksittäinen väkivallanteko. Kirjoittajat myös huomauttavat, että sovittelu voidaan huomioida rikosprosessissa syyttämättäjättämispäätöksenä tai rangaistuksen lieventämisenä. Tämä on usein etu vain tekijälle. Kaitue ym. 2007, s. 51–52. Ks. HE 109/1996 vp, s. 22–23 sekä Tapani & Tolvanen 2008, s. 76–78 ja Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 158.

⁹¹ Ks. Salmivalli 2010, s. 13–15. Yleisemmin sovittelun puolesta ja vastaan esitettyjä argumentteista ks. Leinonen 2005.

Kuten edellä todettiin, suurin osa oppilaista on rikosoikeudellisen vastuun ulottumattomissa ikänsä vuoksi (RL 3:4.1). Alle 15-vuotiaisiin rikosentekijöihin voidaan kohdistaa kuitenkin lastensuojelullisia toimenpiteitä⁹². Esitutkinta sen sijaan yleensä keskeytetään, jos ketään ei voida asettaa syytteeseen, koska epäilty on alle 15-vuotias.⁹³ Alle 15-vuotiaiden teot saat- taisivat tosin kanavoitua tekijäkumppanuuden kautta muiden kiusaami- seen osallistuneiden 15 vuotta täyttäneiden henkilöiden rikosoikeudelli- seen vastuuseen, jos teot päätyisivät esitutkintaan⁹⁴. Tällä on vaikutusta ran- gaistuksiin ja korvausvastuuseen.

Peruskouluissa on myös 15 vuotta täyttäneitä oppilaita. Rikosilmoitus johtaisi poliisin toimiin asian selvittämiseksi, mikä voisi ilmentää tekijälle asian vakavuutta⁹⁵. Myös sillä on merkitystä, että osa kiusaamisteoista on asianomistajarikoksia (esim. kunnianloukkaus). Tällöin asianomistajan (uhrin tai hänen huoltajansa) tulisi nostaa syyte, sillä syyttäjällä ei ole asian- omistajarikoksissa syyteoikeutta. Pelkkä opetushenkilökunnan rikosilmoi- tus ei tällöin edistä asiaa. Sen sijaan pahoinpitelyteoissa alle 15-vuotiaiden- kin lasten suojaa väkivaltaa vastaan on haluttu korostaa sillä, että lieväkin pahoinpity on virallisen syytteen alainen rikos, kun se on kohdistunut alle 15-vuotiaaseen⁹⁶. Syyteoikeus on tällöin syyttäjällä, vaikka asianomistaja ei syytettä nosta.

Rikosoikeudelliset keinot näyttävät ongelmallisilta myös silloin, kun tar- kastellaan edellä esitettyjä prosenttilukuja kiusaamisen muodoista. Yleisin- tähän oli verbaalinen kiusaaminen, joka ei siis etene yleensä rikosoikeudel- liseen prosessiin muun muassa siihen liittyvien rikosnimikkeiden asian-

---

⁹² Ks. Savolainen ym. 2007, s. 3. Koulun tulee tehdä lastensuojeluilmoitus, jos lapsi oireilee esimerkiksi tekemällä rikoksia tai laiminlyö jatkuvasti koulunkäyntiään. Ks. HE 252/2006 s. 139.

⁹³ Kaikissa Pohjoismaissa on sama ikäraja. Koskinen 2008, s. 46. Ks. myös HE 44/2002 vp, s. 14 sekä rangaistusvastuukäytäntöistä muissa Euroopan maissa Marttunen 2008, s. 134.

⁹⁴ Ks. Helsingin hovioikeuden tuomio 17.6.2010 R 09/2888, jossa kahden 15 vuotta täyttäneen henkilön pahoinpitelytekojen katsotaan ulottuvan ”paitsi toistensa tekoihin, myös paikalla olleiden alle 15-vuotiaiden mainitusta iästä johtuen rankaisematta jää- vään pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön täyttävään menettelyyn, mikä tulee huo- mioitavaksi rangaistuksen mittaamisen ja korvausvastuun yhteydessä.”

⁹⁵ Ks. Frände 2005, s. 186.

⁹⁶ HE 94/1993 vp, s. 100.

omistajaluonteen vuoksi. Sukupuolinäkökulmasta voidaan myös kritisoida sitä, että poikien kiusaaminen tulee todennäköisesti useammin rikosoikeudellisen järjestelmän piiriin, koska se on tyttöihin kohdistuvaan kiusaamiseen verrattuna useammin fyysistä. Kiusaaminen on myös yleisesti monimuotoista, jolloin erityyppistä kiusaamista kohdistetaan samaan kiusattuun. Rikosoikeudellinen järjestelmämme ei parhaalla mahdollisella tavalla kykenekään ottamaan huomioon kiusaamista kokonaisuutena, koska vain yksittäiset teot on kriminalisoitu. Yksittäisistä teoista rangaistaan, ja jokaisella teolla voi olla eri tekijä, koska kiusaaminen on yleensä tapahtunut ryhmässä. Tällöin varsinaiset seuraamukset yhdelle kiusaajalle ovat vähäisiä.

Oulun käräjäoikeuden tuomiossa 25.8.2004 R 04/1307 syytettiin useampaa eri henkilöä yhdessä ja osaa myös erikseen kahdesta eri kunnianloukkauksesta, pahoinpitelystä sekä laittomasta uhkauksesta, jotka kaikki kohdistuivat samaan uhriin. Kunnianloukkauksesta tuomittiin vastaaja A tilanteessa, jossa hän oli kaatanut linja-autossa asianomistajan päälle limsan ja syljen sekoitusta. Tilanteen häpeällisyyttä lisäsi se, että linja-autossa oli tuolloin ollut noin 20 matkustajaa. Rangaistusseuraamuksena tuomittiin A:lle nuorena henkilönä tehdystä kunnianloukkauksesta 6 päiväsakkoa eli yhteensä 36 euroa. Samalla korvattavaksi tulivat takinpesukulut 50 euroa.

B puolestaan syyllistyi nuorena henkilönä tehtyyn laittomaan uhkaukseen uhatessaan heittää kohteena olevan henkilön koulun ikkunoiden läpi. Käräjäoikeus toteaa, että asianomistajalla on ollut perusteltu syy pelätä henkilökohtaisen turvallisuutensa puolesta, koska niin sanottua koulukiusaamista oli tapahtunut jo useissa yhteyksissä eri tavoin ja kiusaamiseen oli osallistunut useampia henkilöitä. B syyllistyi myös yhdessä kolmen muun tekijän kanssa nuorena henkilönä tehtyyn lievään pahoinpitelyyn heittämällä neljä raakaa kananmunaa asianomistajan päälle lähietäisyydeltä. Uhrille tuli seurausena repeämä oikeaan korvalehteen. Erillisenä syytekohtana kananmunien heittäminen kunnianloukkauksena hylättiin sillä perusteella, että pahoinpitely tekona sisältää jo ihmistä ja ihmisarvoa loukkaavia ja halventavia piirteitä ja siten nämä sisältyvät jo edellä syyksi luettuun pahoinpitelyrikokseen. B tuomittiin näistä kahdesta teosta 12 päiväsakkoon eli yhteensä 72 euroon. Pelkkä lievä pahoinpitely (kananmunien heittäminen) nuorena henkilönä tehtynä aiheutti muille tekijöille kullekin 8 päiväsakon rangaistuksen eli yhteensä 48 euroa. Repun ja takin pesukulut määrättiin yhteisvastuullisesti tekijöille korvattavaksi (50 euroa).

5.1.1 Pahoinpitely kiusaamisen muotona

Seuraavassa tapauksessa ei puhuta kiusaamisesta, joskin media sen sellaisena uutisoi. Tapaus kuvaa kuitenkin hyvin koulussa tehtyjä tyypillisiä pahoinpitelyitä.

Keski-Suomen käräjäoikeuden tapauksessa 21.122011 R 11/3259 tuomittiin 15 vuotta täyttäneet, mutta tekohetkellä alle 18-vuotiaat vastaajat nuorena henkilönä tehdystä pahoinpitelystä. Pahoinpitelyt tapahtuivat koulun välitunnilla. Syytetyt olivat tarttuneet alle 15-vuotiasta maahan kaadettua uhria nilkoista ja nostaneet hänet pää alaspäin roikkumaan. Tämän jälkeen uhri oli pudotettu siitä maahan niin, että hän satutti itseään. Toinen vastaajista oli myös mennyt uhrin päälle tämän ollessa maassa. Seurauksena tapahtuneesta ilmeni rintakehän kosketusarkuutta.

Toinen vastaajista tuomittiin myös saman kuukauden aikana tehdystä toisesta pahoinpitelystä, jossa uhri oli eri. Tässä ruumiillinen väkivalta tehtiin tarttumalla penkin selkänojalla istunutta alle 15-vuotiasta uhria jaloista ja vetämällä tämä jaloista maahan. Maahan putoaminen aiheutti niska-hartiaseudun lihaksiin kipua. Käräjäoikeus tuomitsi tekijät päiväsakkoihin nuorena henkilönä tehdystä pahoinpitelystä.

Pahoinpitelyn tunnusmerkistön osalta on tärkeää huomata, ettei tunnusmerkistö edellytä välttämättä ruumiillista väkivaltaa⁹⁷. Rikoslain 21:5:n mukaan nimittäin pahoinpitely määritellään teoksi, jossa joku ”tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan.” Myös henkinen väkivalta voi näin ollen täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Hallituksen esityksen mukaan terveyden vahingoittaminen otettiin mukaan lakiin, jotta myös sellaiset teot voitaisiin rangaista pahoinpitelynä, joiden seuraukset ilmenevät mielenterveyden häiriöinä tai mielisairauksina⁹⁸. Lappi-Seppälä ja Nuutila esittävät esimerkkinä tällaisesta tilanteesta juuri koulu- tai työpaikkakiusaamisen⁹⁹.

⁹⁷ Frände ym. konkretisoivat ruumiillisen väkivallan tarkoittavan esimerkiksi lyömistä, läpsimistä, potkimista, kuristamista, puremista, tönimistä, retuuttamista tai käsien vääntämistä. Frände ym. 2006, s. 251.

⁹⁸ HE 94/1993 vp, s. 95. Ks. vanhemman lain ajalta LaVM 11/1969, vp s. 5, jossa jo tuolloin ”ruumiin vamman tai sairauden” katsottiin tarkoittavan myös sielullisia sairauksia.

⁹⁹ Lappi-Seppälä & Nuutila 2002, s. 772.

Pahoinpitelyn perusmuodosta voidaan myös erottaa vielä lievä ja törkeä pahoinpitelyn muoto. Samoin pahoinpitelyn yritys on rangaistava teko. Usein koulukiusaaminen yksittäisinä tekoina tulee arvioitavaksi lievänä pahoinpitelynä. Törkeäksi teon voisi tehdä esimerkiksi erityisen julma tai raaka tekotapa tai teräaseen käyttäminen pahoinpitelyssä, mutta tällöin edellytetään myös, että teko on kokonaisuutena arvioiden törkeä. Jos kokonaistörkeysarviointi täyttyy, myös vakavan sairauden aiheuttaminen kvalifioi teon törkeäksi.¹⁰⁰ Vakavalla sairaudella voidaan tarkoittaa myös vakavaa, pitkäaikaista mielisairautta.¹⁰¹ Tällaisia seurauksia saattaa tyypillisesti aiheutua koulukiusaamisesta¹⁰². Vaikutukset mielenterveyteen saattavat kuitenkin ilmetä vasta pitkän ajan kuluttua oikeudenkäynnistä ja toisaalta näyttökysymykset siitä, että sairaus johtuu juuri koulukiusaamisesta, ovat hankalia. Ydinongelma pahoinpitelyn törkeysasteen arvioinnissakin on siinä, että useimmiten arvioidaan yksittäisiä tekoja, vaikka uhrille kiusaaminen näyttää pitkäkestoisena useita tekokokonaisuuksia sisältävänä rikoksena.

Rikoksen törkeysarviointi vaikuttaa mm. rangaistuksen ankaruuteen. Lievästä pahoinpitelystä voi seurata vain sakkoa, ”tavallisesta” pahoinpitelystä sen sijaan vankeusrangaistuskin, kuten seuraavassa koulukiusaamistapauksessa. Törkeästä pahoinpitelystä puolestaan ei voi selvitä sakoilla.

Helsingin hovioikeuden tapauksessa 17.6.2010 R 09/2888 kaksi 15 vuotta täyttänyttä oppilasta kohdisti eräiden alle 15-vuotiaiden kanssa yksissä tuumin sekä ruumiillista että henkistä väkivaltaa koulutoveriinsa siten, että pää-tarkoitus oli ollut kivun ja säryn lisäksi aiheuttaa pelkoa ja nöyryytystä sekä henkistä kärsimystä. Kärsimystä aiheutettiin siten myös ihmisarvon, vapauden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden tahallisella loukkaamisella. Teot toteutettiin mm. muodostaen joukolla rinki uhrin ympärille, kaatamalla hänet sekä tönimällä ja potkimalla tätä. Todisteena tästä oli valvontakameran kuvanauha.

Käräjäoikeuden mukaan ei jää epäselväksi, etteikö vastaajien tarkoituksena ollut nimenomaan joukolla ja yksissä tuumin kiusata ja piinata koulutoveriaan. Käräjäoikeus toteaa, että on todennäköistä, että vastaajien teolla on osaltaan pysyviä vaikutuksia uhrin mielenterveyteen ja mahdollisuuksiin

---

¹⁰⁰ Frände ym. 2006, s. 254.

¹⁰¹ HE 68/1966 vp. s. 6-7 ja HE 94/1993 vp. s. 96.

¹⁰² Ks. seurauksista kootusti Salmivalli 2010, s. 26–28.

saattaa koulunsa loppuun. Tekoa pidettiin kokonaisuutena arvioiden törkeänä, mutta törkeän pahoinpitelyn muut kvalifointiperusteet eivät täyty, joten tämä näkyy lähinnä teon vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioitaessa rangaistusta mitattaessa. Käräjäoikeus toteaa, että rangaistuksen tulee vastata lähes törkeästä pahoinpitelystä tuomittavien rangaistusten oikeuskäytäntöä. Nuoren iän ja ensikertalaisuuden vuoksi teot eivät vallitseva oikeuskäytäntö ja yhdenmukaisuus huomioon ottaen voineet silti johtaa ankaraan vankeusrangaistukseen. Merkittävää on sinällään kuitenkin, että koulukiusaamisesta on tässä tuomittu vankeusrangaistuskin, joskin ehdollisena. Hovioikeus ei näiltä osin muuttanut tuomiota.

Jotta tekijä voidaan tuomita pahoinpitelystä, teon tulee siis aina olla tahallinen, eli tekijän tulee olla tietoinen tekonsa seurauksesta tai pitää seurausta varsin todennäköisenä. Koulukiusaamisteoissa tahallisuus on tyypillistä.¹⁰³

5.1.2 Kunnianloukkaus ja yksityiselämää koskevan tiedon levittäminen

Rikoslain 24 luvussa säädetään yksityisyyden, rauhan tai kunnianloukkauksesta. Käsittelemme tämän luvun tunnusmerkistöistä lähemmin yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä ja kunnianloukkausta, sillä koulukiusaaminen sisältää usein piirteitä näistä tekemuodoista. OAJ näkee, että ”[o]ppilaille/opiskelijoille on syntynyt käsitys, että heidän opiskelumaailmassaan ja opiskeluyhteisössä sovelletaan muusta yhteiskunnasta poikkeavia normeja suhtautumisessa sanoilla loukkaamiseen.”¹⁰⁴ Myös Rovaniemen hovioikeuteen edenneessä opetuksen järjestäjää koskeneessa vahingonkorvausjutussa (27.06.2003 S 02/541) käräjäoikeus lausuu, että vaikka koululaitoksen tehtävänä on määrätietoisesti vastustaa loukkaavaa nimittelyä, nimittelyn yleisyyden vuoksi sen täydellinen poiskitkeminen jonkun oppilaan kohdalla kokonaan (varsinkin kuudesluokkalaisten ja seitsemäsluokkalaisten yhteisössä) on käytännössä lähes mahdotonta.

---

¹⁰³ Lappi-Seppälä & Nuutila 2002, s. 773. Näin myös Peukunen 2011, s. 44

¹⁰⁴ OAJ 2006.

Kiusaaja syyllistyy kuitenkin kunnianloukkaukseen, jos hän esittää kiusatusta valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle tai häneen kohdistuvaa halveksuntaa. Kunnianloukkaus voidaan toteuttaa myös teolla, joka muuten kuin edellä mainitulla tavalla halventaa toista (RL 24:9). Rikoslain 24 luvun 10 §:ssä on säädetty törkeästä kunnianloukkauksesta, joka edellyttää joukotiedotusvälinettä tai muuta tapaa saattaa tieto lukuisten ihmisten saataville tai seurauksena aiheuttaa suurta tai pitkäaikaista kärsimystä taikka erityisen suurta tai tuntuva vahinkoa. Ns. nettikiusaamisen osalta säännös on tärkeä. Kunnianloukkauksen on tällöin oltava myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Seuraavat tapaukset eivät liittyneet koulukiusaamiseen, mutta ne kuvaavat hyvin myös koulukiusaamiseen liittyvää nettikiusaamista ja sen oikeudellista arviointia. Monelle oppilaalle saattaa tulla yllätyksenä, että nettikiusaaminen täyttää suhteellisen helposti törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön.

Törkeästä kunnianloukkauksesta tuomittiin Jyväskylän käräjäoikeuden tuomiossa 27.01.2009 R 08/1741, kun syytetty oli perustanut IRC-galleriaan asianomistajaa halventavan yhteisön ”A -ta mä vihaan”. Asianomistajaa kuvattiin siellä halventavilla ilmaisuilla. Teko arvioitiin törkeäksi, koska IRC-galleriaan oli laitettu asianomistajaa halventava yhteisön nimi ja kuvaus niin, että ne olivat olleet kaikkien internetin käyttäjien luettavissa.

Iisalmen käräjäoikeuden tuomiossa R 08/94 28.5.2008 syytetty tuomittiin muiden rikosten ohella kahdesta kunnianloukkauksesta, kun hän oli internetin ii2-keskustelupalstalla nimitellyt asianomistajia loukkaavasti muun muassa huoraksi, rumaksi, aivottomaksi möykyksi, lihapullaksi ja pissis huoraksi.

Kunnianloukkauksen tunnusmerkistössä ei edellytetä konkreettista näyttöä vahingosta, kärsimyksestä tai uhriin kohdistuvasta halveksunnasta, tyyppillinen negatiivinen vaikutus riittää. Halveksunnalla tarkoitetaan Nuutilan ja Majasen mukaan kohteen arvostuksen vähenemistä. Ensimmäisessä momentissa kohteen väitetään perättömästi syyllistyneen johonkin halveksittavaan tekoon. Kunnianloukkauksen yhteydessä on tärkeää huomata, että verrattuna yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä koskevaan tunnusmerkistöön kunnianloukkaus toteutetaan esittämällä *valheellinen* tieto

ja tässä edellytetään tekijältä tahallisuutta. Nuutila ja Majanen puhuvatkin perättömän väitteen tai huhun levittämisestä¹⁰⁵.

Toisessa momentissa säädettyä *muuta halventamista* Nuutila ja Majanen kuvaavat ansaitsemattoman epäkunnioituksen osoittamiseksi toiselle.¹⁰⁶ Pykälässä mainittu toisen halventaminen muulla kuin 1 momentin tavalla johtaa siten mielenkiintoisiin määrittelyihin koulukiusaamisen näkökulmasta. Frände ym. nimittäin tuovat esille tässä yhteydessä *haukkumasanat* (sika, huora jne.) *häpäisevät eleet* (esim. keskisormen näyttäminen), *kuvat* (esim. kuvamanipulointi) sekä poikkeustilanteissa myös *epäsuoran fyysisen kontaktin*, kuten toisen päälle sylkemisen, esimerkkeinä tekemuodoista, jotka halventavat toista.¹⁰⁷ Kaikki edellä mainitut ovat tekoja, jotka usein esitetään koulukiusaamisen yleisinä esiintymismuotoina. Myös ruuan heittäminen toisen oppilaan päälle ruokatunnilla muiden katsellessa voisi olla tyyppillinen toista halventava tekemuoto. Moni ei koulumaailmassa kuitenkaan miellä näitä rikoksiksi, ja opettajilla voi olettaa olevan vain vähän tietoa kunnianloukkausrikoksen sisällöstä, jos verrataan tilannetta vaikkapa pahoinpitelyyn.

Myös seuraavassa jo aiemmin esillä olleessa tapauksessa oli kyse kunnianloukkauksesta, kun henkilön päälle kaadettiin linja-autossa syljen ja limsan sekoitusta. Tapahtuma liittyi useamman tekijän tekokokonaisuuteen, joista osa tehtiin koulussa.

Oulun käräjäoikeuden tuomiossa 25.8.2004 R 04/1307 tuomittiin kunnianloukkauksesta vastaaja A tilanteessa, jossa hän oli kaatanut linja-autossa asianomistajan päälle limsan ja syljen sekoitusta. Tilanteen häpeällisyyttä lisäksi se, että linja-autossa oli tuolloin ollut noin 20 matkustajaa. Rangaistus-seuraamuksena tuomittiin A:lle nuorena henkilönä tehdystä kunnianloukkauksesta 6 päiväsakkoa eli yhteensä 36 euroa. Samalla korvattavaksi tulivat takinpesukulut 50 euroa.

Yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä voidaan tuomita kiusaaja, joka oikeudettomasti esittää joukkotiedotusvälinettä (esim. internetiä) käyttämällä tai muuten toimittaa lukuisten ihmisten saataville kiusatun yksityiselämästä tiedon, vihjauksen tai kuvan. Yksityiselämää koskeva tieto

---

¹⁰⁵ Nuutila & Majanen 2009, s. 671.

¹⁰⁶ Nuutila & Majanen 2009, s. 674.

¹⁰⁷ Frände ym. 2006, s. 457–458.

voi olla esimerkiksi tietoa henkilön seksuaalisista taipumuksista, perhe-
taustasta, henkilökohtaisista suhteista, vapaa-ajasta, päihteiden käytöstä,
psykkisistä ja fyysisistä vammoista ja sairauksista, henkilökohtaisesta ta-
loudellisesta tilanteesta ja itsemurhasta¹⁰⁸. Rikosvastuun edellytyksenä on,
että tiedon oikeudeton levittäminen on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai
kärsimystä loukatulle tai häneen kohdistuvaa halveksuntaa.

Kuten edellä on useissa kohdin tuotu ilmi, nettikiusaaminen on yleistynyt nopeasti lasten ja nuorten keskuudessa. Tyypillisesti se on yhteydessä muuhun kiusaamiseen. Nettiin saatetaan levittää toisen kuvia ilman lupaa kommentoiden niitä tylästi. Netissä voidaan myös levittää juoruja tai henkilökohtaisia tietoja. Nettikiusaaminen voi täyttää muidenkin rikosten tunnusmerkistöjä kuin vain kunnianloukkauksen tai yksityiselämää koskevan tiedon levittämisen. Tällaista kiusaamista voi olla esimerkiksi salasanojen huijaaminen tai uhkaavien viestien lähettäminen. Toinen tärkeä kysymys on kuitenkin, onko nettikiusaaminen koulukiusaamista? Tämä nimittäin vaikuttaa opetushenkilöstön vastuukysymyksiin sekä siihen, ovatko koulun kurinpidolliset keinot kohdistettavissa kiusaajaan.

Lähtökohtana voitaneen pitää, ettei opetushenkilöstön virkavastuu ulotu nettikiusaamiseen puuttumiseen. Kotona alaikäisten valvontavastuu on huoltajalla. Jos kiusaaminen kuitenkin tapahtuu koulussa vaikkapa kännykän avulla tai välitunnilla koulun tietokoneilta, opetushenkilöstö on virkavastuunsa nojalla velvollinen puuttumaan tähän taatakseen oppilaille turvallisen opiskeluympäristön. Puuttumisen sisältö eli tekijään kohdistettavat toimet voivat silloin olla myös koulun kurinpitotoimia. Jotta valvonta olisi mahdollista, kaikilla oppilailla pitäisi olla esimerkiksi omat henkilökohtaiset käyttäjätunnukset tietokoneisiin.

5.2 Kiusaajan vahingonkorvausvastuu

Rikosoikeudellisesta vastuusta voidaan vielä erottaa vahingonkorvausvastuu, sillä se ulottuu alle 15-vuotiaisiin. Tapauksia, joissa esillä olisi esimerkiksi kiusaajan kiusatulle aiheuttaman psyykkisen vahingon korvaaminen, on kuitenkin vähän, ja näyttökysymykset ovat ongelmallisia. Pelkkien

---

¹⁰⁸ Nuutila & Majanen 2009, s. 666.

esinevahinkojen hyvittäminen saattaa kiusatun näkökulmasta olla merkityksetöntä, kun kiusaamisen tosiasiallisissa vahingoissa on kyse jostain aivan muusta kuin rikkoutuneen repun korvaamisesta tai sotketun takin pesukuluista. Seuraavassa tapauksessa tekijät velvoitettiin kuitenkin suorittamaan vahingonkorvausta myös henkisestä kärsimyksestä.

Vaasan hovioikeus (R 10/596 15.4.2011) hylkäsi valituksen, joka koski vahingonkorvausta koulukiusaamisesta aiheutuneesta henkilövahingosta ja pysytti käräjäoikeuden tuomion. Tapauksessa kaksi yläasteen oppilasta oli useita kertoja koulun tiloissa, koulutyön aikana ja yleisellä paikalla pahoinpidellyt A:ta sekä syylistynyt solvaukseen (nyk. kunnianloukkaus). A oli mm. otettu kiinni ja kaadettu maahan, jonka jälkeen häntä oli potkittu. Toisessa tilanteessa A:ta oli potkittu jalkaan ja lantioon sekä lyöty nyrkillä rintakehään. A:n päähän oli myös kaadettu ruokaa, eräässä tilanteessa taas lyöty nyrkillä korvaan sekä yritetty heittää pyöräilyttä A:ta kivellä. Todistajalausumien mukaan A pelkäsi teot toteuttaneita henkilöitä, ja hänellä alkoi olla paljon poissaoloja koulusta.

Käräjäoikeus lausuu, että syytteessä tarkoitetut teot olivat olleet osa vastaajien asianomistajaan kohdistamaa tahallista ja ainakin koko lukukauden kestänyttä häirintää. Ainakin toinen tekijöistä oli myös jatkanut ahdistelua senkin jälkeen, kun koulussa oli käyty asiaa koskeva neuvottelutilaisuus. Jatkuva uhka johti pelkotiloihin, eikä A ollut voinut tuntea oloaan turvalliseksi koulussa. A joutui 10 päiväksi sairaalahoitoon päänsäryn vuoksi, eikä voitu sulkea pois sitä, etteikö synnä ollut vastaajien aiheuttama henkinen kärsimys. Tuomion mukaan menettely kokonaisuutena arvioiden ja seurauksen huomioon ottaen vastaajien menettelyn voidaan katsoa kohdistuneen keskeisiin oikeushyviin, kuten A:n kunniaan ja vapauteen. Pelkotiloista ja sairastumisesta päätelleen sellaista henkistä kärsimystä aiheutui, jota voitiin myös verrata kipuun ja särkyyn. Tekijät velvoitettiin suorittamaan A:lle vahingonkorvausta 15 000 markkaa (toinen tekijä 10 000 markkaan saakka ja toinen 5 000 markkaan saakka). Esillä oli myös koulumenestyksen heikentyminen sekä siitä johtuvien yksityistuntien ottamisesta johtuneet kulut, mutta tämä vaatimus hylättiin riittämättömän selvityksen vuoksi.

Kiusaajan huoltajan vahingonkorvausvastuu ei yleensä aktualisoidu, koska valvontavastuu koulupäivän aikana on vanhempien sijaan koululla.¹⁰⁹ Opetuksen järjestäjän ja koulun henkilökunnan vastuukysymyksiin puolestaan palataan myöhemmin.

---

¹⁰⁹ Hakalehto-Wainio 2003, s. 67–69.

6 Ylimmät lainvalvojat ja aluehallintovirastot riittävää puuttumista määrittelemässä

Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisukäytännössään lausunut, että hallintolain 6 § tarkoittaa sitä, että oppilaalla ja opiskelijalla on oikeus odottaa, että hänelle lain mukaan kuuluva turvallinen opiskeluympäristö toteutuu myös käytännössä¹¹⁰. Hallintolain 6 §:ssä todetaan yhtenä oikeusperiaatteena, että viranomaisten toimien on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia. Turvallinen opiskeluympäristö edellyttää siten sekä rehtoreiden että opettajien päämäärätietoisia toimia. Ratkaisussa dnro 214/4/09 nostetaan esille myös Jyväskylän yliopistossa kehitetty vaakamalli, jossa kiusaamisen ehkäisemiseen katsotaan kuuluvaksi kiusaamisen havaitseminen, siihen puuttuminen, seuranta sekä jälkihoitona keskustelut kiusatun ja kiusaajan välillä¹¹¹.

Ylimmät lainvalvojat (valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies) sekä aluehallintovirastot arvioivat kanteluiden perusteella, onko koulukiusaamiseen puuttuminen ollut lainmukaista. Tässä luvussa jäsennetään koulukiusaamiseen puuttumiseen liittyviä seikkoja erityisesti näiden ratkaisujen pohjalta.

---

¹¹⁰ EOA dnro 214/4/09.

¹¹¹ Ks. vaakamallista tarkemmin Hamarus 2008.

6.1 Opetushenkilökunnan tietoisuus asiasta ja selvitysvelvollisuus

Riittävän puuttumisen kannalta on oleellista, milloin tieto kiusaamisesta on tullut opetushenkilökunnan tietoon. Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä todetaankin, että koulutuksen järjestäjän edustajat toimivat vastoin virkavelvollisuuksiaan, jos he eivät toimi tiedossaan olevan oppilaan tai opiskelijan turvallisuutta vaarantavan tekijän poistamiseksi¹¹². Toisinaan epätietoisuus siitä, onko kiusaamista tapahtunut, näkyy vielä aluehallintovirastojen tasollakin. Niiden on mahdotonta selvittää toimivaltuuksiansa nojalla, tapahtuiko kiusaamista, jos opetushenkilökunnan lausunnoissa ja selvityksissä tällaista ei tule ilmi ja oppilas itse ei ole myöskään kiusaamisesta puhunut kenellekään. Pelkkä huoltajan kantelussaan jälkikäteen esille tuoma näkemys kiusaamisesta jättää viranomaisten toimintamahdollisuudet olemattomiksi, jos mistään ei voida selvittää kiusaamista tapahtuneen. Siksi huoltajankin tulisi olla yhteydessä kouluun heti kiusaamisepäilyjen tultua kotona ilmi. Tällöin voidaan myöhemmin osoittaa, että koulu oli tietoinen kiusaamisepäilyistä.¹¹³

Kiusatun oppilaan kannalta ongelmaksi näyttääkin muodostuvan se, että opetushenkilökunnan vastuu ei aktualisoidu, jollei voida katsoa, että he olivat tietoisia kiusaamisesta. Toisaalta tulisi pohtia sitä, mitä konkreettisia toimenpiteitä kouluilla tulee olla piilossa tapahtuvan kiusaamisen havaitsemiseksi. Mikä on se aktiivisuuden taso, mitä opetushenkilökunnalta voidaan vaatia? Asian saattaminen aikuisten tietoisuuteen ei voi olla täysin kiusatun vastuulla, kun kyse on lapsesta ja opetushenkilökunnalla on aina jonkin asteinen havainnointimahdollisuus kouluympäristössä. Myös aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä todetaan, että opettajan ammattitaitoon kuuluu opetustilanteen kokonaisvaltainen hallinta ja havainnointi. Opetustyöhön tulee valmistautua ennakoimalla mahdollisia kiusaamistilanteita ja kiinnittämällä niihin erityistä huomiota¹¹⁴. Myöskään se, että oppilas kieltää itseään kiusattavan, ei aina tarkoita sitä, että kiusaamista ei ta-

---

¹¹² Esim. ESAVI/8518/06.06.01/2010.

¹¹³ LSAVI-2010-660/Op-13 ja LSAVI-2010-1032/Op-13.

¹¹⁴ LSSAVI-2010-00749/Op-13.

pahtuisi¹¹⁵. Esille tuodaan myös se, että vaikka opetushenkilökunnan ei ole aina helppo havaita kiusaamista, sitä tapahtuu kaikissa kouluissa¹¹⁶.

Useissa aluehallintovirastojen ratkaisuisa tuli ilmi muun muassa se, että kiusaamista oli selvitetty kiusaamiskyselyllä luokassa, jossa oppilaat nimetöminä kertovat, kiusataanko jotain oppilasta ja kuka kiusaa. Tämä näyttää olevan yksi tehokas selvittämiskeino kiusaamisen havaitsemiseen. Oppilas itse saattaa silti kieltää kiusaamisen, vaikka luokalle tehty kysely osoittaisi muuta.¹¹⁷ Myös sosiogrammi on vastaavanlainen keino selvittää kaverisuhteita ja jonkin henkilön yksinjäämistä luokassa. Tämäkin tuli koulujen selvityskkeinona esille aluehallintovirastojen ratkaisuisa¹¹⁸. Myös kiusaamisen tunnusmerkit, kuten kouluhaluttomuus, runsaat poissaolot ja psykosomaattiset oireet, voivat AVI:n ratkaisukäytännön mukaan ilmentää kouluissa kiusaamista. Kun oppilas oireilee näin, tulisi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa selvittää, johtuvatko oireet koulukiusaamisesta.¹¹⁹ Eräissä aluehallintoviraston ratkaisuisa korostetaan puolestaan, että koulukiusaaminen on hyvin monisäikeinen ja vaikea asia ja sen selvittämisessä korostuu hyvä yhteistyö koulun ja kodin välillä. Aluehallintovirasto katsoikin aiheelliseksi korostaa yhteisen keskustelun merkitystä, missä oppilas, huoltaja ja koulu ovat yhdessä mukana¹²⁰.

Edelliseen huomioon liittyvässä tapauksessa LSAVI-2010-803/Op-13 koulun katsottiin kuitenkin selvittäneen riittävästi asiaa ja toimineen siten lainmukaisesti, kun kiusaamista oli huoltajan yhteydenottojen vuoksi selvitetty keskustelemalla luokassa, kirjallisin kyselyin sekä keskustelemalla oppilaan kanssa. Oppilas itse ei ollut kokenut kiusaamisen vaivaavan häntä, eikä opetushenkilökunta ollut havainnut kiusaamista. Huoltaja ei ollut yksilöinyt yhtä tilannetta lukuun ottamatta kiusaamistilanteita, eikä kiusaajista ollut tietoa.

---

¹¹⁵ LSAVI-2010-1032/Op-13.

¹¹⁶ LSAVI-2010-00485/Op-13.

¹¹⁷ Esim. ESAVI-2010-03629/Op-13.

¹¹⁸ Esim. ESAVI/7375/06.06.01/2010.

¹¹⁹ LSSAVI-2010-00453/Op-13.

¹²⁰ LSAVI-2010-803/Op-13. Koulun ja kodin yhteistyötä painotetaan myös ratkaisuisa LSSAVI-2010-00599/Op-13 todeten, että jos yhteistyössä esiintyy ongelmia, myös aloitteellisuus yhteistyötä korjaavien toimenpiteiden esittämiseen ja toteuttamiseen on koululla.

Yhtenä keinona Mannerheimin Lastensuojeluliitto on ehdottanut, että kertomisen kynnystä voitaisiin madaltaa koulun sisäisellä verkkopalvelulla. Nuoret voisivat kirjoittaa verkkopalveluun nimettöminä viestejä omista kiusaamiskokemuksistaan tai havaitsemastaan kiusaamisesta. Viestin luku-oikeus olisi vain oppilashuoltoryhmällä.¹²¹ Tämä tietenkin vaatisi sen, että verkkopalvelua käyttävä osaa käyttää palvelua sekä kirjoittaa ja lukea, joten esimerkiksi kaikkia alakoululaisia tällainen verkkopalvelu ei auta. Kyselymme tulosten mukaan kiusaaminen alkaa usein varsin nuorella iällä, joten erilaisia ratkaisumalleja tarvitaan jo pienempien oppilaiden keskuuteen.

Lainsäädäntö ei velvoita selvittämään kiusaamista millään tietyllä tavalla, vaan hallinto-oikeudellisten lähtökohtien mukaan asiaa on vain selvitettävä riittävästi. Myös kiusaamisesta epäiltyjen osalta oikeusturva on oleellista, ettei esimerkiksi kurinpitotoimia kohdisteta väärään oppilaaseen.

Puuttumisen kannalta tärkeää olisi, että kiusattu kertoisi myös mahdollisten kiusaajien nimet. Muutoin kouluissa kyetään puuttumaan kiusaamiseen vain yleisellä tasolla (esim. keskustelutilaisuudet koko luokalle), eikä se ole kyselytulostemme valossa yhtä tehokasta kuin yksilöittäin kohdennettu puuttuminen. Kun hallintokanteluissa arvioidaan koulun vastuuta koulukiusaamiseen puuttumisen osalta, sillä on vaikutusta, onko kiusattu kertonut mahdollisten kiusaajien nimiä ja näin vaikuttanut siihen, millä keinoin kiusaamiseen on kyetty puuttumaan¹²².

6.1.1 Kenelle kiusattu kertoo?

Kyselyssämme kaikista vastanneista ainoastaan 62 prosenttia oli kertonut kiusaamisesta jollekin *aikuiselle*, esimerkiksi vanhemmilleen, opettajalle tai terveydenhoitajalle. Kaikista ennen 1980-lukua syntyneistä vastaajista 52 prosenttia oli kertonut kiusaamisesta aikuiselle, 1980-luvulla syntyneistä vastaajista 58 prosenttia ja 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneistä vastaajista 71 prosenttia. Kiusatut siis kertovat nykyään kiusaamisesta aikuiselle useammin kuin ennen. Verrattaessa ennen 1980-lukua syntyneiden vastauksia 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneiden vastauksiin, tilanteestaan

---

¹²¹ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2009a.

¹²² Näin esim. tapauksessa LSSAVI-2010-00453/Op-13.

aikuiselle kertoneiden prosenttiosuus on kasvanut lähes 20 prosenttiyksikköä. Silti yhä lähes kolmasosasta kiusaamistapauksista ei kerrota, mikä osaltaan kertoo kiusatun epäluottamuksesta aikuisen mahdollisuuksiin puuttua kiusaamiseen siten, että kiusaaminen saadaan loppumaan. Kyselyn mukaan tytöt ja pojat olivat kertoneet kiusaamisesta lähes yhtä usein. Suurta eroa sukupuolten välillä ei ollut, sillä kaikista vastanneista tytöistä 63 prosenttia oli kertonut kiusaamisesta jollekin aikuiselle, pojista 60 prosenttia.

Kyselyn tulosten mukaan kiusattu kertoo kiusaamisesta mieluiten vanhemmilleen/huoltajilleen tai opettajalle. Yli puolessa (53 %) tapauksista kiusattu kertoi vanhemmilleen tai huoltajilleen. Opettajalle kiusaamisesta kertoi 48 prosenttia kiusatuista. Koulun muulle henkilökunnalle kerrottiin huomattavasti harvemmin. Rehtorille kertoi ainoastaan 12 prosenttia kiusatuista ja terveydenhoitajalle 10 prosenttia. Kiusaamisesta kerrottiin kaverille 30 prosentissa tapauksista. Pojat kuitenkin kertoivat kiusaamisesta kaverilleen huomattavasti harvemmin kuin tytöt (pojat 31 %, tytöt 54 %). Koulukuraattorille tai psykologille oli kertonut kiusaamisesta 13 prosenttia vastaajista ja poliisille 2 prosenttia. Netin keskustelupalstalle oli kirjoittanut vertaistukea saadakseen 8 prosenttia kiusatuista. Myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton vuoden 2007 kyselyn mukaan oppilaat kertovat kiusaamisesta ensisijaisesti opettajalle ja vanhemmille.¹²³

Kyselymme mukaan kiusaamisesta oli useimmiten kerrottu usealle henkilölle. Tyypillisesti vastaajat olivat kertoneet huoltajalle sekä kaverille ja opettajalle. Lähes yhdeksän prosenttia vastasi kertoneensa jollekin muulle henkilölle, esimerkiksi siskolle tai psykiatrille. Kyselyn mukaan sillä on suuri merkitys, *kenelle* kiusaamisesta kerrotaan. Osa vastaajista oli kertonut kiusaamisesta ainoastaan kaverilleen, siskolleen tai esimerkiksi kirjoittanut netissä keskustelupalstalle. Tällöin puuttuminenkin oli ollut olematonta, sillä esimerkiksi vanhemmat, opettaja, terveydenhoitaja tai joku muu aikuinen ei välttämättä tiennyt kiusaamisesta lainkaan.

Suuri osa vastaajista ei ollut kertonut kiusaamisesta kenellekään. Kaikista vastaajista kolmasosa ei ollut kertonut kiusaamisesta yhdellekään aikuiselle. Tämä on ongelmallista puuttumisen kannalta. Kiusaaminen saattaa olla

---

¹²³ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2007.

muille sivullisille näkymätöntä ja piilossa olevaa tai kiusaamista saattaa tapahtua sellaisissa paikoissa, joissa ei ole aikuisia seuraamassa ja valvomassa. Niissä tapauksissa, joissa kiusattu ei ollut kertonut kiusaamisesta kenellekään aikuiselle, voitiin vastauksista päätellä, että ainoastaan 16 prosentissa kiusaaminen oli saatettu jonkun aikuisen tietoon muuten tai aikuinen oli huomannut kiusaamisen ja kiusaamiseen oli yritetty puuttua.

Kiusattu jättää usein kertomatta kiusaamisesta, koska hän kokee, ettei esimerkiksi opettajalla ja vanhemmilla tai huoltajilla ole keinoja puuttua kiusaamiseen tavalla, joka lopettaisi kiusaamisen kokonaan. Moni kiusattu vastasi, että kiusaaminen hävetti niin paljon, että hän jätti kertomatta kokonaan. Lapsuudessa ja nuoruudessa vertaisryhmän merkitys onkin erityisen tärkeä.¹²⁴ Kiusaamisesta kertominen voisi tarkoittaa lopullista kasvojen menetystä ryhmässä. Kiusattu usein myös pelkää niitä seurauksia, joita aiheutuu, jos kertoo kiusaamisesta jollekin.

”Omalla kohdallani se vähäinen puuttuminen, jota kohtasin, ei lopettanut kiusaamista. Joissain tilanteissa se pahensi kiusaamista. Tuntui, että jos menin kertomaan kiusaamisesta jollekulle, myönsin samalla heikkouteni. Oli siis tiettyllä tavalla helpompaa yrittää kestää kiusaaminen hammasta purren ja yrittää mahdollisimman hyvin vältellä tilanteita, joissa oli mahdollista tulla kiusatuksi.” (poika, s. 1987)

”Kiusaaminen johti siihen, että kiusaaja potkaisi minua suuhun ja hampaani irtosi. – – ”Ennen viimeistä niittiä” kukaan ei puuttunut, enkä siitä ollutertonutkaan aiemmin, kun tuli näkyviä vammoja, oli kotonakin asiasta kerrottava suuren itkun ja häpeän kanssa. Koulu, opettaja ja rehtori sivuutti kiusaamisen, hiljaa hyväksyttiin. – Kiusaamisen lopetti kiusaajan äiti siirtämällä pääkiusaajan toiseen kouluun. Hän sentään myönsi kiusaamisen ja hiljaa vaihtoi lapsensa koulua, ettei tulisi enää muuta.” (tyttö, s. 1986)

Muun muassa Mannerheimin Lastensuojeluliiton tekemien kiusaamiskyselyiden vastauksissa oli ilmennyt samanlaisia syitä puhumattomuuteen.¹²⁵ MLL:n kyselyn mukaan suurin syy siihen, ettei kiusaamisesta ker-

¹²⁴ Salmi 2004, s. 17–18.

¹²⁵ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2009b, s. 27–28. Ks. myös Hamarus 2008, s. 92–94.

rota, on pelko siitä, että tilanne pahenee. Toiseksi yleisin kertomisen este oli nuoren häpeä omasta tilanteestaan. Myös ryhmän hiljainen hyväksyntä tai välinpitämätön suhtautuminen ylläpitää kiusaamista ja jättää kiusatun lapsen yksin selviytymään.¹²⁶ MLL:n tiedotteen mukaan melkein joka kolmas kiusatuista ei kerro asiasta kenellekään, koska ei usko, että siitä olisi mitään hyötyä.¹²⁷

Hamaruksen mukaan oppilaat eivät kerro opettajalle omasta tai muiden kiusaamisesta, koska se rikkoo epävirallisen kulttuurin sisäisiä normeja ja kertominen voi johtaa kiusan kohteeksi joutumiseen tai kiusaamisen pahenemiseen.¹²⁸ Todennäköisesti kiusatuksi joutumisen pelossa moni oppilas katsoo mieluummin vierestä kiusaamista kuin puuttuu siihen. Koulun kiusaamisen vastainen toimintamalli tuo Salmivallin mukaan turvallisuuden tunnetta oppilaille. Oppilaiden tieto siitä, mitä seurauksia on, jos esimerkiksi kertoo opettajalle kiusaamisesta, saattaa lisätä oppilaiden halukkuutta kertoa kiusaamisesta.¹²⁹ Hamarus toteaa, että koulu puuttuu virallisesti kiusaamiseen usein vasta silloin, kun siitä on jokin näkyvä todiste, kirje tai esimerkiksi fyysisesti saadut ruhjeet. Kiusaamista ei huomata, koska oppilaat puhuvat eri kieltä kuin opettajat. Kiusamisprosessin peittämisestä tulee osa näytöstä, joka tuottaa koulun arkeen hauskuutta ja vaihtelua. Hamaruksen mukaan koulun arki on täynnä pieniä vuorovaikutustilanteita, jotka voivat olla tuskallisia kiusatulle, mutta opettaja ei niihin puutu, koska hän havaitsee tai tulkitsee ne muuksi kuin kiusaamiseksi taikka ei ota niitä vakavasti niiden hetkellisyyden vuoksi.¹³⁰

”Luokallani oli pari poikaa, joita kiusattiin paljon rankemmin kuin minua, eli oli tosi fyysistä. Yritin puhua asiasta parille opettajalle, mutta koska he eivät tehneet asialle mitään, en kertonut omasta kiusaamisesta kellekään.” (tyttö, s. 1979)

”Kukaan ei puuttunut kiusaamiseen. Aikuisille en kertonut, koska ajattelin, että se vain pahentaisi tilannetta.” (tyttö, s. 1976)

---

¹²⁶ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2007.

¹²⁷ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2009a.

¹²⁸ Hamarus 2006, s. 195–196.

¹²⁹ Salmivalli 2010, s. 60.

¹³⁰ Hamarus 2006, s. 195–196.

Myös oppilaan vanhemmat saattavat kokea kiusaamisesta kertomisen leimaavan heidät esimerkiksi häiriköiksi. Tämä tulee esille aluehallintovirastojen ratkaisuksista (esim. LSAVI-2010-660/Op-13). Jos huoltaja ei vie tietosaan olevaa kiusaamista koulun tietoon ja oppilaskin vaikenee, koulun on vaikea puuttua asiaan, jos kiusaaminen ei muutoin tule esille.

Tapauksessa LSAVI-2010-660/Op-13 oppilasta oli huoltajan mukaan kiusattu pitkään, mikä oli aiheuttanut oppilaan haluttomuutta mennä kouluun. Opettajien suuntaan näkyivät vain runsaat poissaolot, mutta mitään koulu-kiusaamiseen liittyvää ei ollut saatettu opettajien tietoon. Kolmannella luokalla oppilas vaihtoikin koulua omasta tahdostaan. AVI toteaa, ettei lainvas-
taisuutta oppilaan turvallisen opiskeluympäristön turvaamisessa voitu osoittaa.¹³¹

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 824/4/10 oppilasta oli kiusattu useita vuosia (2005–2007). Opetushenkilökunta sai tästä tiedon vasta vuoden 2007 lopussa. Kiusatun oppilaan äidin kanssa oli tämän jälkeen keskusteltu, ja tällöin oli tullut esille halukkuus vaihtaa koulua. Koululla oli myös järjestetty palaveri, johon kiusaaja, kiusattu, kiusatun äiti ja luokanopettaja sekä apulaisrehtori osallistuivat. Kiusannut oppilas pyysi käyttäytymistään anteeksi palaverissa. Koululla oli ollut käytössä suunnitelma kiusaamisen ehkäisemiseksi. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun mukaan *koulussa oli ryhdytty tarpeellisiin toimiin selvittämään asiaa viipymättä sen jälkeen, kun se oli tullut opettajan tietoon.*

6.2 Valvonta

Riittävää puuttumista arvioitaessa merkittävä tekijä on tietoisuuden lisäksi myös kiusaamisen kesto. Myös opetuksen järjestäjän ja koulun konkreettisia toimenpiteitä arvioidaan. Kurinpidollisten keinojen ja poliisille ilmoittamisen lisäksi tosiasiallisia puuttumisen keinoja voivat olla esimerkiksi

---

¹³¹ Suhteessa koulun ja kodin yhteistyöhön koululla on aluehallintovirastojen käytännön mukaan aloitteellisen osapuolen rooli. Yhteisötasolla tätä roolia ei riittävästi toteuta esimerkiksi vain kerran vuodessa järjestetty vanhempainilta. Koulun ja kodin yhteistyön tulee olla avointa, jatkuvaa ja säännöllistä, mihin AVI tässä ratkaisussaan kehottaa kiinnittämään huomiota, jotta lainsäädännön vaatimukset täyttyvät. Tapauksessa opettaja lähetti viestejä kotiin oppilaan kautta ja ainakin kantelijan mukaan myös viittasi lastensuojeluilmoitukseen, jos huoltaja ei saavu paikalle keskusteluun. ESAVI-2010-03573/Op-13.

asian saattaminen oppilashuoltoryhmän käsiteltäväksi, oppilaiden siirrot toiseen ryhmään sekä tiukentunut valvonta. Lapset eivät voi olla vastuussa toistensa valvonnasta, vaikka esimerkiksi tukioppilastoiminnasta voikin kiusaamistapauksissa olla hyötyä. Varsinainen valvonta on kuitenkin opetushenkilökunnan tehtävä. Seuraava tapaus valaisee asiaa:

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa dnro 3131/4/09 otettiin kantaa muun muassa valvontakäytäntöön, jossa ”lapset vahtivat lapsia”. Ensimmäisen ja toisen luokan oppilaista koostuvalla yhdysluokalla oli käytäntö, jossa toisen luokan oppilaat vahtivat ensimmäisen luokan oppilaita tuntien alussa ja kirjoittivat luokan sääntöjä rikkovien oppilaiden nimet taululle, silloin kun luokassa ei ollut ketään aikuista paikalla. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun mukaan käytäntö ei ole sopuosoinnussa perusopetuslain 2 §:n kanssa, jossa tuodaan esille opetuksen tavoitteita koskevat periaatteet (mm. kasvu ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen). Ratkaisussa myös todetaan, että lähtökohtana on pidettävä sitä, että luokanopettaja on aina vastuussa omista oppilaistaan koulupäivän aikana.

Koulukiusaamistilanteissa tiukentunut valvonta voi tarkoittaa esimerkiksi lisäresurssien kohdistamista vaikkapa välitunneille. Resurssit voivat tarkoittaa myös muita aikuisia (avustajat, asiantuntijapalvelut), muttei oppilaita, kuten edellä todettiin. Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä todetaan, että yksittäisten oppilaiden, samoin kuin kouluyhteisön ongelmatilanteiden – kuten koulukiusaaminen ja työrauhaongelmat – tehokas käsittely voi edellyttää, että opetuksen järjestäjä osoittaa peruskouluorganisaatiota tukemaan näissä asioissa riittävästi erillisiä asiantuntijaresursseja ja siten varaa riittävät resurssit koulutyön tukemiseen (ISAVI-2010-00144/op-13 ja ISAVI/2092/06.06.01/2010).

Valvontaa voidaan myös tehostaa tiedottamalla muulle henkilökunnalle kiusaamisesta, jotta kukin osaa seurata erityisesti mahdollisen kiusaajan ja kiusatun välisiä kohtaamisia. Oppilaiden hallitsemiseksi välitunteja voidaan myös porrastaa niin, että tietyt luokat ovat eri aikaan välitunneilla. Valvonnan lisääminen voi tapahtua myös luokissa esimerkiksi koulunkäyntiavustajapalveluita lisäämällä. Jos osa-aikainen avustaja ei luokassa riitä turvallisen opiskeluympäristön aikaansaamiseksi, koululta voidaan edellyttää kokoaikaisen avustajan palkkaamista.

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöstä tapauksessa LSAVI-2010-00269/Op-13 eräällä kuudennella luokalla esiintyi monia jatkuvia turvallisuusongelmia, jotka kohdistuivat useisiin oppilaisiin. Oppilaan pää jäi oven väliin, toisen oppilaan päälle ovi taas tönäistiin niin, että hän sai haavat kanta-päihinsä. Kantelijan lapsen peukalo jäi puolestaan pukuhuoneen oven väliin, häntä haukuttiin ja hän itse ilmoitti rehtorille myös toistuvasta kiusaamisesta vuoden 2009 alussa. Yhtä oppilasta taas potkittiin luistelukentällä. Koulu puhutteli oppilaita, lisäsi avustajaresurseja, antoi varoituksen tahallista välikohtauksista tekijöille, käsitteli luokan tilannetta moniammatillisesti oppilashuoltoryhmässä, järjesti yhteisen vanhempainillan ja oli yhteydessä oppilaiden huoltajiin. Kun välikohtaukset eivät näillä toimilla kuitenkaan loppuneet, AVI:n kanta oli, etteivät koulun toimenpiteet olleet riittäviä. Se kiinnittääkin koulun huomiota perusopetuslain 29 §:n turvallisen opiskeluympäristön sääntökseen ja toteaa, että *tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuutta tulee seurata aktiivisesti opettajien ja koulun henkilökunnan toimesta ja tässä tapauksessa myös harkita kokoaikaisen avustajan palkkaamista.*

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa 1591/4/10 *riittävänä puuttumisena* ensimmäisellä luokalla tapahtuvaan molempien lukukausien aikana tapahtuvaan kiusaamiseen *pidettiin jälki-istuntoa ja tiukentunutta valvontaa.* Toinen saman luokan oppilas oli heitellyt kivillä luokkatoveriaan ja lyönyt häntä kahteen otteeseen nenään. Koulussa oli pidetty myös palaveri jälkimmäisen lyöntitapahtuman jälkeen. Kantelijan (huoltaja) mielestä koulu ei ollut toiminut asiassa tehokkaasti väkivallan ehkäisemiseksi ja lopettamiseksi. Asiassa ei kuitenkaan ilmennyt, että kiusaaminen olisi tämän jälkeen jatkunut, joten tapauksessa ei katsottu esiintyneen lainvastaista menettelyä tai velvollisuuden laiminlyöntiä. Rehtorin lausunnon mukaan haasteellisesti opettava, kyseistä oppilasta kiusannut oppilas siirtyi myös toiseen kouluun myöhemmin.

6.3 Opetuksen järjestäjän vastuu suunnitelmista

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä arvioidaan yleensä sekä yleistä koulukiusaamiseen liittyvää ohjeistusta ja sen riittävyyttä kunnassa että koulun henkilökunnan konkreettisten toimien riittävyyttä. Yleisemmällä tasolla edellytetään, että opetuksen järjestäjä on huolehtinut suunnitelmasta, jossa kuvataan muun muassa toimenpiteet sekä työn- ja vastuunjako ongelma- ja kriisitilanteiden havaitsemiseksi ja hoitamiseksi. Näitä tilanteita

on juuri mm. kiusaaminen¹³². Opetuksen järjestäjällä on vastuu myös oppilashuoltoa koskevasta opetussuunnitelman osasta, jossa oppilashuollon yhteistyö sekä työ- ja vastuunjako koulun ja muiden oppilashuollon asiantuntijoiden kanssa on riittävällä tavalla määritelty. Erityisesti silloin, kun osa kiusaamisesta tapahtuu oppilaiden vapaa-ajalla, ja osa koulussa, olisi tärkeää, ettei käy niin, että opetus- ja sosiaalitoimessa ei tiedetä, kumpi asiaa hoitaa ja tapahtumat jäävät siten selvittämättä. Myös suhteessa oppilaaseen ja tämän huoltajiin tulee oppilashuollollisissa asioissa toimia niin, että kohtelu on omiaan luomaan luottamuksellista ilmapiiriä kodin ja koulun välille. Oppilashuoltoryhmän kokousten sisällöstä on esimerkiksi tiedotettava huoltajille.¹³³

Ratkaisussa LAIVI-2010-00248/Op-13 oli kyse yläkouluikäisten rahankiristystapauksesta, jota tapahtui sekä kesälomalla että kouluajalla. Aluehallintoviraston näkemyksen mukaan tarkoituksenmukainen toimintatapa olisi ollut (huoltajan suostumuksen jälkeen) asian saattaminen sosiaalitoimesta (joka asiasta ensin tuli tietoiseksi) oppilashuoltoryhmän käsittelyyn. Rehtorin olisi tullut kutsua huoltaja tämän jälkeen yhdessä moniammatillisen oppilashuoltoryhmän kanssa pohtimaan toimenpiteitä asian selvittämiseksi. AVI kehottikin kunnan sivistyslautakuntaa vastaisuuden varalle tarkentamaan opetussuunnitelman sitä osaa, joka koski oppilashuollon yhteistyötä ja työn- ja vastuunjako koulun ja muiden oppilashuollon asiantuntijoiden kanssa. Ratkaisussa kehoitettiin myös huolehtimaan tarvittavin toimenpitein siitä, että nämä seikat ovat koko opetushenkilökunnan tiedossa ja näitä tavoitteita oppilashuollollisen tuen järjestämisessä myös noudatetaan.

Aina kiusaamisen kaikkiin muotoihin ei suunnitelmissa ole osattu varautua, sillä esimerkiksi ratkaisussa ISAVI/660/06.06.01/2011 todetaan, että oppilasta koskevien loukkaavien tekstien kirjoittaminen koulurakennuksen seinille tai oveen voi olla kiusaamisen yksi muoto. Siten myös tämän tyyppisen kiusaamismuodon ehkäisemiseksi ja hoitamiseksi tulisi olla toimintaohjeet: kenelle vastuu tekstien poistamisesta kuuluu, kuka sitä valvoo ja kenelle poistamisesta raportoidaan. Oppilaan kärsimystä luonnollisesti lisää, jos tekstit ovat koulurakennuksen seinässä vaikkapa puolitoista vuotta.

---

¹³² Määräys kyseisestä suunnitelmasta on opetuksen järjestäjää sitova: Opetushallituksen määräys dnro 1/011/2004.

¹³³ LSAVI-2010-00426/Op-13 ja LSAVI-2010-000628/Op-13.

Kyseisessä tapauksessa varhaiskasvatus- ja koulutuslautakunnan toimenpiteitä pidettiin kuitenkin riittävänä, samoin kuin rehtorin, koska hän oli ilmoittanut poistamisesta kaupungin kiinteistöhoitajille ja asiaan oli vaikuttanut mm. se, että kantelija oli myös tehnyt asiassa tutkintapyynnön poliisille, jolloin tekstit olivat todistusaineistoa.

6.4 Varhainen puuttuminen

6.4.1 Milloin kiusaaminen alkaa ja kauanko se kestää?

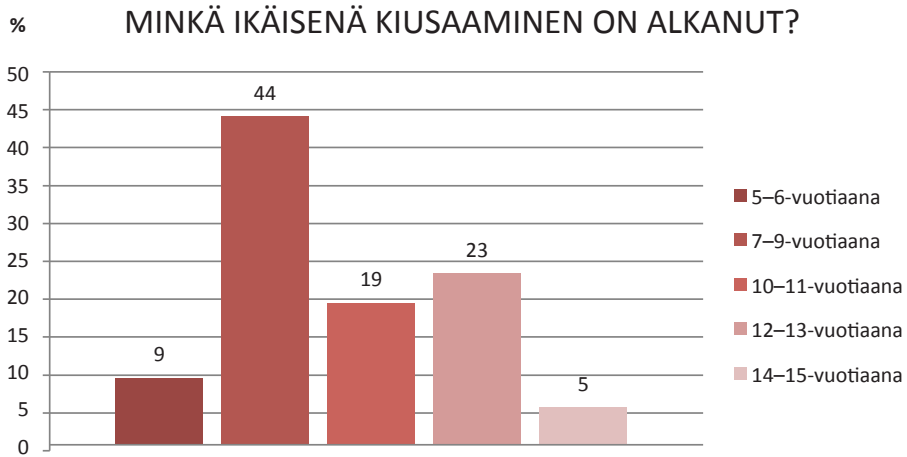
Varhaisella ja heti alusta asti riittävän tehokkaalla puuttumisella on mahdollista estää kiusaamisen pahenemista sekä ehkäistä kiusatulle syntyviä vakavia vaikutuksia, kuten masennusta, ahdistusta ja itsetuhoajatuksia. Varhainen puuttuminen on myös kiusajaan kannalta tärkeää, jotta häiriökäyttäytymisen kierre saadaan ajoissa katkaistua. Jiang ym. ovat Kanadassa toteutetussa tutkimuksessa havainneet, että koulukiusaajilla on muihin oppilaisiin verrattuna lähes kaksinkertainen riski syyllistyä rikokseen ennen 18-vuotispäiväänsä¹³⁴.

Varhaisen puuttumisen kannalta olisikin hyvä tiedostaa kiusaamisen erityiset riskipaikat oppilaan perusopetusvuosina. Kyselymme mukaan kiusaaminen alkaa yleisimmin heti ensimmäisellä luokalla tai oppilaan siirryttäessä 6. luokalta 7. luokalle taikka oppilaan siirtyessä ylipäätään uuteen luokkaan. Noin viidesosa kiusatuista vastasikin, että kiusaaminen oli alkanut heti ensimmäisellä luokalla. Noin 17 prosenttia vastasi, että kiusaaminen oli alkanut siirryttäessä 6. luokalta 7. luokalle ja lähes kymmenen prosenttia kiusatuista vastasi, että kiusaaminen oli alkanut siinä vaiheessa, kun kiusattu oli siirtynyt uuteen luokkaan.

Kiusaaminen alkaa tyypillisimmillään alakoulun ensimmäisillä luokilla. Noin 44 prosenttia kyselymme vastanneista kiusatuista kertoi, että kiusaaminen oli alkanut 7–9-vuotiaana. Ennen 12 vuoden ikää kiusaaminen oli alkanut jo noin 72 prosentilla kiusatuista. Seuraavassa kuviossa on havainnollistettu kiusaamisen alkamisajankohtaa.

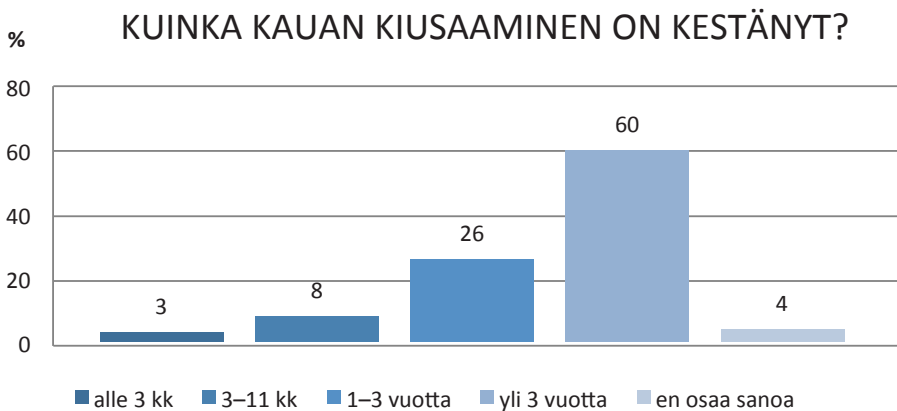
---

¹³⁴ Jiang ym. 2011, s. 134.

Kuvio 4. Kiusaamisen alkamisajankohta.

Kuviossa 5 on kuvattu kiusaamisen kesto. Selvästi suurinta osaa kiusatuista oli kiusattu useamman vuoden. Kaikista kiusatuista 60 prosenttia vastasi, että heitä on kiusattu yli kolme vuotta ja noin neljäsosaa (26 %) oli kiusattu 1–3 vuotta.

Kuvio 5. Kiusaamisen kesto.

Avointen kysymysten vastauksista ilmeni selvästi, että kiusattu oli usein ollut jatkuvan kiusaamisen uhri koko peruskouluajan. Jos kiusaajajoukko jatkoi myös lukioon tai muuhun peruskoulun jälkeiseen oppilaitokseen, kiusaaminen ei välttämättä päättynyt silloinkaan.

”Ei asiaan puututtu juuri millään tavalla. Ei loppunut, koko 9 vuotta kärsin.” (tyttö, s. 1979)

”Ei [loppunut]. Alkoi 5-vuotiaana ja loppui vähän ennen, kun täytin 20.” (poika, s. 1985)

”Eihän se koskaan loppunut, kesti ekasta luokasta ylioppilaskirjoituksiin.” (tyttö, s. 1973)

Yli viidesosa (22 %) vastasi kyselyymme, että kiusaaminen oli alkanut useaan kertaan eri tilanteissa. Kiusaaminen oli tällöin saattanut alkaa sekä ala- että yläasteella tai kiusaaminen oli saatu loppumaan jossain vaiheessa, mutta kiusaaminen oli alkanut uudelleen. Näissä tilanteissa *kiusatut kokivat ongelmaksi opettajan vaihtumisen kesken kiusaamisprosessin*. Mikäli kiusaaminen oli saatu loppumaan edellisen opettajan aikana, oli se saattanut alkaa uudelleen opettajan vaihduttua. Tilanteen ratkaiseminen oli tällöin alkanut ns. lähtöruudusta, sillä uudella opettajalla ei ollut tietoa aikaisemmista tapahtumista. Oppilaat, jotka kyselyn mukaan olivat joutuneet tällaiseen tilanteeseen, olivat kokeneet sen erittäin raskaaksi.

6.4.2 Kiusaamisen kesto ja puuttumiskeinot

Silloin kun kiusaamiseen puututaan, kiusaaminen on yleensä kestänyt jo pitkään, pahimmillaan useampia vuosia.

”Luokanopettaja puuttui tilanteeseen lopulta useamman vuoden jälkeen ja piti kovasanaisen puhuttelun kiusaajalle ja minulle. Kiusaaminen loppui opettajan toimesta, mutta hänen olisi pitänyt puuttua asiaan jo monta vuotta aikaisemmin.” (tyttö, s. 1984)

Koulun onkin puuttuttava kiusaamiseen mahdollisimman pian, kun saa kiusaamisen tietoonsa. Mitä pidempään kiusaaminen jatkuu, sitä enemmän ja monipuolisemmin keinoin myös koulun edellytetään puuttuvan tapahtumiin. Myös oppilashuollollisten tukitoimien tarjoaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa kuuluu koulun vastuuseen.

Riittävänä puuttumisena ei pidetty eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa 214/4/09 puuttumista oppilaan kiusaamiseen, joka käsitti yläasteella ja lukiossa eristämistä muista, tuuppimista, nimittelyä, tönimistä ja lyömistä. Yläasteen viimeisen kevätlukukauden lopussa oppilasta lisäksi heitettiin kivellä päähän, jonka seurauksena hän sai ruhjevamman. Oppilas sairastui myös masennukseen. Koulupoliisin toimesta asia eteni syyttäjälle, joka teki syyttämättäjättämispäätöksen kivenheittoasiassa näytön puutteessa. Opetushenkilökunta ei ollut ryhtynyt kurinpidollisiin toimiin eikä selvittämään kivenheittotapauksen jälkeenkään kiusaamista, joka oli ilmeisesti jatkunut koko yläasteen ajan. Näin koulu oli jättänyt asian enemmänkin huoltajien ja poliisin tehtäväksi. *Oikeusasiamies lausuu, että opetustoimesta vastaavien virkavelvollisuuksiin kuuluu pyrkiä aktiivisesti poistamaan turvallisuutta vaarantavat tekijät.* Koulun johdon ja oppilashuollon tehtävänä olisi ollut tunnistaa ja mahdollisuuksien mukaan hoitaa yhteistyössä oppilaan vanhempien kanssa myös oppilaan neuropsykologiset ongelmat, jotka oli havaittu jo yläasteen alussa. Koulujen tukitoimia pidettiin riittämättöminä ja asiaa lapsen edun kannalta vakavana.

Tapauksessa ISAVI/2092/06.06.01/2010 *pidettiin riittävänä puuttumisena* fyysiseen, erityisesti välitunneilla havaittuun kiusaamiseen rehtori-sivistystoimenjohtajan toimia. Kiusaamiseen oli puututtu aluksi nuhtelemalla, mutta kun tämä ei ollut auttanut, antamalla henkilökunnalle ohjeistusta valvonnan osalta, toinen oppilas oli siirretty pienryhmään keskittymisvaikeuksien vuoksi ja koko kuudes luokka oli siirretty toiseen paikkaan valvonnan parantamiseksi. Lisäksi koululla sovittiin sovittelutapaaminen, jossa sovittiin käytänteistä. Tapahtumat ajoittuvat syksyllä muutaman kuukauden ajalle.

Jälkimmäisen tapauksen osalta on huomattava, että koulu toimi varsin pian kiusaamisen tultua ilmi. Todettuja kiusaamistapauksia tapahtui elosyyskuussa ja puhuttelua seuraaviin toimiin oli ryhdytty jo lokakuun alussa. Toisaalta myös kantelu tehtiin hyvin pian tapahtumien jälkeen. Käytettävät keinot ovat aina jossain määrin suhteessa kuluneeseen aikaan. Lyhyessä ajassa koulun vastuu ei voi käsittää kovin pitkälle meneviä toimenpiteitä,

sillä jatkuvana ja systemaattisena ilmiönä kiusaamista ja puuttumistoimien vaikutusta joudutaan seuraamaan, jotta tiedetään, tarvitaanko muita toimenpiteitä. Yhdessä aluehallintoviraston ratkaisussa todetaankin, että arvioitaessa opetuksen järjestäjän perusopetuslain 29 §:n mukaisen turvallisen opiskeluympäristön turvaamista kiinnitetään huomiota siihen, ovatko tehdyt toimenpiteet riittävän konkreettisia ja *onko niiden tehokkuutta seurattu tarpeeksi*¹³⁵. Jos kantelu on tehty hyvin pian tapahtumien jälkeen ja kiusaamista on esiintynyt vasta muutamia kuukausia, AVI yleensä toteaa koulun toimenpiteet riittäviksi, vaikka ne olisivat sisältäneet esimerkiksi vain kiusaajien puhutteluja.

Tapauksessa LSSAVI-2010-00749/Op-13 yhdeksännen luokan oppilasta kiusattiin heti koulun alettua, kun hän tuli uutena oppilaana luokkaan. Kiusaaminen oli erityisesti syrjintää ja aiheutti mm. poissaoloja ja päänsärkyä. Oppilas ilmoitti kiusaamisesta koulun henkilökunnalle, mm. kuraattorille. Kuraattori puuttuikin asiaan heti tiedon saatuaan KiVa Koulu -menetelmien avulla opinto-ohjaajan kanssa. Oppilas ohjattiin myös psykologin vastaanotolle, jonka hän koki hyvänä tukimuotona. Kiusattua haastateltiin ensin yksin ja sen jälkeen aktiivisimpia kiusaajia puhuteltiin. Myös he kaikki olivat puhuttelussa yhtä aikaa läsnä. Kuraattori ja kouluterveydenhoitaja keskustelivat myös koko luokan kanssa. Rehtori ja koulupoliisi haastattelivat opettajaa, jonka tunnilla tapahtuneesta kiusaamisesta oppilas erityisesti raportoi. Opettaja ei ollut havainnut tuota kiusaamistapahtumaa. Myös huoltajien kanssa järjestettiin palaveri, jossa päädyttiin koulun vaihtoon. Tämä tapahtui lokakuussa. Kiusaaminen oli alkanut elokuussa ja tullut koulun tietoon syyskuussa. Asiassa oli toimittu lainmukaisesti, vaikka AVI huomauttaakin, ettei koulunvaihto ole lähtökohtaisesti hyvä tapa koulun turvallisuusongelmien ratkaisemiseen.

6.5 Puuttumisen tulee olla konkreettista ja tarvittaessa muutakin kuin vain puhutteluja

Yleensä keskusteluja ja puhutteluja tulee seurata jokin muu seuraus kiusaajalle, jos puhuttelut eivät auta ja kiusaaminen jatkuu. Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä todetaan, että kurinpidollisia toimia tulee käyttää

---

¹³⁵ LSAVI-2010-00269/Op-13.

akuuteissa tilanteissa, jos oppilas häiritsee opetusta tai muuten rikkoo koulun järjestystä.¹³⁶ Pelkät keskustelut eivät ole kurinpitotoimia, vaikkakin ne joissain yksittäisissä tapauksissa saattavat olla riittävä keino kiusaamisen lopettamiseksi. Kiusaajien rankaiseminen antaa AVI:n käsityksen mukaan kiusatuksi joutuneelle kokemuksen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta sekä koulun aikuisten luotettavuudesta kaikkien oppilaiden oikeuksien puolustajana. Myöskään pelkät kiusaamisen vastaiset valtakunnalliset hankkeet ja menetelmät kouluissa eivät sinällään ole riittävää puuttumista, jos teoreettisen tiedon lisäksi kiusaamiseen ei puututa konkreettisin keinoin riittävällä tavalla.¹³⁷

Tapauksessa oli kyse vuosia kestäneestä kiusaamisesta, joka oli tullut ilmi viimeistään luokalle toteutetun kiusaamiskyselyn kautta. Puuttumista koskevassa selvityksessä mainittiin erityisesti erilaisia yleisiä menetelmiä ja hankkeita, joita koululla oli käytössä (Viimeiset Kiusaukset, Verso, KiVa Koulu) sekä yleinen välituntivalvonta ja oppilashuoltoryhmän toiminta. Kyselyn tulosten jälkeen oppilaiden toimintaa seurattiin erityisesti, mutta jatkuvaa johdonmukaista kiusaamista ei rehtorin mukaan havaittu. Oppilashuoltoryhmässä asia otettiin esille ja kiusatun huoltajien kanssa keskusteltiin. Rehtori myös vetosi edellä mainittuihin malleihin ja niiden mukaan toimimiseen. AVI:n ratkaisun mukaan rehtorin toiminta kiusaamisen estämiseksi *ei ole ollut riittävän määrätietoista ja päättäväistä*, jotta kiusaaminen olisi loppunut. *Teoreettisen tiedon soveltaminen käytäntöön on jäänyt tavoitteettomaksi ja puutteelliseksi.* ESAVI-2010-03629/Op-13.

Kantelut LSSAVI/340/06.06.01/2010 sekä LSSAVI/3323/06.06.01/2010 liittyivät saman luokan kiusaamistapauksiin. Kanteluissa koulun toimia arvostellaan liittyen erityisesti näiden kahden oppilaan kiusaamisen puuttumisen osalta. Kiusaaminen oli mm. fyysistä sekä uhkailemista esim. fyysisellä väkivallalla. Tapahtumiin sisältyi myös puukolla uhkaaminen. Opetushenkilökunta kertoi puuttumiskeinoina välituntivalvonnasta, tilanteiden selvittelystä keskustelemalla oppilaiden ja huoltajien kesken ja oppilaiden anteeksipyyntöistä. Myös koulupoliisi oli mukana selvittelyissä, samoin lastensuojeluun oltiin yhteydessä. Koulu viittaa yhteistyöongelmiin vanhempien kanssa ja tilanteen kohtuuttomiin mittasuhteisiin huoltajien toimien vuoksi. Opetus- ja kasvatustieteiden lautakunta vielä toteaa, ettei opettajakunta tai

---

¹³⁶ LSSAVI/3323/06.06.01/2010 ja LSSAVI/340/06.06.01/2010.

¹³⁷ ESAVI-2010-03629/Op-13. Ks. myös ESAVI/8518/06.06.01/2010.

koulutoimesta vastaavat henkilöt voi toimia tuomioistuimen tavoin oikeuden jakajina. AVI kuitenkin toteaa muun muassa, että *selvityksistä ei käy ilmi, mitä kurinpitotoimia on käytetty ja missä määrin*. Kaupunki opetuksen järjestäjänä sekä kyseessä oleva koulu eivät olleet riittävällä tavalla onnistuneet näissä tilanteissa koulukiusaamisen ehkäisemisessä ja siihen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa. Myöskään koulun ja kodin yhteistyö ei ollut kaikilta osin onnistunutta. Myös kiusaamistilanteen seuranta puuttui.

7 Opetuksen järjestäjän ja koulun henkilökunnan rikosoikeudellinen vastuu ja vahingonkorvausvastuu

7.1 Virkavastuu

Kunnalla on velvollisuus huolehtia perusopetuksen järjestämisestä, ja oppilaalla on oikeus opetukseen. Nämä lähtökohdat luovat Hakalehto-Wainion mukaan erityissuhteen osapuolten välille koulussa. Oppilaan osalta kyse on erityisistä oikeussuojatoksista.¹³⁸ Myös lapsen ja viranomaisen suhde on epätasapainoinen. Virkavastuu¹³⁹ astuu tässä kuvaan. Se sisältää esimerkiksi virkamiehen toiminnan rikosoikeudellisen arvioinnin mutta myös vahingonkorvausoikeudellisen tarkastelun. Opetuksesta vastaavien henkilöiden on virkavelvollisuuksiensa nojalla pyrittävä poistamaan aktiivisesti turvallisuutta vaarantavat tekijät. Kouluympäristöä tulee myös seurata siten, että riskit huomataan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa¹⁴⁰. Jos näin ei menetellä, tekijän (koulukiusaaja) aktiivinen teko muuttuu myös

---

¹³⁸ Hakalehto-Wainio 2003, s.111. Vahingonkorvausoikeudessa heikomman suoja on tasapainotettu usein viranomaisen toiminnan osalta ankaran vastuun kautta. Vastuu on siis tällöin tuottamuksesta riippumatonta.

¹³⁹ Virkavastuulla tarkoitetaan Koskisen ja Kullan mukaan kansalaisten yleistä oikeudellista vastuuta tiukempaa vastuuta. Sen perusteena on se, että virkamiehet käyttävät julkista valtaa päättäen yksityisten eduista, oikeuksista ja velvollisuuksista. Virkavastuun muotoja ovat rikosoikeudellinen vastuu, vahingonkorvausvastuu sekä kurinpidollinen vastuu. Koskinen & Kulla 2009, s. 235–236.

¹⁴⁰ Ks. esim. LSSAVI-2010-00485/Op-13.

toisen vastuussa olevan henkilön (opetuksen järjestäjä ja/tai opetushenkilökunta) laiminlyönniksi.¹⁴¹ Perustuslain 118.3 § mahdollistaa yksityisille ihmisille asianosaisena oikeuden vaatia virheen tehneen virkamiehen tuomitsemista rangaistukseen ja tuomitsemista korvaamaan aiheuttamansa vahingon¹⁴².

Opettajat, rehtori ja sivistystoimenjohtaja esimerkiksi voivat olla virkasuhteessa olevia virkamiehiä ja siten virkavastuussa (RL 40:11). Kunnallisesta viranhaltijasta annetun lain mukaan viranhaltijan on suoritettava virkasuhteeseen kuuluvat tehtävät asianmukaisesti ja viivytyksettä noudattaen asianomaisia säännöksiä ja määräyksiä sekä työnantajan työnjohto- ja valvontamääräyksiä (17.1 §). Rautio toteaa, että työn huolellisuudelle ja viivytyksettömyydelle syntyy huomattavasti työsopimussuhdetta tiukemmat vaatimukset, kun on kyse virkasuhteeseen liittyvistä virkavelvollisuuksista¹⁴³. Opettajan osalta rajanvetoa työsuhteen ja virkasuhteen välillä tehdään yleensä niiden seikkojen perusteella, käyttääkö hän julkista valtaa esimerkiksi oppilasarvioinnin vuoksi tai vaikkapa vastarintaa tekevän oppilaan poistamiseksi luokasta voimakeinoin. Julkisella vallalla tarkoitetaan yksipuolista vallankäyttöä, jonka kautta määrätään yksityisen oikeudesta, edusta tai velvollisuudesta¹⁴⁴. Jos opettajan tehtäviin ei sisälly näitä tehtäviä, hänet voidaan ottaa työsuhteeseen. Vastuun määräytymisen osalta julkisen vallan käyttö on kuitenkin merkittävämpi tekijä kuin suhteen muoto. Jos opettaja esimerkiksi otetaan työsuhteeseen ja hän kuitenkin käyttää jostain syystä julkista valtaa, kysymys virkavelvollisuuden rikkomisesta voi aktualisoitua sillä perusteella, että hän on julkista valtaa käyttävä henkilö¹⁴⁵.

---

¹⁴¹ Hakalehto-Wainio 2003, s. 69, 100.

¹⁴² Koskinen & Kulla 2009, s. 237. Ks. myös Hakalehto-Wainio 2003, s. 71, joka näkee kiusaamisvahinkojen korvaamisen osana lasten perus- ja ihmisoikeuksien suojaa.

¹⁴³ Rautio 2009b, s. 1102. Ks. myös Koskinen ja Kulla 2009, s. 239.

¹⁴⁴ Husa & Pohjolainen 2002, s. 70.

¹⁴⁵ Ks. Parviainen 2010, s. 20–22 ja Rautio 2009b, s. 1138. Ks. myös HE 77/2001, s. 54–55.

7.2 Rikosoikeudellinen vastuu

7.2.1 Laiminlyöntirikos

Laiminlyöntirikoksessa on kysymys siitä, että tekijä voidaan toisinaan asettaa vastuuseen siitä, että hän ei ole tehnyt jotain, mitä hänen odotettiin tekevän¹⁴⁶. Rikoslain 3 luvun 3 §:ssä todetaan, että rikosoikeudellinen vastuu voi perustua joko nimenomaiseen säännökseen laiminlyönnin rangaistavuudesta tai siihen, että tekijä on jättänyt estämättä tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen, vaikka hänellä on ollut erityinen oikeudellinen velvollisuus estää sen syntyminen. Velvollisuus voi tässä tapauksessa perustua muun muassa virkaan, toimeen tai asemaan.¹⁴⁷

Frände puhuu tässä yhteydessä vastuuasemasta¹⁴⁸. Vastuuasemat voidaan erotella suojeluvastuuasemiin ja valvontavastuuasemiin. Koulun henkilökunnasta esimerkiksi opettajat tai rehtori voivat olla virkansa, toimensa tai asemansa perusteella vastuuasemassa suojeluaspektin nojalla. Rikoslain 3:3,2:n yleislauseke toisaalta tuottaa myös valvontavastuuaseman muun muassa opettajille. Opettajat ovat valvontavastuussa oppilaista, etteivät oppilaat aiheuta vahinkoseuraamuksia toisille oppilaille. Valvontavastuuasemassa oleva vastaa siis tietystä vaaran lähteestä.¹⁴⁹

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä tuodaan esille, ettei konkreettista valvontaa velvoiteta opettajilta tauotta perusopetuslain mukaan koko koulupäivän ajaksi, vaan koulussa on myös tilanteita, joissa opettaja ei ole läsnä. Tällaisissa tilanteissa oppilaille tärkeitä ovat koulun säännöt ja niiden noudattamiseen ohjeistaminen.¹⁵⁰ Kuitenkin jos tiedossa on esimerkiksi jonkin oppilaan erityinen impulsiivisuus ja väkivaltaisuus sekä kykenemättömyys noudattaa koulun sääntöjä, koulun on huolehdittava hänen valvonnastaan erityisellä tavalla esimerkiksi avustajapalveluiden avulla¹⁵¹.

¹⁴⁶ Tapani & Tolvanen 2008, s. 166. Ks. myös Parviainen 2010 s. 14.

¹⁴⁷ Velvollisuuden tulee tällöin olla tarkennettu koskemaan esimerkiksi tiettyä henkilöryhmää tai henkilöä. Oppilaista koostuva luokka voi esimerkiksi olla tällainen henkilöryhmä. Ks. Frände 2005, s. 60–61, 239 ja Tapani & Tolvanen 2008, s. 166–168, jotka selvittävät tarkemmin omiisivideliktien ja komissiivideliktien eroa (varsinainen ja epävarsinainen laiminlyöntirikos).

¹⁴⁸ Ks. Frände 2005, s. 245. Ks. Koskinen 2008, s. 36–37.

¹⁴⁹ Ks. vanhemmasta kirjallisuudesta Palmén 1978, s. 65.

¹⁵⁰ ESAVI-2010-04918/Op-13.

¹⁵¹ Ks. LSAVI-2010-01278/Op-13.

Rikossäännökset edellyttävät syy-yhteyttä teon (tai laiminlyönnin) ja siitä aiheutuvan seurauksen välillä.¹⁵²

7.2.2 Virkavelvollisuuksien rikkominen

Rikoslain 40:9:n mukaan virkavelvollisuuksien rikkomisesta tuomitaan, kun virkamies virkaansa toimittaessaan tahallaan rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin tai määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa eikä teko huomioon ottaen sen haitallisuus ja vahingollisuus ja muut tekoon liittyvät seikat ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Jos teko ei ole tahallinen, rikoslaissa on myös nimenomaan erikseen kriminalisoitu tuottamuksellinen virkavelvollisuuden rikkominen (RL 40:10), eli virkavelvollisuuksia voidaan rikkoa myös huolimattomuudella. Hallituksen esityksessä tarkennetaan, että tekijä on toiminut huolimattomasti, jos hän on rikkonut olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusveloitetta¹⁵³. Huolimattomuus voi johtaa myös vamman- tai kuolemantuottamusta koskevaan syytteesen virkavelvollisuuksien rikkomisen ohella. Vammantuottamuksesta ei ole kriminalisoitu vähäisen vamman tai sairauden aiheuttamista¹⁵⁴.

Parviainen toteaa, että tahallinen ja tuottamuksellinen virkavelvollisuuksien rikkominen ovat yleisluontoisia virkarikoksia, jotka tapahtuvat jättämällä noudattamatta säännöksiin ja määräyksiin perustuva virkavelvollisuus. Jos virkamies tekee päätöksensä harkintavaltansa rajoissa, kyseessä ei ole virkavelvollisuuden vastainen menettely, vaikka päätös olisikin huono tai epätarkoituksenmukainen muutoin.¹⁵⁵

Virkavelvollisuuksien rikkomista arvioidaan siis sitä kautta, onko virkatoiminnassa noudatettu toimintaa koskevia säännöksiä ja määräyksiä. Hallituksen esityksessä on tosin selvennetty, että virkatoiminnan ohjeet, kuten hyvä hallintotapa tai viran tai tehtävän asianmukainen hoitaminen, eivät

---

¹⁵² Ks. vahingonkorvausvastuun osalta vastaava pohdintaa: Hakalehto-Wainio 2003, s. 95.

¹⁵³ HE 44/2002 vp s. 95.

¹⁵⁴ Koskinen 2008, s. 129. Virkavelvollisuuksien rikkomista ja kuolemantuottamusta on arvioitu mm. Kauhajoen koulusurmia ja poliisin toimintaa koskevassa ratkaisussa R 10/596 15.4.2011.

¹⁵⁵ Parviainen 2010, s. 57.

ulota rangaistavuutta virkavelvollisuuden rikkomisesta näihin perustuviin velvollisuuksiin¹⁵⁶. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin todettu, että velvollisuutta ei edellytetä kuvattavan sellaisenaan säännöksessä tai määräyksessä, vaan yleisempikin säännös tai määräys voi olla riittävä. Raution mukaan tällöin vakiintuneella ja valvontaviranomaisen hyväksymällä käytännöllä huolehtia virkatehtävistä tietyllä tavalla voi olla merkitystä virkavelvollisuuden määrittelyssä.¹⁵⁷ Koulukiusaamistapauksissa esimerkiksi aluehallintoviraston ratkaisukäytäntö voi tällöin olla merkityksellinen.

Vähäinen virkavelvollisuuksien rikkominen ei ole rangaistavaa (RL 40:9 ja 40:10). Hallituksen esityksen valossa vähäisinä voidaan pitää rikkomuksia, joilla ei ole merkitystä yleisen edun eikä yksityisen suojan näkökulmasta¹⁵⁸. Virheiden toistuvuus ja haitallisuus voivat puolestaan Raution mukaan olla vähäisyyttä arvioitaessa oleellisia seikkoja. Sillä on myös merkitystä, aiheutuuko virheestä vahinkoa tai vaarantaako se luottamusta viranomaisten toiminnan asianmukaisuuteen. Jotta teko (tai laiminlyönti) voidaan määritellä vähäiseksi, sen tulee olla kokonaisuutena arvostellen vähäinen.¹⁵⁹

Koulukiusaamisen osalta lainsäädäntö velvoittaa turvaamaan oppilaille turvallisen opiskeluympäristön¹⁶⁰. Opetuksen järjestäjän on myös laadittava suunnitelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän estämiseksi. Viranomaisen on toiminnassaan otettava huomioon myös perus- ja ihmisoikeudet. Tämän tarkempaa lainsäädännöllistä ohjausta ei koulukiusaamiseen puuttumisesta ole, jolloin paikallisten ohjeiden merkitys ja riittävien toimien arviointi jää oikeuskäytännön varaan. Varsinkin yksittäisen opettajan toiminnan osalta täsmälliset, legaliteettiperiaatteen vaatimat säännökset ja määräykset puuttuvat. Koulumaailmassa kiusaamiseen puuttumisen sääntely poikkeaa myös työnantajan velvoitteesta puuttua työpaikkakiusaamistilanteisiin. *On selvää, että tarkempi lainsäädäntö koulukiusaamiseen puut-*

---

¹⁵⁶ HE 58/1998 vp, s. 65.

¹⁵⁷ Rautio 2009b, s. 1129–1130. Ks. myös Tapani & Tolvanen 2008, s. 266. Ks. Myös Parviainen 2010, s. 54.

¹⁵⁸ HE 58/1988 vp, s.19.

¹⁵⁹ Rautio 2009b, s. 1140–1141. Ks. myös Koskinen & Kulla 2009, s. 241–242.

¹⁶⁰ Ks. kuntien vahingonkorvausvastuusta tämän säännöksen perusteella: Hakalehto-Wainio 2003, s. 71.

tumisesta – jollainen esimerkiksi Ruotsissa on – olisi omiaan määrittämään vastuun selkeämmin.

Turun hovioikeuden tapauksessa R 10/527 15.12.2010 valitettiin käräjäoikeuden ratkaisusta, jolla hylättiin syytteet luokanopettajaa, kahta rehtoria ja opetustoimenjohtajaa vastaan koskien virkavelvollisuuksien rikkomista/tuottamuksellisesta virkavelvollisuuksien rikkomista. Oppilas oli joutunut vakavan fyysisen ja psyykkisen kiusaamisen kohteeksi useiden vuosien ajan ala-asteella. Kiusaaminen sisälsi muun muassa nimittelyä, uhkailua, potkimista, maahan kaatamista ja lyömistä. Tapauksessa opetushenkilökunnan huolimattomuus katsottiin niin vähäiseksi, ettei kyseeseen tulleet edellä mainitut rikosnimikkeet.

Turun kaupungin turvallisuussuunnitelmassa määriteltiin kiusaaminen ja myös koulun toimintasuunnitelmassa kiusaamista vastaan kiusaaminen määriteltiin ja siihen puuttumiseksi annettiin velvoitteita opettajille. Jos opettaja ei onnistunut saamaan tilannetta loppumaan, asia tuli saattaa kiusaamisen vastaisen ryhmän hoidettavaksi, joka on osa oppilashuoltoa. Kaupungin opetussuunnitelmassa oli myös määritelty oppilashuollon rooli perusopetuslakia vastaavalla tavalla.

Tapauksessa luokanopettaja selvitti kiusaamistapausta saatuaan sen tietoonsa muun muassa keskustelemalla oppilaiden kanssa. Kiusaamisen vastainen ryhmä ei kokoontunut resurssiongelmien vuoksi kuitenkaan vielä tuolloin, vaan opettaja selvitti tapausta yksin. Hovioikeus lausuu, etteivät luokanopettajan ja rehtorin toimet olleet aluksi riittävän selkeitä ja tehokkaita, mutta olosuhteet huomioon ottaen huolimattomuutta voitiin pitää vähäisenä. Se että kiusaamista tapahtuu, ei yksin osoita vastuussa olevien henkilöiden huolimattomuutta.

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä todetaan myös tämän suuntaisesti, ettei pelkästään se, että kantelijat eivät ole tyytyväisiä lopputulokseen, voi olla yksinomainen peruste sille, että viranhaltijat olisivat menelleet vastoin virkavelvollisuuksiaan¹⁶¹. Kaikki kiusaaminen ei tule opetushenkilökunnan tietoon. Lisäksi kyseessä olevassa hovioikeuden tapauksessa luokka oli erittäin rauhaton. Hovioikeus kuitenkin tuo esille, että oppilaan terveydelle oli aiheutunut kiusaamisesta vakavaa vahinkoa. Kiusatun

---

¹⁶¹ ESAVI/8518/06.06.01/2010.

oppilaan siirtyessä kolmannelle luokalle kiusaamiseen puututtiin voimakkaammin. Opettaja, rehtorit ja opetustoimenjohtaja toimivat monella tavalla kiusaamisen lopettamiseksi – keinoina olivat muun muassa oppilashuollon toimenpiteet, varoitukset, kiusaajien siirtäminen toiseen luokkaan, sovittelu sekä tehostettu välituntivalvonta. Virkavelvollisuuksien rikkominen / tuottamuksellinen virkavelvollisuuksien rikkominen ei siten tullut kyseeseen. Lopputulos oli kuitenkin laajoista toimista huolimatta se, että oppilas joutui kiusaamisen kohteeksi vuosien ajan. Yksi syy tähän on, että kiusaajat osaavat usein piilottaa kiusaamisen opettajien katseilta. Tapaus herättää kysymyksen myös siitä, onko kiusaamisen lopettamiseksi kouluilla riittäviä keinoja. Keskeinen ongelma on myös se, missä vaiheessa kiusaamiseen puututaan, eli puututaanko riittävän ajoissa ja minkälaisella vastuusääntelyllä tätä seikkaa kyettäisiin normittamaan? Kiinteän määräajan säätämistä lainsäädäntöön puuttumisen osalta tulisikin pohtia.

Aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöstä tätä ongelmaa ilmentää ratkaisu LSSAVI-2010-00599/Op-13, jossa oppilaan fyysistä ja psyykkistä (mahdollisesti myös seksuaalista) kiusaamista oli monin tavoin pyritty estämään. Oppilaalla oli diagnosoitu lapsuusiän autismi ja Aspergerin syndrooman piirteet. Hänellä oli myös dysfasia. Koulun toimenpiteinä välituntivalvontaa oli porrastettu (ylä- ja alakoulu eri aikaan) ja tehostettu, koulu järjesti opetuksen oppilaan kotiin hänen turvallisuutensa takaamiseksi ja myöhemmin lisäopetusluokkaan. Oppilaalle järjestettiin myös henkilökohtainen koulukuljetus taksilla ja henkilökohtainen avustaja. Kriisisuunnitelma oli kunnossa ja sitä noudatettiin. Koulu olikin toiminut AVI:n mukaan muodollisesti perusopetuslain ja annettujen ohjeiden mukaisesti. Silti kiusaamista ei voitu estää eikä selvittää riittävästi. AVI toteaa koulun toimenpiteiden olleen riittämättömät ja tapahtuneen oppilaan fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden takaamisen kannalta *liian myöhään*. Huoltaja oli esittänyt huolensa kiusaamisesta jo edellistenkin lukuvuosien aikana koulun henkilökunnalle.

7.3 Vahingonkorvauskysymysten tarkastelu

Perustuslain 118 §:n mukaisesti ”jokaisella, joka on kärsinyt oikeudenloukkauksen tai vahinkoa virkamiehen tai muun julkista tehtävää hoitavan henkilön lainvastaisen toimenpiteen tai laiminlyönnin vuoksi, on oikeus vaatia tämän tuomitsemista rangaistukseen sekä vahingonkorvausta julkisyhteis-

söltä taikka virkamieheltä tai muulta julkista tehtävää hoitavalta”. Vahingonkorvausvastuussa voi koulukiusaamisasioissa siten yleensä olla yksittäinen virkamies tai kunta. Opetuksen järjestäjä voi tosin olla rekisteröity säätiö ja yhteisökin, mutta näissäkin tilanteissa julkisen vallan käyttö on oleellinen tekijä sen arvioinnissa, mikä vahingonkorvaussäännös soveltuu. Käsittelemme seuraavassa kuitenkin vahingonkorvausvastuuta lähinnä kunnan näkökulmasta, sillä se on yleisin käsillä oleva tilanne.

Se, miksi koulukiusaamistilanteissa kunnan vastuu tulee yleisemmin kyseeseen kuin yksittäisen virkamiehen vahingonkorvausvastuu, johtuu muun muassa siitä, että koulukiusaamistilanteiden selvittämiseen osallistuu useimmiten monta henkilöä. Tällöin voi olla ongelmallista osoittaa vain tietyn työntekijän toimineen huolimattomasti, mutta kunnalla on näissäkin tilanteissa vastuu ns. anonyymien tuottamuksen perusteella. Kunnan saaminen vastuuseen on myös siinä mielessä helpompaa, että yksittäisen virkamiehen vahingonkorvausvastuun määrää rajoitetaan kohtuusnäkökohdin, eikä lievistä tuottamuksesta vahingonkorvausvastuu tule lainkaan kyseeseen.¹⁶²

Vahingonkorvauslain 3:2:ssa tarkennetaan, että julkisyhteisö on velvollinen korvaamaan julkista valtaa käytettäessä virheen tai laiminlyönnin johdosta aiheutuneen vahingon, jos toimen tai tehtävän laatu ja tarkoitus huomioon ottaen kohtuudella asetettavia vaatimuksia ei ole noudatettu¹⁶³. Kunnalle vastuu voi näin kanavoitua ensinnäkin julkisyhteisönä – silloin kun opettaja käyttää julkista valtaa ja laiminlyö vaikkapa kurinpidolliset toimenpiteet.

Kunnan vahingonkorvausvastuu voi toisaalta tulla kyseeseen myös työnantajana. Esimerkiksi varsinaisessa opetustilanteessa, joka on tosiasiallista hallintotoimintaa, voi siinäkin tulla kyseeseen kunnan vahingonkorvausvastuu, mutta tämä perustuu eri säännökseen kuin edellä (vahingonkorvauslaki 3:1). Tällöin ei ole kyse julkisen vallan käyttämisestä, vaan työnantaja on vastuussa työntekijän virheellisestä tai laiminlyönnillään aiheutta-

---

¹⁶² Virkamies on velvollinen korvaamaan määrän, joka harkitaan kohtuulliseksi ottamalla huomioon vahingon suuruus, teon laatu, vahingon aiheuttajan asema, vahingon kärsineen tarve sekä muut olosuhteet. (Vahingonkorvauslaki 4:1–2)

¹⁶³ Ks. tästä standardisäännöksestä, jolla julkisen vallan korvausvastuuta rajoitetaan sääntelemällä tuottamuksen astetta: Hakalehto-Wainio 2010, s. 9.

masta toiminnasta, kun ulkopuoliselle aiheutuu vahinkoa. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1994:1 kauppaoppilaitoksen liikuntatunnilla aiheutunut silmävamma johti kaupungin isännänvastuuseen liikunnanopettajan työnantajana.

Kunta voi myös itse toimia tuottamuksellisesti, jolloin ei siis ole kysymys yksittäisen virkamiehen tai työntekijän laiminlyönnistä tai sen kanavoitumisesta kunnalle. Hakalehto-Wainio mainitsee esimerkkinä tällaisesta organivastuusta tilanteet, joissa kunta ei ole järjestänyt opetustoimea niin, että turvallisen opiskeluympäristön vaateet voidaan täyttää. Kyse voi olla opetushenkilökunnan riittävien valmiuksien laiminlyömisestä koulukiusaamistilanteissa.¹⁶⁴

Rikosoikeudelliseen vastuuseen verrattuna vahingonkorvauskanne voi olla koulukiusatun näkökulmasta tehokkaampi keino saada opetushenkilökunta laiminlyönnistään vastuuseen. Rikosprosessissa epävarmoissa tilanteissa, jossa esimerkiksi näyttö kokonaistilanteesta on puutteellista ja syy-yhteys epävarma, asiaa tulkitaan syytetyn eduksi, eli epävarmoissa tilanteissa syyte hylätään. Vahingonkorvausprosessissa tällaista lähtökohtaa ei ole, vaan kaikkien osapuolten intressit ovat yhtäläisen suojan kohteena.¹⁶⁵ Toisaalta osapuolten eri toimintaroolit ovat modernissa vahingonkorvausoikeudessa nousseet huomion kohteeksi. Tällöin erityisen suojan kohteena oleva, heikommassa asemassa oleva lapsi voisi tämän asemansa perusteella johtaa korostetumpaan huolellisuusveloitteeseen opetustoimen osalta. Oppilaan oikeus opetukseen ja turvalliseen opiskeluympäristöön sekä toisaalta oppivelvollisuus tekevät tästä suhteesta erityislaatuisen. Näyttökysymyksissäkin tämä suhde olisi oleellista ottaa huomioon, sillä näyttö kiusaamisesta on yleensä vastaajana olevan osapuolen hallussa (koulu). Jos opetushenkilökunta ei oikeudenkäynnissä muista mitään eikä mitään tietoja kiusaamisesta ole dokumentoitu, kantajan on vaikea näyttää toteen koulun tietoisuutta kiusaamisesta ja laiminlyöntiä puuttumisessa.¹⁶⁶ Kouluille tulisikin säätää dokumentointivelvoite.

---

¹⁶⁴ Hakalehto-Wainio 2003, s. 105.

¹⁶⁵ Ks. Hahto 2008, s. 63.

¹⁶⁶ Ks. Hakalehto-Wainio 2003, s. 96, 111–115. Hakalehto-Wainio tuo koulukiusaamisen yhteydessä vahingonkorvausoikeudelliseen keskusteluun myös lapsioikeudellisen näkökulman. Lapsen erityisestä asemasta ja suojan tarpeesta hän muun muassa to-

Mikä sitten on riittävää puuttumista, jotta vahingonkorvausvastuu ei tule kyseeseen?¹⁶⁷. Seuraavassa tunnetussa vahingonkorvausoikeudenkäynnissä 2000-luvun alusta kantajaan kohdistuva toiminta määriteltiin koulukiusaamiseksi. Tuomiossa myös syy-yhteys koulukiusaamisen ja oppilaan psyykkisen sairastumisen välillä katsotaan osoitetun. Kunnan valvonta- ja toimimisvelvollisuus perustui voimassa olevaan lainsäädäntöön, jossa ei tuolloin ollut nyt voimassa olevaa normia turvallisesta opiskeluympäristöstä. Ratkaisussa linjataan kuitenkin jo tuolloin, mikä on riittävää puuttumista koulukiusaamiseen.

Turun hovioikeus pysytti käräjäoikeuden ratkaisun, jolla Huittisten kaupunki veloitettiin maksamaan kantajalle mm. vahingonkorvauksena 72 500 mk korkoineen. Kantajaan oli kohdistettu fyysistä ja henkistä kiusaamista koulussa, kuten nimittelyä ja huutelua sekä tukan repimistä ja potkimista. Näyttö osoitti kiusaamista tapahtuneen ja opettajien olleen tästä tietoisia. Käräjäoikeus totesikin perusteluissaan, että vaikka täyttä selvitystä tapahtumista ja niiden syistä tai seurauksista ei ole saatavissa, selvitys osoittaa, että kantaja on yläasteella ja lukiossa joutunut jatkuvan koulukiusaamisen kohteeksi, josta on aiheutunut mm. diagnosoitu sekamuotoinen ahdistus ja masennustila. Silloinen peruskoululain ja lukiolain 2 § velvoittivat käräjäoikeuden mukaan koulun toimimaan tehokkaasti koulukiusaamistapauksissa. Valvontaa ja ohjausta tuli tehostaa, kun oli selvitetty, minkälaisissa tilanteissa kiusaamista tapahtuu. Turun HO S 99/2345 1.3.2001.

Oppilaan isä oli ollut yhteydessä kouluun, jolloin oppilas oli siirretty toiseen luokkaan kiusaamisen vuoksi. Tästä huolimatta kiusaaminen oli jatkunut ja muuttunut niin voimakkaaksi, että oppilas suoritti oppivelvollisuutensa loppuun kotoa käsin yhden kevätlukukauden ajan. Tapauksessa ei pidetty riittävänä, että koulu tietoisena koulukiusaamisesta vain puhutteli kiusaajia ja siirsi kiusatun toiseen luokkaan. Ratkaisussa edellytetään koulun toimivaan aktiivisemmin ja muillakin kuin edellä mainituin tavoin koulukiusaamisen lopettamiseksi.

---

teaa, että lapsen keinot suojautua vahingolta ovat vähäiset ja lapsi voi myös kokea esimerkiksi psyykkisen vahingon huomattavasti voimakkaammin kuin aikuinen.

¹⁶⁷ Muut vahingonkorvausoikeudelliset kysymykset, kuten korvattavan vahingon laatu ja määrä eivät ole tässä tarkastelun kohteena. Ks. näistä tarkemmin: Hakalehto-Wainio 2003, s. 88–94.

Nykyinen lainsäädäntö asettaa siis koulun henkilökunnalle puuttumisvelvoitteen koulukiusaamiseen. Yksittäisen tapauksen olosuhteet ratkaisevat sen, onko puuttuminen ollut riittävää vai voiko kunnan tai yksittäisen virkamiehen vahingonkorvausvastuu tulla kyseeseen. Tässä tarkastelussa oleellista on vahingonaiheuttajan laiminlyönnin ja oppilaalle aiheutuneen seurauksen välinen syy-yhteys sekä aiheuttajan mahdollisuus toimia toisin¹⁶⁸.

Rovaniemen hovioikeus ei muuttanut Rovaniemen käräjäoikeuden tuomiota, jossa Rovaniemen kaupungin todettiin täyttäneen velvollisuutensa puuttua koulukiusaamiseen ja välttäneen näin vahingonkorvausvastuun. Tapauksessa oppilasta oli kiusattu ainakin nimittelemällä kahdessa kaupungin koulussa, jonka seurauksena vanhemmat olivat ottaneet lapsensa pois koulusta ja järjestäneet opetuksen kotona kahden ja puolen vuoden ajan. Kaupunki kiisti fyysistä kiusaamista tapahtuneen, mutta kantajan ja todistajien kertomusten perusteella katsottiin tapahtuneeksi myös yksi päähän ja selkään lyömistä sekä potkimista sisältänyt tilanne. Nimittelytilanteita oli hyvin paljon, joista osa ei ollut tullut koulun henkilökunnan tietoon.

Koulu puhutteli kiusaajat ja ohjasi kiusatun koulupsykologin vastaanotolle. Aiemman kiusaamishistorian vuoksi kiusatun oppilaan tilaa oli seurattu erityisesti ja luokanopettaja keskusteli kiusatun kanssa viikoittain tilanteesta. Oppilas oli sijoitettu myös rauhallisempaan luokkaan. Jokaisessa tietoon tullessa kiusaamistapauksessa tekijää oli puhuteltu, eivätkä tekijät yhtä luokkaan ottamatta olleet uusineet tekoaan puhuttelun jälkeen. Kiusaamista käsiteltiin myös oppilashuoltoryhmän kokouksessa, jossa päätettiin, että jatkossa rehtori puhuttelee nimittelyyn syyllistyneet ja, jos tämä ei auta, oppilashuoltoryhmä kutsuisi koolle tapauksen osapuolet vanhempineen. Myös koko luokan kanssa oli keskusteltu kiusaamisesta ja nimittelystä. Kiusatun kotiin oltiin yhteydessä useita kertoja ja toisaalta yhdessä päätettiin, ettei kiusaajien vanhemmille ja koulun muille oppilaille saateta asiaa tiedoksi, jottei tämä käänny kiusattua vastaan. Viimeisten nimittelytapausten jälkeen oppilas jäi pois koulutyöstä, jonka seurauksena järjestettiin laajempi yhteisneuvottelu. Asian vuoksi oppilas oli käynyt terveyskeskuslääkärin vastaanotolla, joka ei kuitenkaan ollut kirjoittanut sairauslomatodistusta. Psykiatrin erikoislääkärin vastaanotolla oppilaan tila arvioitiin vasta puolitoista vuotta myöhemmin, eikä toisella asiantuntijalla (traumapsykoterapeutti) katsottu olleen riittävää koulutusta lääketieteelliseen arvioon. Nämä olisivat olleet merkityksellisiä, jotta olisi voitu arvioida sitä, oliko oppilaan siirtäminen ko-

---

¹⁶⁸ Ks. toisintoimimismahdollisuudesta Hemmo 1996, s. 92.

tiopetukseen välttämätöntä ja siten kuluineen kaupungin vahingonkorvauksena vastattavaa. Koulun katsottiin ryhtyneen koulukiusaamisen laatu ja laajuus huomioon ottaen niihin toimenpiteisiin, joita siltä kohtuudella oli voitu odottaa. Rovaniemen hovioikeus 27.6.2003 S 02/541.

Tapauksen perusteluissa todetaan myös, että pelkkä puuttuminen ei riitä turvallisen opiskeluympäristön luomiseksi, vaan edellytetään myös määrätietoista toimintaa koulukiusaamisen syntymisen *ehkäisemiseksi*. Koululaitoksen tulee vastustaa määrätietoisesti loukkaavaa nimittelyä, mutta tuomion mukaan on ”epärealistista vetää koulu vastuuseen kaikesta nimittelystä syntyneestä kärsimyksestä”. Tuomiosta todetaan nimittelyn yleisyys lasten ja nuorten keskuudessa ja todetaan, että sen kokonaan pois kitkeminen on käytännössä mahdotonta. Tässä merkitystä oli sillä, että koululaitoksella oli tehokkaat menetelmät ja periaatteet koulukiusaamisen vastustamiseksi eikä näiden noudattamisessa tehty laiminlyöntejä. Vahingonkorvausvastuu ei tule kyseeseen yksinomaan sillä perusteella, että kiusaamista ei saada loppumaan.

Tässä joudutaan jälleen sen kysymyksen eteen, voiko jatkuva henkinen kiusaaminen todellakin jäädä oppilaan kärsittäväksi, koska se on niin yleinen toimintatapa lasten keskuudessa? Nykyisin näin on, jos koululla on käytetty kaikkia käytettävissä olevia keinoja. Edelleenkin tulisi siis pohtia ja kehittää tehokkaampia puuttumiskeinoja ja säätää näiden käytöstä riittävän konkreettisesti.

7.4 Tapahtumapaikan ongelmia jälleen

Kuten koulun omissa puuttumiskeinoissakin, myös rikosoikeudellisen vastuun ja vahingonkorvausvastuun osalta koulukiusaamisasioissa ongelmallisia tilanteita aiheuttaa jälleen tapahtumapaikka. Koulumatkojen ongelmia on käsitelty jo edellä, mutta erityisesti opetuksen järjestäjän ja/tai opetushenkilökunnan rikos- ja vahingonkorvausvastuuseen liittyviä kysymyksiä tulee esille syy-seuraussuhteiden arvioinnissa.

Kun kiusaaminen jatkuu usein myös koulupäivän jälkeen vapaa-ajalla, nimenomaan koulussa tapahtuneen kiusaamisen syy-yhteyden osoittaminen voi olla ongelmallista. Syy-seuraussuhteiden arviointia voivat vaikeuttaa myös oppilaiden kotiolut ja niiden vaikutus henkilön reagointiin. Ovat-

ko esimerkiksi psyykkiset vahingot seurausta vain koulun tapahtumista?¹⁶⁹ Tällöin lienee tarpeellista arvioida sitä, onko koulukiusaaminen ollut keskeisin ja merkittävä tekijä seurauksen syntymisen kannalta.

Tällainen pohdinta oli esillä myös edellä mainitussa hovioikeuden jutussa S 99/2345 1.3.2001. Terveysturvakeskuksen lausunto ei viitanut psyykkisten oireiden ja koulukiusaamisen riittävään syy-yhteyteen, kun myös muita mahdollisia tekijöitä oli havaittu. Oppilasta hoitaneet lääkärit sen sijaan toteavat kiusaamisen keskeiseksi ja merkittäväksi ahdistusta ylläpitäneeksi tekijäksi.

Internetissä taas opetushenkilökunnan vastuu ei voi ulottua muuhun kiusaamiseen kuin siihen, joka loukkaa turvallista opiskeluympäristöä. Koulussa kännykällä tai koulun tietokoneilla tapahtuva kiusaaminen voi olla tällaista. Kotona puolestaan lasten valvontavastuu on vanhemmilla, ja joissain tilanteissa myös internetin keskustelupalstojen ylläpitäjillä¹⁷⁰.

---

¹⁶⁹ Ks. Hemmo 2005, s. 112–125.

¹⁷⁰ Ks. keskustelupalstan ylläpitäjän vastuusta esim. Pihlajarinne 2011 ja Hannula & Neuvonen 2011.

8 Oppilaiden kokemukset kiusaamiseen puuttumisesta

8.1 Aina ei puututa vaikka kerrotaan

Ainoastaan alle puolet (noin 46 %) kyselymme vastaajista kertoi, että kiusaamiseen oli yritetty puuttua. Noin 66 prosentissa niistä tapauksista, joissa kiusattu oli kiusaamisesta jollekin aikuiselle kertonut, oli kiusaamiseen puututtu. Kiusaamista oli kuitenkin usein vähätelty tai kiusattua oli ainoastaan yritetty lohduttaa puuttumisen sijaan. Kouluterveyskyselyyn 2010–2011 jopa 70 prosenttia oli vastannut, etteivät koulun aikuiset olleet puuttuneet kiusaamiseen¹⁷¹. Tätä kyselyä/kysymystä ei ollut suunnattu ainoastaan kiusatuille, vaan kyselyyn olivat saaneet vastata kaikki 8. ja 9. luokkien oppilaat. Kouluterveyskyselystä ei myöskään selvinnyt, miten monessa tapauksessa koulu oli ollut kiusaamisesta tietoinen.

Kiusaamiskyselymme vastauksista saadun tiedon mukaan koulu oli tietoinen 65 prosentissa kaikista kyselyyn vastanneista kiusaamistapauksista ja näistä tapauksista 58 prosentissa koulun henkilökunta puuttui asiaan jollakin tavalla. Koulu määriteltiin tietoiseksi kiusaamisesta, jos oppilas oli koulun henkilökunnalle kertonut asiasta tai avoimien kysymysten vastauksista voitiin päätellä huoltajan olleen yhteydessä kouluun taikka koulun tulleen tietoiseksi muutoin, kuten henkilökunnan omien havaintojen kautta.

---

¹⁷¹ Kouluterveyskysely 2011.

Vain noin 28 prosentissa tapauksista, joissa kiusaamiseen oli puututtu, oli kiusaaminen saatu loppumaan. Kertominen kiusaamisesta ei siis kyselyn mukaan takaa sitä, että koulun henkilökunta siihen puuttuisi, eikä toisaalta puuttuminen useinkaan lopeta kiusaamista.

”Ei siihen puututtu. Ehkä en osannut sanoa vanhemmille kunnolla enkä opettajallekaan. Kiusaajani olivat lähinnä poikia, joten kaikki vain sanoivat, että rakkaudesta se hevonenkin potkii...” (tyttö, s. 1979)

On monia syitä, miksei koulun henkilökunta puutu kiusaamiseen. Opettajien näkökulmasta kiusaamista on vaikea huomata tai opettajaa harhautetaan, jolloin hän ei näe kiusaamistilanteita, vaikka ne tapahtuvat hänen silmiensä edessä. Opettaja saattaa myös unohtaa kiusaamistilanteet arjen kiireiden keskellä. Opettajasta saattaa tuntua, ettei hänellä ole työkaluja puuttumiseen tai hän ei yksinkertaisesti uskalla puuttua kiusaamiseen. Opettaja voi pelätä vanhempien reaktiota tai sitä, että kiusaamistilanteen alta voi paljastua vaikeita asioita, joiden selvittämiseen eivät omat voimavarat riitä.¹⁷²

Kiusatun näkökulmasta on myös ongelmallista, että kiusaamiseen puuttuminen voi olla kiinni henkilöstä. Aktiivisuus moneen suuntaan saattaisi tuottaa tulosta (kuraattori, terveydenhoitaja, rehtori, opettaja), mutta kiusaaminen on raskas tilanne lapselle, eikä hänellä riitä voimavaroja useinkaan siihen, että hänen kaiken keskellä tulisi etsiä tehokkainta henkilöä koulusta. Kouluille olisi hyvä selkeyttää yhdenmukaiset mallit, miten opettaja vie asiaa eteenpäin, jos omat voimavarat eivät riitä. Nämä mallit tulisi toisaalta tehdä avoimeksi myös oppilaille niin, että he voivat viedä suoraan asiansa seuraavalle taholle, jos oma opettaja ei näytä toimivan riittävän tehokkaasti kiusaamisasiassa.

”Kiusaamista oli yhteensä 7 vuotta. Opettajat eivät saaneet aikaan mitään, mutta kun juttelin koulukuraattorille, alkoi tapahtua.” (poika, s. 1998)

”Vanhemmat yrittivät puhua opettajalle asiasta, mutta kiusaaminen jatkui, koska OPETTAJA OLI YKSI KIUSAAJISTA. Asiasta otettiin yhteyttä myös rehtoriin, joka ei niin ikään saanut kiusaamista loppumaan.” (tyttö, s. 1977)

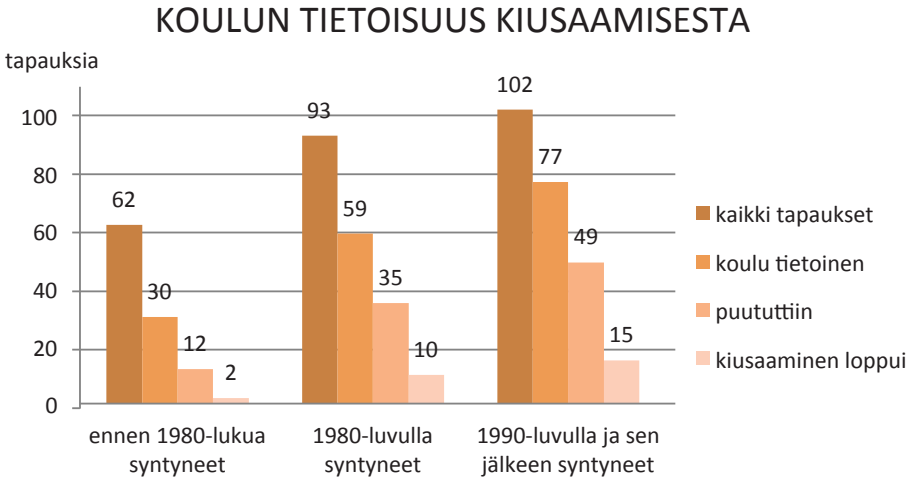
---

¹⁷² Hamarus 2008, s. 90.

8.2 Puuttuminen ei useinkaan lopeta kiusaamista

Seuraavassa kuviossa on esitetty ikäryhmittäin kyselyvastauksista saadut tiedot siitä, kuinka monessa tapauksessa koulu ollut tietoinen kiusaamisesta, puututtiinko kiusaamiseen ja loppuiko se.

Kuvio 6. Koulun tietoisuus kiusaamisesta, puuttuminen ja kiusaamisen loppuminen ikäryhmittäin.

Kuviossa 6 esitetyt tapausten määrät voidaan suhteuttaa toisiinsa ikäryhmittäin. Ennen 1980-lukua syntyneiden kiusaamistapauksissa, joista koulu oli tietoinen, puututtiin kiusaamiseen 40 prosentissa tapauksista ja näistä 17 prosentissa kiusaaminen saatiin loppumaan. 1980-luvulla syntyneiden tapauksista, joista koulu oli tietoinen, kiusaamiseen puututtiin lähes 60 prosentissa ja 29 prosentissa näistä tapauksista kiusaaminen saatiin loppumaan kokonaan. 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneiden vastausten mukaan tapauksissa, joissa koulu oli kiusaamisesta tietoinen, puututtiin 64 prosentissa. Näistä 31 prosentissa kiusaaminen oli saatu loppumaan. Kyselymme perusteella koulun tietoisuus kiusaamisesta ja kiusaamiseen puuttuminen ovat siis jonkin verran lisääntyneet suhteessa kiusaamistapauksiin, mutta edelleen vain alle viidesosassa koulun tiedossa olleista kiusaamistapauksista saadaan kiusaaminen loppumaan.

Kuvio 7 kuvaa puolestaan niitä vaikutuksia, joita vastaajien mukaan puuttumisella oli ollut. Puuttumisen vaikutus oli vastausten mukaan jaettavissa

viiteen eri ryhmään: 1) kiusaaminen loppui, 2) puuttuminen oli auttanut vähän, 3) puuttumisen vuoksi kiusaamisen muoto oli muuttunut, 4) kiusaaminen paheni ja 5) kiusaaminen ei loppunut. Kuviosta on nähtävissä, että ainoastaan vähän yli neljäosassa tapauksista puuttumisella oli saatu kiusaaminen loppumaan kokonaan. Näissäkin tapauksissa, joissa kiusaaminen oli saatu loppumaan, oli saattanut kestää kauan, ennen kuin joku oli puuttunut kiusaamiseen ja kiusaaminen oli saatu loppumaan. Kiusaamiseen oli useassa tapauksessa jouduttu puuttumaan useamman kerran, ennen kuin ongelma oli saatu ratkaistua. Noin 70 prosentissa tapauksista kiusaaminen oli puuttumisesta huolimatta jatkunut.

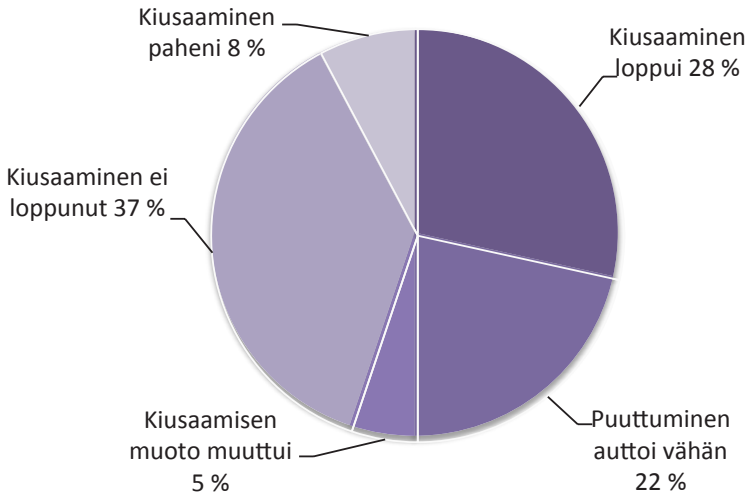
Varsin tyypillistä oli, että kiusaaminen ei loppunut peruskoulussa, vaan tilanne ratkesi vasta, kun kiusattu siirtyi lukioon ja kiusaajat jatkoivat eri kouluihin.

”Loppui täysin yläasteen loputtua, kiusaajat eivät seuranneet lukioon.” (tyttö, s. 1975)

”Puuttumisella oli hetkellinen ja näennäinen vaikutus. Lähinnä sitä alettiin tekemään enemmän salassa ja uhkaillen, että jos kerron, niin tapahtuu jotain, ja ylipäättään olen ns. lälläri eli kielikello. Kiusaaminen loppui vasta siirryttyäni lukioon.” (tyttö, s. 1981)

”Ei puututtu, kiusaaminen eli syrjiminen loppui, kun menin eri lukioon kuin muut.” (tyttö, s. 1992)

PUUTTUMISEN VAIKUTUS

Kuvio 7. Koulun puuttumisen vaikutus kiusaamiseen (kaikki vastaajat).

Kyselystä saatujen tietojen mukaan koulun henkilökunnalla ei ole riittäviä työkaluja, osaamista tai resursseja puuttua kiusaamiseen tavalla, joka lopettaisi kiusaamisen kokonaan. Osassa tapauksista kiusaaminen oli saattanut olla jatkossa vähäisempää tai hetkellisesti loppua puuttumisen vuoksi, mutta se oli kuitenkin jatkunut jonkin ajan kuluttua uudelleen. Lisäksi kiusaamisen muoto oli joissakin tapauksissa muuttunut vähemmän näkyväksi ja enemmän piilossa olevaksi puuttumisen vuoksi. Monissa tapauksissa oli oletettu, että kiusaaminen oli loppunut ja jälkiseuranta oli jäänyt kokonaan tekemättä. Lapsi oli jätetty yksin selviämään kiusaamisen kanssa ja, koska kiusaamista ei ollut puuttumisella saatu loppumaan, kiusattu ei enää ollut halunnut tai uskaltanut kertoa asiasta kenellekään. Kiusaamisesta vaiettiin erityisesti silloin, kun kiusaaminen oli kertomisen vuoksi pahentunut.

”Kiusaaminen ei loppunut, siirtyi vain luokan ulkopuolelle, ettei kukaan aikuinen nähnyt/kuullut.” (tyttö, s. 1978)

”Puuttuminen lisäsi kiusaamista. Ei loppunut.” (poika, s. 1975)

Myös puuttumisen tapa on oleellinen. Vääränlainen puuttuminen voi jopa pahentaa kiusaamista. Noin 8 prosentissa tapauksista, joissa kiusaamiseen oli puututtu, kiusaaminen oli pahentunut.

”Ala-asteella luokanvalvoja puuttui asioihin vetämällä mut mukaan muiden porukkaan väkisin. Omalla kohdalla kiusaaminen vain paheni, koska opettaja tuli viemään muiden luo aina, jos olin yksin ja poistui sen jälkeen paikalta, eli hän antoi vain kiusaajille paremman tilaisuuden kiusata.” (tyttö, s. 1993)

”Seitsemännen luokan kotitaloustunneilla kiusaaminen yltyi pahaksi (minua hakattiin harjanvarsilla, ruokaani sotkettiin ties mitä), ja silloin äiti soitti opettajalle. Seuraavalla tunnilla opettaja kertoi asiasta koko luokan kuullen, ja se vain pahensi kiusaamista, olinhan sitten kantelija.” (tyttö, s. 1970)

Uhkailut olivat puuttumisen vuoksi useasti lisääntyneet kiusaajan taholta. Tällaisten pelottelujen ja uhkailujen vuoksi kiusattua ei saisikaan jättää yksin puuttumisen jälkeen, vaan tilannetta olisi tarkkaan seurattava sekä kotona että koulussa.

”Puuttumisella oli pari päivää vaikutusta, kiusaaminen jatkui silti, ja yhä useammin uhattiin tappaa, jos lavertelee.” (tyttö, s. 1983)

”Kuratoren pratade med oss alla en gång i länstadiet. Mobbarna grät krokodiltårar och lovade att sluta, efter det blev det 1000ggr värre. Jag slutade bry mig, och berättade inte om mobbningen längre.” (tyttö, s. 1980)

Myös silloin, kun kiusaaminen saadaan loppumaan, on jatkoapu kiusatulle ja myös kiusaajalle tärkeää. Kiusatun ongelmat eivät välttämättä lopu kiusaamisen loputtua, vaan hänelle saattaa jäädä sosiaalisia ja itsetunnollisia ongelmia kiusaamisen vuoksi, kuten myös kyselymme osoittaa.

Myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton vuoden 2007 kyselyn mukaan vain 60 prosenttia oppilaista kertoo kiusaamisesta. MLL:n kyselyn vastaajista noin 44 prosenttia koki kiusaamisesta kertomisen helpottaneen tilannetta. Kuitenkin 14 prosenttia oli ollut sitä mieltä, että kertominen oli vaikeuttanut omaa tilannetta.¹⁷³ Myös MLL:n vuoden 2008 kyselyn tulosten

---

¹⁷³ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2007.

mukaan suurella osalla vastaajista kiusaamisesta kertominen ei ollut vaikuttanut tilanteeseen lainkaan. Lisäksi monella tilanne oli vaikeutunut kertomisen vuoksi.¹⁷⁴

Tyypillisesti kiusaamiseen puuttuminen alkoi vanhempien yhteydenotolla kouluun. Kiusattu oli kertonut ongelmastaan kotona, ja kotoa vanhemmat tai huoltajat kertoivat tilanteesta opettajalle. Usein näissä tilanteissa opettaja oli pitänyt puhuttelun kiusaajalle/kiusaajille. Joissakin tapauksissa opettaja oli järjestänyt yhteisen tapaamisen sekä kiusaajalle että kiusatulle, joskus jopa molempien vanhemmat olivat myös olleet läsnä. Joissakin tapauksissa opettaja oli saattanut ainoastaan kehottaa kiusaajaa lopettamaan kiusaamisen. Vähemmän tehokkaita puuttumisen keinoja oli vastausten mukaan muun muassa opettajan pitämä puhuttelu koko luokalle yleisesti. Puhuttelujen lisäksi kiusaajat olivat saaneet rangaistuksena jälki-istuntoja. Näidenkin tehottomuudesta tuli kuitenkin mainintoja.

”Ala-asteen opettajani yritti puuttua kiusaamiseen puhumalla siitä yhteisesti koko luokalle nimiä käyttämättä. Puuttuminen oli tuloksetonta. Asiaan yritettiin puuttua uudelleen yläasteen ryhmänohjaajan toimesta, joka ohjasi koko luokan terveydenhoitajan ja kuraattorin vastaanotolle. Myös äiti yritti puuttua kiusaamiseen olemalla yhteydessä yläasteen ryhmänohjaajaan. Puuttuminen ei merkittävästi vähentänyt kiusaamista myöskään yläasteella.” (tyttö, s. 1987)

Vastauksissa tehokkaimmaksi keinoksi puuttua kiusaamiseen nähtiin tyypillisesti yhteistapaamiset, varsinkin jos myös kiusaajan huoltajat olivat paikalla. Vastauksista ei kuitenkaan käynyt ilmi, mitä tällaisissa yhteistapaamisissa keskusteltiin tai käytiin läpi. Vastausten mukaan oli ollut erityisen tärkeää, että sekä kiusaajan että kiusatun vanhemmat olivat olleet läsnä ja ennen kaikkea tilanteesta tietoisia. Kodin yhteistyön merkitys olikin kyselyn mukaan merkittävä niissä tapauksissa, joissa kiusaaminen oli saatu loppumaan. Perusopetusasetuksessa säännelläänkin tarkemmin tietojen antamisesta kotiin, sillä oppilaan opintojen edistymisestä sekä oppilaan

---

¹⁷⁴ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2009b, s. 25.

työskentelystä ja käyttäytymisestä on annettava riittävän usein tietoa oppilaalle ja hänen huoltajalleen (10.1 §)¹⁷⁵.

Aikuisten tehokas puuttuminen olisi tärkeää, jottei lapsille jää kuvaa väkivaltaisesta vastustamisesta tai kostosta ainoana tehokkaana puuttumiskeinona. Jotkin vastaajista olivat itse käyttäneet väkivaltaa lopettaakseen kiusaamisen. Kiusatut eivät olleet ylpeitä teoistaan, mutta moni totesi, ettei mikään muu näyttänyt tehoavan kiusaajaan. Osa kiusatuista sanoi, että he olivat ansainneet kiusaajan kunnioituksen väkivallalla, osa puolestaan kertoi, että väkivallan vuoksi kiusaaja oli ymmärtänyt, ettei kiusattu ollut enää alistunut kiusaamiselle.¹⁷⁶

”Minä itse olen ainoa, joka asiaan on puuttunut. Otin 4–5 vuoden kiusaamisen jälkeen pahimman kiusaajan kiinni ja löin isolla kivellä päähän niin, että veri lensi. Sen jälkeen minua kiusattiin kerran, josta selvisin myös väkivallalla.” (poika, s. 1977)

”Puutuin itse kiusaamiseen hakkaamalla kiusaajani jäälaatalla ja koulunpenkillä 9-luokalla. Ansaitsin kunnioitukseni porukassa. Se on ainut kerta, kun olen eläessäni käyttänyt väkivaltaa.” (poika, s. 1989)

8.3 Kiusaamismuodon vaikutus puuttumiseen

Kiusaamismuotojen osalta puuttumisesta voidaan tehdä muutama havainto. Ensinnäkin materiaallinen kiusaaminen on joidenkin vastaajien kohdalla johtanut poliisille tehtyyn ilmoitukseen samoin kuin jotkut vakavimmista fyysisen kiusaamisen tapauksista, minkä jälkeen koko kiusaaminen on

---

¹⁷⁵ Fröjd ym. (2008, s. 16) toteavat selvityksessään, että vanhempien voi olla joskus vaikeaa myöntää, että lapsella on ongelma. Tämä johtuu usein siitä, että lapsen ongelmista puhuttaessa huoltaja voi kokea tämän syytökseksi omaa toimintaansa kohtaan. Koulun ja kodin arvomaailmat voivat toisinaan poiketa niin suuresti toisistaan, että yhteistyö on tämän vuoksi vaikeaa. Yhteistyön haasteena tuodaan esille myös perhemuotojen moninaistuminen – esimerkiksi yhteishuoltajuus voi vaikeuttaa yhteistyötä.

¹⁷⁶ Ks. myös Salmivalli 1995: 353, 357, jonka mukaan satunnaisesti kiusatut lapset vastaavat usein kiusattuja yleisemmin kiusaamiseen aggressiolla. Kaikista tutkimukseen osallistuneista kiusatuista tytöistä 30 % reagoi aggressiivisesti, pojista lähes 45 %.

vähitellen loppunut. Poliisille ilmoittaminen näyttää siten tehokkaalta koulukiusaamiseen puuttumistavalta.

”Henkistä ja fyysistä kiusaamista. Nimittelyä, tönimistä, uhkailemista, netissä haukkumista. Repun penkomista, varastamista... Kiusaamiseen puuttui opettajat valitettuani asiasta. Opettajat kertoivat rehtorille, joka kertoi poliiseille. Poliisille kertominen oli mielestäni hyvä asia. Poliiseilla on erilainen auktoriteetti, joka sai kiusaajat kuriin. Poliisi kutsuttiin, koska muutama rikosnimike täytyi. Ensimmäinen päivä valittamisen jälkeen oli hirveä, sillä kiusaaminen vain yltyi. Opettajat pitivät minua välitunnit sisällä, koska uhka turpaan saamisesta oli suuri. Kiusaaminen loppui myöhemmin.” (tyttö, s. 1993)

Hälyttävimmältä näyttää sen sijaan avuntarve niissä kiusaamistapauksissa, joissa on ainakin osittain mukana seksuaalista kiusaamista. Tähän liittyy erityisiä häpeän elementtejä, jotka estävät kertomisen ja vaikeuttavat myös puuttumista. Aineistostamme seksuaalisesta kiusaamisesta kertoi tosin vain pieni osa vastanneista, mutta kertomukset olivat varsin vakavia. Yhteenkään tapaukseen ei puututtu eikä kiusaaminen loppunut kenenkään kohdalla.

”Fyysisesti tönimällä, potkimalla alapäähän, lyömällä päätä naulakoihin. Henkisesti nimittelemällä, levittämällä perättömiä juoruja, paras kavერი liimasi minusta kuvan yöasussa koulun ilmoitustaululle, minulle soitettiin kesälomalla ja puhelussa minut uhattiin hakata, talomme polttaa ja koiramme tappaa. On myös uhattu kutsua täysi-ikäinen mies raiskaamaan minut. – Opettaja sanoi, että rakkaudesta se hevonenkin potkii, ja käski minun kätellä kiusaajan kanssa. Vanhemmat eivät kai ymmärtäneet, kuinka vakava tilanne oli. – Loppui vasta, kun aloin seurustella 15 vuotta täytettyäni.” (tyttö, s. 1988)

8.4 Miten pitäisi puuttua, miten havaitaan ajoissa?

Ruotsalaisessa tutkimuksessa on arvioitu erilaisten puuttumistoimien ja -ohjelmien vaikuttavuutta koulukiusaamiseen 10 000 oppilaan ja 39 peruskoulun otoksella. Tutkimuksessa tehokkaiksi puuttumiskeinoiksi todettiin koulun henkilöstöstä koostuvat kiusaamistiimit, oppilaiden aktivoiminen

ennaltaehkäisevässä työssä sekä kiusaamistilanteiden pitkäaikaisseuranta. Nämä toimet vähensivät sekä tyttöjen että poikien kiusaamista, kun taas jotkin keinot toimivat vain toisen sukupuolen kohdalla. Poikien harjoittama kiusaaminen väheni erityisesti kurinpitokeinojen ja järjestyssääntöjen avulla, kiusaamistapahtumien tarkalla dokumentoinnilla sekä oppilaiden välisiä suhteita kehittämällä. Tyttöihin taas vaikuttivat eniten välituntivälön lisääminen ja kiusaamista käsittelevät luokkakeskustelut. Kiusaamista käsittelevä opetusmateriaali todettiin heikkotehoiseksi puuttumiskeinoksi, samoin vanhemmille järjestettävä yleinen kiusaamisaiheinen koulu- ja tiedottaminen.¹⁷⁷

Erityisen huonoja puuttumiskeinoja ruotsalaistutkimuksessa olivat oppilaiden välisten konfliktien rutiininomainen sovittelu sekä erilliset kiusaamista käsittelevät oppitunnit – nämä keinot saattoivat jopa lisätä kiusaamista. Sovittelu on tasavertaisten oppilaiden välisten konfliktien selvittelyssä käytettävä menetelmä, joka saattaa heikommassa asemassa olevan oppilaan kiusaamiseen sovellettuna aiheuttaa tilanteen pahenemisen erityisesti poikien kohdalla. Kiusaamista käsittelevät oppitunnit puolestaan saattavat turhauttaa ja ärsyttää erityisesti tyttöjä ja sitä kautta lisätä luokassa esiintyvää kiusaamista, jos opetusta ja materiaalia ei ole suunniteltu oppilaiden tilanne, sukupuoli ja ikä huomioiden. Lisäksi oppilaiden (esimerkiksi tukioppilaiden) käyttäminen kiusaamistilanteiden havainnoijina ja raporttoijina todettiin ristiriitaiseksi menetelmäksi, joka saattaa joissakin tilanteissa toimia, mutta saattaa myös pahentaa kiusaamista erityisesti poikien kohdalla.¹⁷⁸

8.4.1 Aikuisten asenteisiin pitäisi tulla muutos

Kyselyymme vastanneiden mukaan kiusaamiseen puuttuminen ja ennaltaehkäisy edellyttävät ensinnäkin sekä opettajien että vanhempien vahvaa

---

¹⁷⁷ Skolverket 2011, s. 186–189. Tutkimuksessa mukana olleet kiusaamisen vastaiset ohjelmat olivat Farstametoden, Friends, Lions Quest, Olweusprogrammet, SET – Social och emotionell träning, Skolkomet, Skolmedling sekä Stegvis.

¹⁷⁸ Skolverket 2011, s. 188–189. Vrt. Ferguson ym. 2008, s. 410–411, jossa kiusaamisen vastaisten ohjelmien heikkoa vaikuttavuutta selitetään mm. kiusaajien haluttomuudella sitoutua ohjelmiin, jotka heikentävät heidän omaa sosiaalista statustaan kouluyhteisössä.

tarkkaavaisuutta ja huomiointikykyä. Jos näitä ei ole, säännöillä ja selkeil-läkään toimintamalleilla ei ole vaikutusta.¹⁷⁹ Jo pienimpiinkin mahdollisiin kiusaamisen merkkeihin on puututtava heti. Tällaisia huomioitavia seikko-ja ovat kiusattujen mukaan muun muassa välituntejaan yksin viettävät op-pilaat, ryhmien ulkopuolelle jääneet oppilaat tai yleensä hiljaiset lapset ja nuoret. Kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä kyselyvastausten mukaan myös selvittämällä kiusaamista riittävän varhain, esimerkiksi opettajan ja oppilaiden välisin keskusteluin, kiusaamista koskevilla kyselyillä sekä kan-nustamisella kertomaan kiusaamisesta mahdollisimman varhaisessa vai-heessa. Myös tilanteen seuranta näyttäytyi oleellisessa osassa.

”Olisi hyvä säännöllisin väliajoin järjestää nimettömiä kyselyitä oppilailta.”
(tyttö, s.1992)

”Pitäisi siis pyrkiä löytämään ja huomaamaan pahanolon merkkejä niin kiu-satuissa kuin kiusaajissakin.” (tyttö, s. 1981)

”Asiaan pitäisi puuttua niin, että asian käsittelyn jälkeen pitää järjestää seu-rantajakso, jonka aikana varmistetaan, että tilanne muuttuu.” (poika s. 1977)

Aikuisten vähättelevät asenteet tai oppilaiden välisten tapahtumien pitä-minen leikkinä näkyivät joissain edellä esille tulleissa aluehallintoviraston ratkaisuihin liittyvissä koulun selvityksissä. Myös kyselyvastauksissamme aikuisten asenteiden ongelmallisuus nousee esille kaikissa vastaajien ikä-ryhmissä, myös siis 1990-luvulla ja myöhemmin syntyneiden ryhmässä. Erityisesti välitunneille toivottiin lisää valvontaa.

”Opettajien havainnointia lisätä, mitä tapahtuu luokassa, lisää aikuisia läsnä välitunnille ja käytäville, eristäytyneiden lapsien kannustamista ja oikeaa kuuntelua.” (tyttö, s. 1983)

”Välituntivalvojat ovat ihan ehdottomia. Silmät auki tilanteessa kuin tilantees-sa (joskus lumisota ei ole vain hauskanpitoa, vaan joskus se lapsi on kannettu lumisota-alueelle että voidaan uittaa hangessa mielinmäärin), ja jos lapsi ei

---

¹⁷⁹ Ennaltaehkäisevän työn tulisi olla toistuvaa, suunnitelmallisesti tapahtuvaa ja säännöllistä osana normaalia koulun arkityötä (Hamarus 2008, s. 149–154). Ks. myös Lindh & Sinkkonen 2009, s. 140.)

näytä sanovan mitään, niin se ei tarkoita, että kaikki on kunnossa.” (tyttö, s. 1980)

”Mielestäni opettajien olisi erityisesti ala-asteella pitänyt valvoa välituntien menoa tarkemmin ja puuttua siihen, jos edes epäilivät jotakin kiusaamiseen viittaavaa. Lisäksi kiusaamiseen olisi tullut suhtautua vakavammin heti alusta lähtien, jolloin se ei ehkä olisi päässyt yltymään niin pahaksi.” (tyttö, s. 1994)

”Kukaan ei puuttunut. Opettajan pitäisi puuttua mielestäni esim. keskustelemalla kummankin osapuolen kanssa. Asiaa ei saisi missään nimessä painaa villaisella, kuten omalla kohdallani tehtiin (sanottiin esim. ”sinä olet nätti, mukava ja vahva tyttö, kyllä sinä pienen kiusoittelun kestät”), vaan kiusaamiseen tulisi suhtautua vakavasti, sillä se voi vaikuttaa todella paljon jonkun loppuelämään. Lapsuuden ja kouluajan tulisi olla turvattua ja onnellista aikaa.” (tyttö, s. 1994)

”Yhteiskunnan asenneilmaston pitää muuttua: kiusaamista ei saa hyväksyä.” (tyttö, s. 1979)

Muutamissa tutkimuksissa onkin tullut esille tuloksia, joissa lasten välinen nahistelu nähdään normaaliin kehitykseen kuuluvana. Muualla tehdyistä tutkimuksista esimerkiksi Kochenderfer-Ladd ja Pelletier ovat havainneet, että osa aikuisista pitää kiusaamista lasten ja nuorten arkeen kuuluvana normatiivisena toimintana, josta on hyvä oppia selviytymään ilman aikuisten puuttumista¹⁸⁰. Havainnoijia saattaa johtaa harhaan myös se, että leikillinen tappelu on lasten ja nuorten parissa yleistä. Salmi kuitenkin toteaa, että sekä lapsi että harjaantunut aikuistarkkailija pystyy helposti erottamaan tämän oikeasta, väkivaltaisesta tappelusta, koska leikillisessä tapelussa osapuolet ovat usein hyviä ystäviä keskenään toisin kuin kiusaamislanteissa.¹⁸¹

---

¹⁸⁰ Kochenderfer-Ladd & Pelletier 2008.

¹⁸¹ Salmi 2004, s. 103. Ks. myös Salmivalli 2010, s. 13–14.

8.4.2 Konkreettisia puuttumiskeinoja ja rangaistuksia

Kysymykseemme, miten kiusaamiseen pitäisi puuttua, monet kiusatut vastasivat, että tärkeintä olisi tehdä heti ilmoitus kiusaajan kotiin. Puuttumisen keinoksi ehdotettiin myös yhteistapaamisia. Myös kovempien rangaistusten perään kuulutettiin. Kiusatut toivoivat, että kiusaaja esimerkiksi erotettaisiin määräajaksi koulusta tai pakotettaisiin vaihtamaan koulua. Monet vastaajista olivat sitä mieltä, että on kohtuutonta ehdottaa kiusatulle koulun vaihtoa. Useat kiusatuista ehdottivat asteittain kovenevaa rangaistuskäytäntöä kiusaajalle, minkä mukaan kiusaajalle esimerkiksi annettaisiin ensimmäisestä tilanteesta jälki-istuntoa, toisesta erotettaisiin määräajaksi koulusta ja kolmannesta erotettaisiin koulusta tai pakotettaisiin vaihtamaan koulua. Kouluun kaivattiin myös uusia puuttumiskeinoja ja lisäkoulutusta opettajille. Jokunen vastaaja toi esille myös kiusaajan auttamisen ja kiusaajan toiminnan taustalla olevien syiden selvittämisen. Mielenkiintoista on, että suurin osa esille tulleista asioista todettiin myös edellä aluehallintovirastojen ratkaisukäytännössä (tilanteet ratkaistava muuten kuin kiusatun koulun vaihdolla, puuttumiskeinoja tulee porrastaa jne.). Nämä seikat tulisikin nyt saattaa koulujen ja opetuksen järjestäjän tietoon.

”Yleisenä mielipiteenä, ei pelkästään omaan tilanteeseeni liittyen, kiusaamiseen tulisi mielestäni puuttua ottamalla käyttöön ankarammat otteet kiusaajia kohtaan. Esim. määräaikainen erottaminen, pakottamalla koulun vaihtoon ja laittamalla erityistarkkailuun. Pelkällä puhumisella nämä asiat eivät ratkea. Kiusaaja voi kyllä esittää korjaavansa tapansa, mutta jatkaa todennäköisesti toimintaansa matalammalla profiililla.” (poika, s. 1987)

”Asteittain koveneva rangaistuskäytäntö voisi olla hyvä vaihtoehto puuttua. Ensin annettaisiin varoitus ja, jos tilanne jatkuisi ennallaan, kiristettäisiin tarvittaessa aina koulusta erottamiseen asti. Tilanne on kuitenkin aina selvitettävä tarkkaan. Kiusaajalla voi olla omia ongelmia taustalla, ja hän on voinut sen vuoksi ajautua kiusaamaan. Myös kiusaajaa on käsiteltävä kuten ihmistä.” (poika, s. 1994)

”Opettajilla tulisi olla aikaa ja resursseja puuttua asioihin. Lisäkoulutusta ja tukea heille vaikeaan työhön. Uusia kurinpito- ja puuttumiskeinoja. Ryhmien

ohjausta, uusia työkaluja siihen työhön. Vanhempien ja koulun välisen yhteistyön syventäminen.” (tyttö, s. 1978)

Jälki-istunnoista tuli havaintoja puolesta ja vastaan. Hamaruksen mukaan jälki-istunnolla rangaistuksena ei välttämättä ole vaikutusta, koska oppilaiden kulttuurisessa maailmassa jälki-istunto kantaa tiettyä alakulttuurin korkeastatusta¹⁸².

8.4.3 Ryhmäyttäminen

Opettajalla on Hamaruksen mukaan mahdollisuus estää kiusaaminen ja jopa ehkäistä sitä. Sen sijaan, että opettaja antaisi oppilaiden muodostaa itse työryhmät ja sallisi heidän käyttää ryhmien muodostamista osana kiusaamiseen liittyvää syrjimistä, voi opettaja muodostaa oppilaista erilaisia ryhmiä tai työskentelypareja ja auttaa näin oppilaita toimimaan yhdessä erilaisissa sosiaalisissa kokoonpanoissa.¹⁸³ Monet kiusaamiskyselymme vastanneista olivat sitä mieltä, että opettajan tulisi päättää ryhmät, työparit ja joukkueet, jolloin kiusattua ei voitaisi alistaa tällaisissa tilanteissa.

”Ennaltaehkäistä sillä, että sekoitetaan ”mahdollisimman erilaisia” lapsia keskenään olemaan.” (tyttö, s. 1979)

Yleisemminkin keskeisiksi kiusaamisen ennaltaehkäisyssä varteen otettaviksi keinoiksi kyselyyn vastanneet nostivat ryhmähengen vahvistamisen erilaisten yhteistoiminnallisten tutustumis- ja ryhmäyttämisleikkien avulla. Ryhmähenkeä nostamalla voidaan kouluyhteisön hyvinvointia kehittää. Tämä tulee kuitenkin aloittaa heti peruskoulun alkaessa, jonne suurin osa kiusaamisen alkamisestakin sijoittuu.

”Luomalla ryhmähenkeä, osallistamalla hiljaisemmatkin oppilaat positiivisella tavalla mukaan ja kitkemällä nimittelyt ja nälvimiset heti alkuunsa.” (tyttö, s. 1978)

---

¹⁸² Hamarus 2006, s. 196–197.

¹⁸³ Hamarus 2006, s. 196–197. Ks. myös Salmivalli 1998, s. 88–97.

”Koulusta on yritettävä rakentaa mahdollisimman tiivis yhteisö, jossa kenenkään ei tarvitse pelätä ketään toista. Miten sitten nostattaa yhteisöllisyyttä? Näkisin esimerkiksi teemapäivät hyvinä keinoina.” (poika, s. 1994)

8.4.4 Ohjelmat ja hankkeet

Nuorimmassa ikäryhmässä puuttumisen osalta näkyvät myös uudet kiusaamisenvastaiset ohjelmat ja hankkeet, kuten KiVa Koulu. Näitäkin kuitenkin toteuttaa koulun henkilökunta, ja on ihmisistä kiinni, kuinka ohjelmat toimivat. KiVa Koulu -ohjelman ollessa käytössä erityistä pettymystä herätti se, jos tästä huolimatta oppilaan kiusaamiseen ei saatu muutosta.

”Yläasteella tuli nämä kiusaamiskampanjat ym. Luokanvalvoja puuttui kovalla kädellä tähän, 9. luokka oli rauhallisempi, mutta silti sitä väreili ilmassa. [Vaikutus oli] Ihan OK, kiusaajat sanoi anteeksi jne. Rauhoittui yläasteen loppua kohden.” (poika, s. 1992)

”Meidän koulussa KiVa-kouluprojektissa oli esimerkiksi pallopelejä, joissa pallon saatuaan piti kertoa jotain itsestään tai ONGELMISTAAN. Tilanne ahdisti, kun odotti kauhulla omaa vuoroaan, josta syntyi taas uusi kiusaamistilanne – opettaja ei välittänyt.” (tyttö, s. 1998)

”Tönimällä, kaatamalla, lyömällä kepillä jalkoihin, haukkumalla, ei huolitettu mukaan leikkeihin. Peruskoulussa ekalla luokalla samat pojat kuin eskarissa jatkoivat kiusaamista. Mutta peruskoulussa täällä on KiVa koulu-järjestelmä, joka toimii aika hyvin. Ekalla luokalla kummioppilas tuli avuksi, jos oli paikalla, ja muutenkin neuvoi, miten pitää suhtautua. Kiusaamisten jälkeen opettaja(t) keskusteli ensin kummankin kanssa ja sitten kiusaaja kävi usein iltapäivisin ”toisessa koulussa”, en tiedä missä. Nyt pääkiusaaja on hyvä kaveri ja kiva. Hän sanoo, että on mun henkivartija.” (poika, s. 2002)

”Opettajat muka yritti jollain keskusteluilla kiusattujen kanssa, jossa sovittiin yhteisistä säännöistä ja turhaan. Tukioppilaita käytettiin vakoilemaan muka välitunneille. Puututtaisiin niin, että häiriköt pois esim. tarkkisluokille ja saada vanhemmat oikeasti tajuamaan, mitä kiusaaja tekee, siis se oma kullannappu, alle 15-vuotiaillekin kovempia rangaistuksia kiitos, ettei kenenkään

tarvitsisi pelätä, kiva koulu hanke on pelkkää sanahelinää, siitä ei ole hyötyä!”
(poika, s. 1997)

Ohjelmissa on kuitenkin se hyvä puoli, että ne kohdistuvat koko kouluyhteisöön. Kiusaaminen on vain harvoin kahden oppilaan välinen tilanne, jossa muutos saataisiin aikaan puuttumalla yhden kiusaajan toimintaan. Salmivalli onkin tutkimuksissaan todennut, että kouluväkivallan vähentämiseen tähtäävät interventiot toimivat tehokkaimmin, kun ne suuntautuvat luokan kaikkiin lapsiin: kiusaajiin ja uhreihin, mutta myös erilaisiin rooleihin asettuneisiin sivullisiin (”vahvistajat”, ”apurit” ja ”ulkopuoliset”).¹⁸⁴ Tehokkaassa puuttumisessa tärkeintä onkin muistaa, että kiusaaminen on koko luokan ja koko kouluyhteisön ongelma.

Koulukiusaamisen ei voida odottaa täydellisesti katoavan kouluyhteisöistä parhaallakaan ennaltaehkäisevällä työllä tai nopealla puuttumisella, sillä vertaisryhmään kohdistuvalla aggressiivisella käyttäytymisellä on sosiaalisia funktioita, jotka edesauttavat kiusaamisen jatkumista oppilassukupolvesta toiseen: vallankäyttö nostaa kiusaajan statusta sosiaalisessa hierarkiassa ja lisää kiusaamiseen osallistuvien yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹⁸⁵ Parhaat tulokset kiusaamisen vähentämisessä on silti saatu ohjelmilla, jotka sitouttavat koko koulun oppilaat ja henkilöstön kiusaamisen vähentämiseen¹⁸⁶.

8.4.5 Valistus

Myös valistuksen tarve koulukiusaamisasioissa mainittiin laajasti kyselyvastauksissamme. Erilaiset ohjelmat ovat myös valistuksen osalta systemaattisuudessaan hyviä, suuria joukkoja tavoittavia välineitä.¹⁸⁷ Toisaalta tarvittaisiin myös konkreettista tietoa ja konkreettisempia avauksia, millaista koulukiusatun elämä on. Monella aikuisella ja kiusatun luokkatove-

¹⁸⁴ Salmivalli 1995, s. 357.

¹⁸⁵ Nishina 2004, s. 55–56.

¹⁸⁶ Ks. mm. Kärnä 2012, s. 34–35; Nishina 2004, s. 55; Ferguson ym. 2008, s. 410; Edmondson & Zeman 2011, s. 37–38; Skolverket 2011, s. 191.

¹⁸⁷ Valistuksen antaminen voidaan toteuttaa interventioita käyttämällä, toisin sanoen kiusaamisen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi kehitetään erilaisia toimenpideohjelmaa (ks. Olweus 1994; Salmivalli 2010).

reilla ei ole koulukiusaamisen vakavuudesta riittävää tietoa. Luokitteluissa myös menetetään tapahtumien konkreettisuus ja koskettavuus. ”Fyysinen ja psyykinen kiusaaminen” ei kuulosta lainkaan niin pahalta kuin huoraksi haukkuminen, tappouhkaukset, tupakantumpilla polttaminen ja pään lyöminen naulakkoon.

”Kaikkien olisi tärkeää pysyä tietoisina ilmiön monimuotoisuudesta. Sanaa kouluväkivalta voisi käyttää enemmänkin.” (tyttö, s. 1980)

Valistaminen eli kiusaamisesta ja sen vaikutuksista puhuminen sekä koulussa että kotona säännöllisin väliajoin koettiin kyselyn mukaan myös erittäin tärkeäksi keinoksi ennaltaehkäistä kiusaamista. Lisäksi arvo- ja asennekasvatuksen merkitys korostuu valistuksessa: miten toisia ihmisiä tulee kohdella ja kunnioittaa erilaisuutta. Valistaminen edellyttää lisäksi aina koulun ja kodin tiivistä yhteydenpitoa sekä tahtoa avoimeen keskusteluun.

”Että järjestettäisiin säännöllisin väliajoin kiusaamista vastustavaa toimintaa kouluissa/oppitunneilla. Opettajien olisi hyvä puhua ja muistuttaa oppilaitaan siitä, kuinka vakavat seuraukset kiusaamisella voi olla.” (tyttö, s. 1992)

9 Johtopäätökset

Kiusaaminen – mitä ja missä?

Koulukiusaaminen on vakava ja yleinen ongelma kouluissa. Kuten kyselymme osoitti, sen seuraukset ja vaikutukset lasten elämään ovat moninaisia ja pitkävaikutteisia. Tästä huolimatta kiusaamiseen ei varsin usein puututa joko lainkaan tai riittävän tehokkaasti. Kiusaamisen näkymättömyys, mutta myös aikuisten asenteet ovat puuttumisen kompastuskiviä. Puuttumisen arvioitu tehottomuus, kiusaamisen paheneminen kertomisen seurauksena sekä kiusaamisen häpeällisyys estävät oppilaita itse kertomasta kiusaamisesta. Kaikista vastanneista noin 62 prosenttia oli kertonut kiusaamisesta jollekin aikuiselle, ja 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneiden ikäryhmässä kertoneiden osuus on noin 71 prosenttia. On tärkeää, että koulu on saatettu tietoiseksi asiasta, sillä tietoisuus on merkittävä tekijä koulun vastuuta arvioitaessa. Jonkinlainen havainnointivelvollisuus tulisi kouluilla itselläänkin silti olla, sillä lasten oikeuksien toteutuminen ei voi jäädä yksinomaan lapsen itsensä tai hänen vanhempiansa vastuulle.

Kiusaamista voidaan kouluissa selvittää esimerkiksi nimettömin kyselyin, seuraamalla oppilaiden käyttäytymistä (poissaolot, kouluhaluttomuus, vetäytyminen) tai keskustelemalla oppilaan kanssa kahden kesken. Kyselyvastauksissa peräänkuulutettiin erityisesti välitunneille lisää valvontaa ja yleisemminkin opettajille tarkempaa havainnointikykyä ja tarkkaavaisuut-

ta. Suurin osa kiusaamistilanteista tapahtuu välitunneilla, mutta myös kaikkialla muualla koulussa. Oppilaiden koulutiellä puolestaan yleisimpiä riskipaikkoja kiusaamisen alkamiselle ovat jo heti ensimmäinen luokka sekä siirtyminen 6. luokalta 7. luokalle tai ylipäätään toiseen luokkaan siirtyminen. Yleistä oli myös, että kiusaaminen alkaa uudelleen eri tilanteissa. Tähtänkin tulisi kiinnittää huomiota ja järjestää systemaattinen jälkiseuranta, jos oppilaalla on kiusaamishistoriaa.

Koulun puuttumiskeinot – miten puututaan tehokkaasti?

Kouluilla on puuttumiskeinoina käytettävissään kiusaamisasioissakin kurinpitotoimet ja -rangaistukset. Aluksi puuttuminen voi käsittää vain kasvatuksellisia keinoja, kuten puhutteluita. Jos tämä ei auta, tulee porrastetusti siirtyä muihin, järeämpiin keinoihin. Koulun puuttumiskeinojen ongelmana on niiden kohdistaminen oikeaan henkilöön sekä se, että kiusaamisen koko kokonaisuus ei näy opetushenkilökunnalle, vain yksittäiset teot. Kyselyssä nähtiin ongelmaksi myös asiaa käsittelevän aikuisen vaihtumisen: kiusatulle oli erittäin raskasta selvittää ja selittää tapahtumat eri ihmisille useaan kertaan. Välituntivalvonta oli myös tyypillisesti puutteellista. Joissain puuttumiskeinoissa kynnyks on myös korkea, kuten määräaikaisessa erottamisessa. Se onkin viimeisijainen keino.

Tehokkaina puuttumiskeinoina kouluissa nähtiin kyselyvastauksissa sellaiset yhteiskeskustelut, joissa myös kiusaajien vanhemmat olivat mukana. Keskusteluissa vain kiusaamistilanteiden osapuolten kanssa tulisi myös tehdä oppilaiden roolit selviksi. ”Kättä päälle rehtorin kansliassa” tai muut sovittelemenetelmät, joissa kiusatun roolia ei oteta vakavasti (esim. molemmat pyytävät anteeksi), eivät tuo kiusatulle oikeudenmukaisuuden kokemusta, jollei kiusaajalle seuraa teoista mitään. Erityisesti poliisin tulo mukaan asiaan yleensä lopetti kiusaamisen. Ryhmän vaihdot olivat myös tehokkaita, joskin yleensä tilanne päättyi siihen, että kiusattu vaihtoi koulua tai siirtyi kotiopetukseen. Eduskunnan oikeusasiamies ja AVI:t eivät ole pitäneet näitä oikeana ratkaisuna ongelmaan. Jos mahdollista, kyselymme tulosten valossa sen sijaan kiusaajan luokkasiirtoja voisi käyttää enemmän. Luokkasiirrot ovat koulujen harkintavaltaan kuuluvia asioita.

Varhain tapahtuvalla ryhmäytymisellä voitaisiin kyselyvastaustemme mukaan ehkäistä koulukiusaamista. Kyselyssä nähtiin tärkeäksi, että opettajat päättävät ryhmistä, työpareista ja joukkueista ja sekoittavat näissä eri oppilaita vaihtelevasti keskenään. Hyvän ryhmähengen luominen erilaisin leikein ja tapahtumin koettiin myös tärkeäksi. Ennaltaehkäisevänä välineenä mainittiin myös systemaattinen valistus. Osittain tällaisia koko koulu yhteisöön suuntautuvia keinoja toteuttaa tällä hetkellä KiVa Koulu -ohjelma. Silti aikuisten asenteet näkyvät edelleen tärkeänä kehittämiskohteena: hienoinakaan ohjelma ei auta, jos aikuinen ei välitä, ei ehdi tai jaksa.

Kiusaajan oikeudellinen vastuu

Oikeudellisesti ongelmallista on myös, että kiusaaja on usein alle 15-vuotias, jolloin kiusaajan oma rikosoikeudellinen vastuu ei tule kyseeseen, vaikka kiusaaminen täyttäisi rikosten tunnusmerkistöjä. Tämän ikärajan saavuttaneidenkin osalta voidaan myös pohtia, riittävätkö rikostunnusmerkistöt nykyisellään tavoittamaan sitä toistuvaa ja systemaattista tekokokonaisuuden luonnetta, mikä on koulukiusaamisen vahingollisuuden ja moitittavuuden ydin. Yhdelle tekijälle tuomitut rangaistukset ovat vähäisiä, kun tekijöitä ja tekoja on useita. Rikosprosessiin myös päättyy lähinnä pahoinpitelyitä. Näistä vakavimmista on rangaistuksena tosin voinut seurata koulukiusaamistapauksissa muutakin kuin sakkoa, kuten ehdollista vankeutta. Tarkempaa keskustelua ja ohjausta tarvittaisiin myös siitä, milloin teot on syytä ilmoittaa koululta poliisille. Alle 15-vuotiaiden osalta on vielä huomattava, että heihinkin ulottuu vahingonkorvausvastuu. Vahingonkorvaukseen liittyviä ongelmia ovat kuitenkin näyttökysymykset erityisesti henkilövahingoissa, jotka liittyvät psyykkiseen kiusaamiseen, koska niiden syy-seuraussuhteet ovat ongelmallisia.

Opetushenkilökunnan ja opetuksen järjestäjän vastuu

Aluehallintovirastojen ja ylimpien lainvalvojien käytännössä tulee esille se, että turvallisen opiskeluympäristön tulee toteutua myös käytännössä. Tämä tarkoittaa kiusaamistilanteissa asianmukaista suhtautumista, selvittämistä, puuttumista sekä seurantaa. Opetushenkilökunnan tietoisuus on merkittä-

vä tekijä vastuun kannalta, joten kiusaamisen saattaminen koulun tietoon on äärimmäisen tärkeää. Mitä pidempään kiusaaminen on kestänyt, sitä monipuolisempaa puuttumista koululta edellytetään. Myös oppilashuollollinen tuki on tarjottava kiusaamistilanteissa.

Lainsäädäntö ei velvoita puuttumaan millään tietyllä tavalla, vaan koulun puuttumista arvioidaan kokonaisuutena. Kanteluratkaisuissa kuitenkin lausuttiin muun muassa, että kiusaamisasioita on selvitettävä riittävästi (esim. nimettömät kyselyt), valvonnan on oltava riittävää, puuttumiskeinoja tulee porrastaa eikä jättää puuttumista pelkkiin puhutteluihin, jos ne eivät tehoa. Puuttumisen on myös oltava riittävän konkreettista, koulu ei voi osoittaa vain kyseeseen tulevia ohjelmia ja teorioita, vaan sen tulee esimerkiksi esittää, mitä konkreettisia rangaistuksia kiusaamisesta on seurannut kiusaajille. Oleellista on myös se, että tilanteeseen puututaan heti, kun kiusaamisesta saadaan tieto. Tilanteita tulee myös seurata, jotta tiedetään, vaikuttiko jokin puuttumiskeino vai tuleeko jatkossa puuttua jollain toisella tavalla. Edellä mainittuja asioita nostivat kyselyvastauksissamme esille myös kiusatut.

Lainsäädännön näkökulmasta puuttumisen konkreettisempi sääntely voisi terävöittää käytännön toimia. Nyt oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön kyllä velvoittaa opetuksen järjestäjän ja koulun henkilökunnan suunnitelmiin ja konkreettisestikin puuttumaan, mutta puuttumisen sisältö jää avoimeksi. Oikeuskäytäntö kuitenkin osoittaa, että kiusaamiseen puuttumiseksi on käytettävä tehokkaasti kaikkia käytössä olevia keinoja – muutoin opetuksen järjestäjä tai yksittäiset virkamiehet voivat olla laiminlyönneistään vahingonkorvausoikeudellisessa tai rikosoikeudellisessa vastuussa. Vahingonkorvausvastuu voi tulla herkemmin kyseeseen, sillä rikosprosessissa epävarmoissa tilanteissa asiat ratkaistaan syytetyn eduksi. Koulujen laajan harkintavallan vuoksi lainvastaisena puuttumisen laiminlyönti kuitenkin näyttäytyy vain harvoin. Se, että kiusaaminen ei ole loppunut toimien seurauksena, ei myöskään kanavoidu nyt kenenkään vastuuksi. Oikeuskäytäntö osoittaa, että jos puuttumiskeinoja on koulussa käytetty monipuolisesti, suunnitelmat ovat kunnossa ja niitä noudatetaan, mutta kiusaamista ei ole silti saatu loppumaan, opetushenkilökunta tai opetuksen järjestäjä ei voi olla oikeudellisessa vastuussa.

Kyselyvastausten mukaan 1990-luvulla tai sen jälkeen syntyneidenkin ryhmässä koulu puuttui vain noin 64 prosenttiin tapauksista, joissa koulu

oli tietoinen kiusaamisesta. Näistä tapauksista, joissa jotenkin oli puututtu, vain noin kolmasosassa kiusaaminen saatiin loppumaan. Kiusaamisen uhrin näkökulmasta tulisikin pohtia, onko kouluilla riittävästi keinoja puuttua kiusaamiseen. Vaikka puuttuminen onkin lisääntynyt nuorimmassa ikäryhmässä, hälyttävä on edelleen prosenttiluku, joka kuvaa puuttumattomien tilanteiden määrää koulussa, vaikka niistä on kerrottu jollekin koulun aikuiselle.

Lisäksi tulisi pohtia määräajan säätämistä asiaan puuttumiseen. Oikeuskäytännössä näkyy nyt, että vuosiakin kestäneeseen kiusaamiseen puuttuminen katsotaan riittäväksi, jos kiusaamisen myöhäisessä vaiheessa on toimittu riittävän tehokkaasti.

Kiusatun pääsy oikeuksiinsa?

Kantelut aluehallintovirastoille ja ylimmille lainvalvojille ovat matalan kynnyksen keinoja huoltajalle viedä asiaa eteenpäin. Ongelmana on erityisesti tällöin kuitenkin se, että moni kantelija ei tiedä, mistä asioista kannellaan ja mitkä asiat kuuluvat tuomioistuimen toimivaltaan. Koulun dokumentointivelvoitteita tulisi myös kehittää sekä ohjeistaa huoltajia esimerkiksi siitä, että oikeaan aikaan hankittu lääkärintlausunto on tuomioistuimessa tärkeä näytön kannalta. Huoltajat tarvitsisivatkin oikeudellisia keinoja koskevaa neuvontaa. Terveystieteiden sektorilla tämä on toteutettu jokaisessa toimintayksikössä pakollisella potilasasiainmiehellä. Vastaavaa järjestelmää voisi pohtia myös opetustoimen sektorilla.

Kanteluratkaisuista ilmenevät myös näytön ongelmat ja riittämättömät keinot asioiden selvittämiseen. Kun kouluilta (rehtori, opettajat) ja opetuksen järjestäjältä hankitaan kirjallinen selvitys ja kantelijan kanta on tälle yleensä vastakkainen, on näistä toisinaan mahdotonta saada selville, mitä tilanteessa on tapahtunut. Tällöin myös sen arviointi – onko opetushenkilökunta tai opetuksenjärjestäjä toiminut lainmukaisesti – on mahdotonta. Aluehallintovirasto ei voi esimerkiksi kuulla todistajia (kuten toisia oppilaita), mikä on taas tuomioistuimelle tyypillistä.

Tuomioistuimen arvioitavaksi opetuksen järjestäjän tai opetushenkilökunnan vastuukysymykset päätyvät kiusaamistapauksissa harvoin. Ongelmattomia eivät näyttökysymykset täälläkään ole muun muassa edellytety-

jen syy-seuraussuhteiden vuoksi. Tällöin myös erityisesti vahingonkorvauskanteissa oikeudenkäynnin kustannukset voivat olla oikeusprosessin estäviä tekijöitä. Ruotsin mallin mukainen viranomainen, joka voi nostaa lasten puolesta vahingonkorvauskanteita tuomioistuimissa koulujen laininlyönneistä, onkin pohdinnan arvoinen asia myös meillä.

Lähteet

- Bradshaw, C. P., Sawyer A. L. & O'Brennan L. M. (2007). Bullying and Peer Victimization at School. Perceptual Differences between Students and School Staff. *School Psychology Review* 36 (3), s. 361–382.
- Craig, W. M. & Harel Y. (2004). Bullying, physical fighting and victimization. Teoksessa *Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey*. Eds. C. Currie et al. *Health Policy for Children and Adolescents*, no. 4. World Health Organization.
- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., Currie, C. & The Health Behaviour in School-Aged Children Bullying Working Group (2005). Bullying and symptoms among school-aged children. International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health* 15 (2), pp. 128–132.
- Edmondson, L. & Zeman, L. D. (2011). Making School Bully Laws Matter. *Reclaiming Children and Youth* 20, pp. 33–38.
- Ferguson, C. J., San Miguel, C., Kilburn, J. C. Jr. & Sanchez, P. (2008). The Effectiveness of School-Based Anti-Bullying Programs. A Meta-Analytic Review. *Criminal Justice Review* 32, pp. 401–414.
- Frände, D. (2005). *Yleinen rikosoikeus*. Helsinki: Edita.
- Frände, D., Matikkala, J., Tapani, J., Tolvanen, M., Viljanen, P. & Wahlberg, M. (2006). *Keskeiset rikokset*. Helsinki.
- Hahto, V. (2008). *Tuottamus vahingonkorvausoikeudessa*. Helsinki: WSOYPro.
- Hakalehto-Wainio, S. (2003). Korvausvastuu koulukiusauksella aiheutetusta vahingosta. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXVI 2003*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja, s. 65–134.

- Hakalehto-Wainio, S. (2009). Vahingonkorvausvastuu oikeusturvakeinona julkishalinnossa. *Oikeus* 2009 (38); 3, s. 330–333.
- Hakalehto-Wainio, S. (2010). Julkisyhteisön vahingonkorvausvastuu. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 59/2010.
- Hakalehto-Wainio, S. (2012). Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Hamarus, P. (2006). Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylän yliopisto.
- Hamarus, P. (2008). Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki: Kotimaa-Yhtiöt Oy/Kirjapaja.
- Hamarus, P. (2012). Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hannula, I. & Neuvonen R. (2011). Internetin keskustelupalstan ylläpitäjän vastuu rassistisesta aineistosta. *Lakimies* 2011 (3), s. 527–548.
- Hemmo, M. (1996). Vahingonkorvauksen sovittelu ja moderni vahingonkorvausoikeus. Vammala: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja.
- Hemmo, M. (2005). Vahingonkorvausoikeus. Helsinki: WSOYPro.
- Holmberg-Kalenius, T. (2008). Elämää koulukiusaamisen jälkeen. Jyväskylä: Gummerus.
- Huhtanen, K. (2007). Kun huoli herää. Varhainen puuttuminen koulussa. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Jiang, D., Walsh M. & Augimeri, L. K. (2011). The linkage between childhood bullying behaviour and future offending. *Criminal Behaviour and Mental Health* 21, p. 128–135.
- Kaitue, S., Noponen T. & Släen, A. (2007): Yleistä muttei yksityistä. Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. Helsinki.
- Kaltiala-Heino R., Rimpelä M., Rantanen P., Rimpelä A. (2000). Bullying at school – an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence* 23(6): 661–674.
- Kiilakoski, T. (2009). Viiltoja. Analyysi kouluväkivallasta Jokelassa. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 28. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Saatavissa 19.11.2012: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/viiltoja.pdf>.
- Kivivuori, J. & Savolainen, J. (2003). Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 204.
- Kivivuori, J. (2006). Oikeudellistuva yhteiskunta – esimerkkinä koulujen alttius ilmoittaa oppilaiden tekoja poliisille. *Oikeus* 2006 (35); 2, s. 157–177.
- Kochenderfer-Ladd, B. & Pelletier M. (2008). Teachers' views and beliefs about bullying. Influences on classroom management strategies and students coping with peer victimization. *Journal of School Psychology* 46, s. 431–453.
- Korhonen, P. & Kuusi M. (2003). Sukupuolinen häirintä peruskoulussa. Muistoja ja merkityksiä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Koskinen, P. (2008). Rikosoikeuden perusteet. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeus-tieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Koskinen, S. & Kulla, H. (2009). Virkamiesoikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.
- Kouluterveyskysely 2011. Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaiden hyvinvointi vuosina 2000/01–2010/11. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa 19.11.2012: http://info.stakes.fi/kouluterveys/tulokset/ktkysely_kokomaa_200001_201011_pk.pdf.
- Kouluterveyskyselyn kysymysohjelmat taulukot vuosilta 2000–2011. Koulukiusaaminen. Saatavissa 19.11.2012: <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/index.htm>.
- Kouluterveyskyselyn maakuntien väliset vertailutaulukot vuosilta 2002–2011. Saatavissa 19.11.2012: <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/alueittain/maakunnat.htm>.
- Kärnä, A. (2012). Effectiveness of the KiVa Antibullying Program. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja B, osa 350. Turku: Turun yliopisto.
- Lappi-Seppälä, T. & Nuutila, A.-M. (2002). RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Teoksessa: Rikosoikeus, s. 741–813. Toim. O. Heinonen ym. Helsinki: WSOY Lakitieto.
- Leinonen, T. (2005). Pohdintoja restoratiivisten käytäntöjen vaikuttavuustutkimuksista ja -hypoteeseista. Teoksessa A.-M. Nuutila ja E. Pirjatanniemi (toim.): Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005. Turku.
- Lindh, R. & Sinkkonen, H.-M. (2009). Koulusta selviytyminen. Opettajan ja oppilaan yhteinen haaste. Helsinki: Gaudeamus University Press.
- Luopa, P., Karvonen, S., Jokela, J. & Rimpelä, M. (2003). Nuorten hyvinvointikartasto. Kouluterveyskyselyn indikaattorit seutukunnittain ja kunnittain. Aiheita 17/2003. Helsinki: Stakes.
- Luopa, P., Pietikäinen, M. & Jokela, J. (2008). Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007. Opetusministeriön julkaisu 2008:7.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2007). Välitunnilla kiusataan – Opettajat kaipaavat tukea puuttumiseen. Tiedote 19.9.2007 koulukiusaamiskyselyn tuloksista. Saatavissa 19.11.2012: <https://mll-fi.directo.fi/?x20737=2336264#>.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2009a). Kertominen voi pahentaa kiusatun tilannetta. Tiedote vuoden 2009 kouluvihtyvyyksien tuloksista. Saatavissa 19.11.2012: http://www.mll.fi/ajankohtaista/tiedotteet_ ja_ uutiset/?x41088=8595464.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2009b). Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä. Helsinki: Studio Gemma Oy.
- Marttunen, M. (2008). Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 236.
- Melander, S. (2009). Rikosoikeus vuonna 2010 – kriminalisointiteoria ja rikosoikeuden nykytila. Lakimies 2009, s. 1181–1187.
- Mäntylä, N. (2010). Oikeus koulukuljetukseen. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 3/2010, s. 270–281.

- Niemi-Kiesiläinen, J. (2004). Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki.
- Nishina, A. (2004). A Theoretical Review of Bullying. Can It Be Eliminated? Teoksessa: *Bullying. Implications for the Classroom*. Saint Louis, MO, USA: Elsevier Science & Technology, s. 35–60.
- Nuutila, A.-M. & Majanen, M. (2009). RL 24 luku: yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset. Teoksessa: *Rikosoikeus*, s. 633–680. Toim. T. Lappi-Seppälä ym. Helsinki: WSOY.
- OAJ (2006). OAJ:n ohjeet koulukiusaamisen ja väkivallan ehkäisemiseksi. Saatavissa 19.11.2012: http://www.oaj.fi/portal/page?_pageid=515,710881&_dad=portal&_schema=PORTAL.
- Olweus, D. (1992). Kiusaaminen koulussa. Keuruu: Otava.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 35. No. 7, pp. 1171–1190.
- Opetushallitus (2004). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Opetushallitus (2011). Kotiopetus. Saatavissa 19.11.2012: http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/kotiopetus.
- Palmén, H. (1978). Laiminlyöntirikoksista: tutkimus erityisen toimintavollisuuden merkityksestä laiminlyönnin rankaisemisessa. Helsinki: Helsingin yliopiston rikosoikeuden laitoksen julkaisuja N:o 3.
- Parviainen, M. (2010). Kenen on vastuu? Vastuut ja seuraamukset palvelussuhteessa. Helsinki: Edita.
- Pellonpää, M. (2005). Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki: Talentum.
- Peukunen, J.-P. (2011). Rankaisematon ja rangaistava urheiluloukkaus. *Acta Legis Turkuensia* 2011, s. 41–63.
- Pihljarinne, T. (2011). Keskustelupalstan ylläpitäjien vastuu: EU-sääntelystä kansalliseen oikeuteen – sananvapausrikokset ja tekijänoikeusrikos. *Lakimies* 2011 (6), s. 1192–1214.
- Rautio, I. (2009a). Seksuaalirikokset. Teoksessa: *Rikosoikeus*, s. 419–462. Toim. T. Lappi-Seppälä ym. Helsinki: WSOY.
- Rautio, I. (2009b). Virkarikokset ja julkisyhteisön työntekijän rikokset. Teoksessa: *Rikosoikeus*, s. 1101–1152. Toim. T. Lappi-Seppälä ym. Helsinki: WSOY.
- Rimpelä, M., Kuusela, J., Rigoff, A.-M., Saaristo, V., Wiss K. (2008). Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa 2. Perusraportti kyselystä 1.–6. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Vammala.
- Rimpelä, M. & Fröjd, S. (2009). Koulukiusaaminen. Teoksessa: *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009*. Perusraportti. Toim. M. Rimpelä, S. Fröjd ja H. Peltonen. Helsinki: Opetushallitus. Koulutuksen seurantaraportit 2010:1.

- Salmi, V. (2004). Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta. Hel-sinkiläisten 12–13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 40.
- Salmivalli, C. (1995). Kouluväkivallan uhrien toiminta kiusaamistilanteissa. Kasvatus 4, s. 350–358.
- Salmivalli, C. (1998). Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Tampere: Oy Yliopistokus-tannus University Press Finland Ltd.
- Salmivalli, C. (2010). Koulukiusaamiseen puuttuminen. Juva: PS-kustannus.
- Savolainen, J., Hinkkanen, V. & Pekkarinen, E. (2007). Lasten rikolliset teot ja niihin puuttuminen. Tutkimus alle 15-vuotiaina poliisin tietoon tulleista rikoksentehtävistä Helsingissä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 76.
- Sisäasiainministeriö (2009). Oppilaitosten turvallisuus. Työryhmän raportti. Sisäasiainministeriön julkaisuja 40/2009.
- Sisäasiainministeriö (2012). Turvallisuus perusopetuksessa. Loppuraportti. Sisäasiainministeriön julkaisuja 6/2012.
- Skolinspektionen (2011). Anmälningssörenden 2011. Fördjupningsavschnitt ”Kränkande behandling”. Rapport, Verksamhetsstöd, Enheten för analys och statistik. Dnr 40-2012:1651. Saatavissa 19.11.2012: <http://www.skolinspektionen.se/Documents/statistik/anmalningar/anmalningar-2011/statistikrapport-anm-2011.pdf>.
- Skolverket (2011). Utvärdering av metoder mot mobbning. Rapport 353. Saatavissa 19.11.2012: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publication?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2498.pdf%3Fk%3D2498.
- Skolverket (2012). Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. Skolverkets allmänna råd. Stockholm. Saatavissa 19.11.2012: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publication?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2798.pdf%3Fk%3D2798.
- Sourander, A., Jensen, P. Rønning, J. A., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäki, L., Kumpulainen, K., Piha, J., Tamminen, T., Moilanen, I. & Almqvist F. (2007). What Is the Early Adulthood Outcome of Boys Who Bully or Are Bullied in Childhood? The Finnish ”From a Boy to a Man” Study. *Pediatrics* 120, pp. 397–405.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. (2008). Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Helsinki: Talentum.
- Tilastokeskus (2012). Oppilaitostilastot 2011.
- Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F. & Huber, R. (2011). Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research* 3 (2), pp. 62–73.

Tuori, K. & Lavapuro, J. (2011). Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuus (PL 22 §). Teoksessa: Perusoikeudet, s. 809–820. Toim. P. Hallberg ym. Helsinki: WSOYPro.

Virallislähteet

HE 68/1966 vp.

HE 58/1988 vp.

HE 94/1993 vp.

HE 309/1993 vp.

HE 109/1996 vp.

HE 6/1997 vp.

HE 86/1997 vp.

HE 58/1998 vp

HE 77/2001 vp.

HE 44/2002 vp.

HE 59/2002 vp.

HE 205/2002 vp.

LaVM 11/11/1969 vp.

PeVM 25/1994 vp.

PeVL 70/2002 vp.

SiVM 18/2002 vp.

Prop. 2005/06:38. (Regeringens proposition) Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

Oikeuskäytäntö

EIT: Durdevic v. Kroatia 19.7.2011

KKO:1982-II-6.

KKO 1994:1

KKO:2010:1

KKO 2010: 36

KKO 2011:1

Helsingin HO R 09/2888 17.6.2010

Turun HO S 99/2345 1.3.2001

Turun HO R 10/527 15.12.2010

Vaasan HO R 10/596 15.4.2011

Iisalmen käräjäoikeus R 08/94 28.5.2008

Jyväskylän käräjäoikeus R 08/1741 27.1.2009

Helsingin HAO 00988/11/1301 9.11.2011

Ruotsin korkein oikeus NJA 2001 s. 755 (NJA 2001:106)

Ylimpien lainvalvojen ratkaisut

EOA dnro 1132/4/08

EOA dnro 2541/4/08

EOA dnro 214/4/09

EOA dnro 3131/4/09

EOA dnro 4760/4/09

EOA dnro 824/4/10

EOA dnro 1591/4/10

EOA dnro 2277/4/10

EOA dnro 4367/2/10

EOA dnro 3013/4/11

OKV/427/1/2011

Liite 1.

Vaasan yliopisto

Kysely peruskoulussa kiusatuille

Lomake on ajastettu: julkisuus alkaa 26.3.2012 9.00 ja päättyy 16.4.2012 0.00

Vaasan yliopiston tutkimushankkeessa "Lasten oikeudet ja yhdenvertaisuus perusopetuksessa" tutkitaan muun muassa koulukiusaamista turvallisen opiskeluympäristön esteenä.

Kiusaaminen on toimintaa, jolla aiheutetaan toiselle epämiellyttävä olotila **toistuvasti** esimerkiksi haukkumalla, nimittelemällä, potkimalla, lyömällä, tönimällä, nipistelemällä, uhkailemalla, jättämällä kaveripiiriin ulkopuolelle, tuhoamalla tai piilottamalla tavaroita jne. Jos sinua on koulussa kiusattu, voit vastata tähän kyselyyn.

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti, eikä kukaan saa selville yksittäisten henkilöiden tietoja tai sitä kuka tiedot on lähettänyt.

Taustakysymykset

1. Sukupuoli

Poika/mies

Tyttö/nainen

2. Syntymävuotesi

3. Minkä ikäinen olit, kun kiusaaminen alkoi?

4. Kunta tai kaupunki, jossa kiusaaminen on tapahtunut ?

5. Kuinka kauan sinua on kiusattu/kiusattiin?

alle 2 kuukautta

2-6 kuukautta

alle yhden vuoden

1-3 vuotta

yli 3 vuotta

en osaa sanoa

6. Missä tilanteessa kiusaaminen alkoi?

- heti ensimmäisellä luokalla
- uuden lukukauden alkaessa
- kun siirryin saman koulun sisällä toiseen ryhmään/luokkaan
- kun siirryin uuteen kouluun
- kun siirryin 6. luokalta 7. luokalle
- kun luokalleni tuli uusi/uusia oppilaita
- jossain muussa tilanteessa
- kiusaaminen on alkanut useaan kertaan eri tilanteissa
- en osaa sanoa

Jos vastasit edelliseen "jossain muussa tilanteessa", missä?

7. Kenelle kerroit kiusaamisesta? ?

- vanhemmille/huoltajille
- kaverille
- opettajalle
- terveydenhoitajalle
- koulukuraattorille tai psykologille
- rehtorille
- kirjoitin netissä keskustelupalstalle
- poliisille
- jollekin muulle henkilölle
- en kenellekään

Jos vastasit edelliseen "jollekin muulle henkilölle", kenelle? ?

8. Missä sinua on kiusattu ja kuinka usein?

	usein	joitakin kertoja	ei lainkaan
oppitunnilla	☐	☐	☐
ruokatunnilla	☐	☐	☐
välitunnilla	☐	☐	☐
siirtymätilanteissa, esim. liikuntatunnilta siirryttäessä takaisin koululle/luokkaan	☐	☐	☐

koulumatkalla	☐	☐	☐
koulun järjestämässä tilaisuudessa/tapahtumassa	☐	☐	☐
netissä	☐	☐	☐

Kerro kiusaamisesta omin sanoin vastaamalla seuraaviin kysymyksiin

9. Miten sinua on kiusattu?

10. Miten kiusaamiseen on puututtu (esim. kuka puuttui)? Entä millä tavalla kiusaamiseen mielestäsi pitäisi puuttua?

11. Millainen vaikutus puuttumisella on ollut? Loppuiko kiusaaminen?

12. Miten kiusaaminen voitaisiin mielestäsi huomata ajoissa? Ja miten sitä voitaisiin ennaltaehkäistä?

13. Miten selvisit kiusaamisesta? Miten kiusaaminen vaikuttaa elämääsi nyt?

Kunnallisan kehittämissäätien tutkimusjulkaisujen sarjassa ovat ilmestyneet

- 1 Pirjo Mäkinen
KUNTARAKENNESELVITYS (1992)
- 2 HYVINVOINTIYHTEISKUNNAN TULEVAISUUS
Kolme näkökulmaa (1992)
- 3 Maria Lindbom
KUNNAT JA EUROOPPALAINEN ALUEKEHITYS (1994)
- 4 Jukka Jääskeläinen
KUNTA, KÄYTTÄJÄ, MARKKINAVOIMA
Kunnallisen monopolin ohjaus ja johtaminen (1994)
- 5 Torsti Kivistö
KEHITYKSEN MEGATRENDIT JA KUNTIEN TULEVAISUUS
Kohti ihmisläheistä kansalaisyhteiskuntaa (1995)
- 6 Kari Ilmonen–Jouni Kaipainen–Timo Tohmo
KUNTA JA MUSIIKKIJUHLAT (1995)
- 7 Juhani Laurinkari–Pauli Niemelä–Olli Pusa–Sakari Kainulainen
KUNTA VALINTATILANTEESSA
Kuka tuottaa ja rahoittaa palvelut? (1995)
- 8 Pirjo Mäkinen
KUNNALLISEN ITSEHALLINNON JÄLJILLÄ (1995)
- 9 Arvo Myllymäki–Asko Uoti
LEIKKAUKSET KUNTIEN UHKANA
Vaikeutuuko peruspalvelujen järjestäminen? (1995)
- 10 Heikki Helin–Markku Hyypiä–Markku Lankinen
ERILAISET KUNNAT
Kustannuserojen taustat (1996)
- 11 Juhani Laurinkari–Tuula Laukkanen–Antti Miettinen–Olli Pusa
VAIHTOEHDOKSI OSUUSKUNTA
– yhteisö kunnan palvelutuotannossa (1997)
- 12 Jari Hyvärinen–Paavo Okko
EMU – ALUEELLISET VAIKUTUKSET JA KUNTATALOUS (1997)
- 13 Arvo Myllymäki–Juha Salomaa–Virpi Poikkeus
MUUTTUMATON – MUUTTUVA KANSANELÄKELAITOS (1997)

- 14 Petri Böckerman
ALUEET TYÖTTÖMYYDEN KURIMUKSESSA (1998)
- 15 Heikki Helin–Seppo Laakso–Markku Lankinen–Ilkka Susiluoto
MUUTTOLIIKE JA KUNNAT (1998)
- 16 Kari Neilimo
STRATEGIAPROSESSIN KEHITTÄMINEN MAAKUNTATASOLLA
– case Pirkanmaa (1998)
- 17 Hannu Pirkola
RAKENNERAHASTOT
– ohjelmien valmistelu, täytäntöönpano ja valvonta (1998)
- 18 Marja-Liisa Nyholm–Heikki Suominen
PALVELUVERKOSSA YÖTÄPÄIVÄÄ (1999)
- 19 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
YKSITYISTÄMINEN VESIHUOLLOSSA? (1999)
- 20 Salme Näsi–Juha Keurulainen
KUNNAN KIRJANPITOUUDISTUS (1999)
- 21 Heikki Heikkilä–Risto Kunelius
JULKISUUSKOE
Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille (2000)
- 22 Marjaana Kopperi
VASTUU HYVINVOINNISTA (2000)
- 23 Lauri Hautamäki
MAASEUDUN MENESTYJÄT
Yritykset kehityksen vetureina (2000)
- 24 Paavo Okko–Asko Miettälä–Elias Oikarinen
MUUTTOLIIKE PAKOTTAA RAKENNEMUUTOKSEEN (2000)
- 25 Olavi Borg
TIEDON VAJE KUNNISSA (2000)
- 26 Max Arhippainen–Perttu Pyykkönen
KIINTEISTÖVERO KUNNALLISTALOUEDESSA (2000)
- 27 Petri Böckerman
TYÖPAIKKOJEN SYNTYMINEN
JA HÄVIÄMINEN MAAKUNNISSA (2001)
- 28 Aimo Ryyänen
KUNTAYHTEISÖN JOHTAMINEN (2001)

- 29 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
LUOTTAMUSHENKILÖ JA VALTA
Edustuksellisen kunnallisdemokratian mahdollisuudet (2001)
- 30 Terho Pursiainen
KUNTAETIIKKA
Kunnallisen arvokeskustelun kritiikkiä (2001)
- 31 Timo Tohmo–Jari Ritsilä–Tuomo Nenonen–Mika Haapanen
JARRUA MUUTTOLIIKKEELLE (2001)
- 32 Arvo Myllymäki–Eija Tetri
RAHA-AUTOMAATTIYHDISTYS KANSALAISPALVELUJEN RA-
HOITTAJANA (2001)
- 33 Anu Pekki–Tuula Tamminen
LAPSEN EHDOILLA (2002)
- 34 Lauri Hautamäki
TEOLLISTUVA MAASEUTU
– menestyvät yritykset maaseudun voimavarana (2002)
- 35 Pertti Kettunen
KUNTIEN ELOONJÄÄMISEN TAITO (2002)
- 36 MAAKUNTIEN MERKITYS JA TEHTÄVÄT (2003)
- 37 Marko Taipale–Max Arhippainen
ANSIOTULOVÄHENNYS, JAETTAVAT YRITYSTULOT
JA KUNTIEN VEROPOHJA (2003)
- 38 Jukka Lassila–Tarmo Valkonen
HOIVARAHASTO (2003)
- 39 Pekka Kettunen
OSALLISTUA VAI VAIKUTTAA? (2004)
- 40 Arto Ikola–Timo Rothovius–Petri Sahlström
YRITYSTOIMINNAN TUKEMINEN KUNNISSA (2004)
- 41 Päivi Kuosmanen–Pentti Meklin–Tuija Rajala–Maarit Sihvonen
KUNNAT ERIKOISSAIRAANHOIDOSTA SOPIMASSA (2004)
- 42 Pauli Niemelä
SOSIAALINEN PÄÄOMA SUOMEN KUNNISSA (2004)
- 43 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
TARKASTUSLAUTAKUNTA KUNNAN PÄÄTÖKSENTEOSSA (2004)
- 44 Aimo Ryytänen
KUNNAT VALTION VALVONNASSA (2004)

- 45 Antti Peltokorpi–Jaakko Kujala–Paul Lillrank
KESKENERÄISEN POTILAAN KUSTANNUKSET
Menetelmä kunnille terveystalveluiden tuotannon suunnitteluun ja ohjaukseen (2004)
- 46 Pentti Puoskari
KUNTA JA AMMATTIKORKEAKOULU (2004)
- 47 Timo Nurmi
KUNTIEN ARVOPERHEET (2005)
- 48 Jarna Heinonen–Kaisu Paasio
SISÄINEN YRITTÄJYYS KUNTATYÖSSÄ (2005)
- 49 Soili Keskinen
TUTKIMUS ALAISTAIDOISTA KUNNISSA
(verkkojulkaisu 2005)
- 50 Heikki A. Loikkanen–Ilkka Susiluoto
PALJONKO VERORAHOILLA SAA? (2005)
- 51 Arvo Myllymäki–Päivi Kalliokoski
VALTIO, KUNTA JA EUROOPAN UNIONI
Unionijäsenyyden vaikutus valtion ja kuntien taloudelliseen päätösvaltaan (2006)
- 52 Aini Pehkonen
MAAHANMUUTTAJAN KOTIKUNTA (2006)
- 53 Toivo Pihlajaniemi
KUNTARAKENNE MURROKSESSA
(verkkojulkaisu 2006)
- 54 Satu Nivalainen
PENDELÖINKÖ VAI MUUTANKO?
Työvoiman liikkuvuus kuntien välillä (2006)
- 55 Jouni Kaipainen
KUNTIEN ROSKASOTA (2006)
- 56 Vesa Vesterinen
KUNTA JA YHTIÖITTÄMINEN (2006)
- 57 Maria Solakivi–Matti Virén
KUNTIEN HENKILÖSTÖ, TEHOKKUUS JA KUNTAKOKO (2006)
- 58 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
VESIHUOLLON HAAVOITTUVUUS
(verkkojulkaisu 2007)

- 59 Elina Viitanen–Lauri Kokkinen–Anne Konu–Outi Simonen–
Juha V. Virtanen–Juhani Lehto
JOHTAJANA SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLOSSA (2007)
- 60 Jouni Ponnikas–Timo Tiainen–Johanna Hätälä–Jarmo Rusanen
SUOMI JA ALUEET 2030
– toteutunut kehitys, ennakointia ja skenaariot (2010)
- 61 Ritva Pihlaja
KOLMAS SEKTORI JA JULKINEN VALTA (2010)
- 62 Pekka Pietilä–Tapio Katko–Vuokko Kurki
VESI KUNTAYHTEISTYÖN VOITELUAINEENA (2010)
- 63 Pasi Holm–Janne Huovari
KUNNAT VEROUUDISTUKSEN MAKSAJINA? (2011)
- 64 Irene Roivainen–Jari Heinonen–Satu Ylinen
KÖYHÄ BYROKRATIAN RATTAISSA (2011)
- 65 Anu Hakonen–Kiisa Hulkko-Nyman
KUNNASTA HOUKUTTELEVA TYÖPAIKKA? (2011)
- 66 Markku Sotarauta–Toni Saarivirta–Jari Kolehmainen
MIKÄ ESTÄÄ KUNTIEN UUDISTUMISTA? (2012)
- 67 Eero Lehto
VOIKO ÄÄNESTÄMÄLLÄ VAIKUTTAA KUNTAVEROIHIN?
(2012)
- 68 Kirsi Kuusinen-James
TUOKO PALVELUSETELI VALINNANVAPAUTTA? (2012)
- 69 Leena Forma–Marja Jylhä–Mari Aaltonen–Jani Raitanen–
Pekka Rissanen
VANHUUDEN VIIMEISET VUODET
– pitkäaikaishoito ja siirtymät hoitopaikkojen välillä (2012)
- 70 Niina Mäntylä–Jonna Kivelä–Seija Ollila–Laura Perttola
PELASTAKAA KOULUKIUSATTU!
– koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa
tarkastelussa (2013)

KAKS – Kunnallisalan kehittämissäätiö rahoittaa kuntia palvelevaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Tavoitteena on tukea ja parantaa kuntien ja niiden organisaatioiden toimintamahdollisuuksia.

Rahoitamme hankkeita ja tutkimuksia, joiden arvioimme olevan kuntien tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä. Tuloksien tulee olla sovellettavissa käytäntöön. Rahoitettavilta hankkeilta edellytetään ennakkoluulotonta ja uutta uraa luovaa otetta.

Säätiöllä on *Polemiikki*-niminen asiakaslehti ja kaksi julkaisusarjaa:

Polemia-sarja, jossa käsitellään kunnille tärkeitä strategisia kysymyksiä ajattelua herättävällä tavalla.

Tutkimusjulkaisut-sarja, jossa julkaistaan osa säätiön rahoittamista tutkimuksista. Pääosa säätiön rahoittamista tutkimuksista julkaistaan tekijätahon omissa julkaisusarjoissa.

Toimintamme ja julkaisumme esitellään tarkasti kotisivuillamme www.kaks.fi.

Vuonna 1990 perustettu itsenäinen säätiö rahoittaa toimintansa sijoitustuotoilla.

Osoite	Fredrikinkatu 61 A 00100 Helsinki
Asiamies	Antti Mykkänen, antti.mykkanen@kaks.fi , p. 0400 570 087
Tutkimusasiamies	Veli Pelkonen, veli.pelkonen@kaks.fi , p. 0400 815 527
Taloudenhoitaja	Anja Kirves, anja.kirves@kaks.fi , p. 0400 722 682
Tutustu kotisivuihimme (www.kaks.fi)!	

Niina Mäntylä, Jonna Kivelä,
Seija Ollila ja Laura Perttola

Pelastakaa koulukiusattu!

Koulukiusaaminen peruskouluissa on varsin yleistä, ja sillä on erittäin vakavia vaikutuksia lasten hyvinvointiin. Vain osaan tapauksista puututaan kouluissa, ja puuttuminen lopettaa kiusaamisen yllättävän harvoin kokonaan.

Lasten oikeudet ja yhdenvertaisuus perusopetuksessa -hankkeessa tarkasteltiin koulukiusaamista koulukiusattujen kokemusten ja koulun oikeudellisen vastuun kautta. Lisäksi oikeustapausten ja ylimpien lainvalvojien sekä aluehallintovirastojen ratkaisujen pohjalta määritettiin, mikä on riittävää puuttumista koulukiusaamiseen. Tutkimus toteutettiin Vaasan yliopiston julkisoikeuden sekä sosiaali- ja terveyshallintotieteiden yksiköiden yhteistyönä.

